

**Masarykova univerzita
Filozofická fakulta**

Ústav českého jazyka

Magisterská diplomová práce

2016

Bc. Jana Augustová

**Masarykova univerzita
Filozofická fakulta**

Ústav českého jazyka

Český jazyk a literatura
Jana Augustová

Osvojování češtiny u dětí v bilingvní rodině

Magisterská diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. Linda Doleží, Ph.D.
Brno 2016

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala
samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

.....

Podpis autora práce

Poděkování

Na tomto místě je mou milou povinností poděkovat vedoucí mé magisterské diplomové práce Mgr. Lindě Doleží, Ph.D., a to za podnětné rady a připomínky, které nejednou posloužily jako inspirace pro práci další; ochotu a pomoc v každém ohledu tvorby mé práce. V neposlední řadě také děkuji za možnost zpracovat a věnovat se tématu dvojjazyčné výchovy v rámci mého studia a této závěrečné práce.

Děkuji také všem bilingvním rodinám, které se zapojily do výzkumu a které věnovaly svůj čas pro vyplnění dotazníku, jenž byl primárním zdrojem pro tvorbu empirické části diplomové práce.

AUGUSTOVÁ, Jana. *Osvojování češtiny u dětí v bilingvní rodině*. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, 2016. Magisterská diplomová práce.

Anotace

Tato magisterská práce popisuje osvojování češtiny u dětí v bilingvní rodině. První část práce předkládá teoretické poznatky týkající se bilingvní výchovy, metod výchovy, popisuje fenomén code-switching a sumarizuje výhody dvojjazyčnosti. Praktická část obsahuje případové studie, popisuje jazykové kompetence konkrétních bilingvních jedinců, kteří si začali osvojovat český jazyk již od narození. Na základě údajů uvedených rodiči analyzujeme tato fakta. V závěru podáváme celkové shrnutí zjištěných údajů našeho výzkumu.

Abstract

This master thesis describes the acquisition of Czech language by bilingual children. The first part of the thesis submits theoretical knowledge of the bilingual upbringing and methods, describes code-switching phenomenon and summarizes the advantages of the bilingual upbringing. The practical part contains case studies, describes language bilingual skills of the specific children who are simultaneous bilinguals. We analyze the facts which are based on the parents' answers. And after that, in the conclusion, we show the final summary of the acquired knowledge from our research.

Klíčová slova

bilingvismus, bilingvní dítě, bilingvní výchova, dvojjazyčnost, simultánní bilingvismus, osvojování českého jazyka

Key words

bilingualism, bilingual child, bilingual upbringing, simultaneous bilingualism, Czech language acquisition

OBSAH

Anotace

ÚVOD.....	8
-----------	---

I. TEORETICKÁ ČÁST

1.Vymezení základních pojmů	10
2.Teorie o vzniku jazyka	12
3.Fáze osvojování si jazyka u dětí.....	13
3.1.Křik.....	13
3.2.Broukání.....	14
3.3.První slůvka	14
4.Co je bilingvismus	16
5.Druhy bilingvismu.....	17
6.Bikulturalismus.....	18
7.Druhy bilingvních společností.....	18
8.Typy bilingvních rodin	20
8.1.Jedna osoba/společnost – jeden jazyk.....	21
8.2.Jazyk domova – jazyk nedominantní	22
9.Vznik bilingvismu u jedince – věkové kategorie pro vznik bilingvismu	23
10.Vývoj bilingvismu u dětí.....	25
11.Vývoj lexika u bilingvních dětí.....	26
11.1.Teorie o osvojování jazyka u simultánních bilingvistů	26
12.Dva pohledy na bilingvisty – dlíči či jednotný (holistický)	28
13.Bilingvní děti a jejich každodenní užívání jazyka	29
13.1.Výběr jazyka jedincem	29
13.2.Individuální preference	29
14.Bilingvní jedinec – typické prvky mluvního projevu	30
14.1.Code-switching – přepínání mezi jazyky	30
14.2.Code-mixing – mixování jazyků	33
14.3.Interference	33
14.4.Borrowing – jazyková výpůjčka.....	34
15.Metody bilingvní výchovy	35
15.1.Strategie rodičů při výchově bilingvního dítěte	35
15.2.Rady odborníků pro výchovu bilingvního jedince.....	36
15.3.Jak podporovat vaše bilingvní dítě	36
16.Výhody bilingvistů.....	37
17.Časté otázky rodičů na odborníky ohledně bilingvní výchovy	39
18.Fikce – mýty o bilingvismu	41

II. PRAKTICKÁ ČÁST

19. Metody výzkumu	43
20. Předmět zkoumání	43
21. Cíle výzkumu	43
22. Výzkumný vzorek	44
22.1. Tabulka – dotazované rodiny	44
22.2. Kritéria pro výběr respondentů	44
23. Sběr dat	45
23.1. Podoba dotazníku	45
23.2. Případové studie	46
24. Případové studie	48
<i>Případová studie č. 1</i>	<i>48</i>
<i>Případová studie č. 2</i>	<i>52</i>
<i>Případová studie č. 3</i>	<i>55</i>
<i>Případová studie č. 4</i>	<i>59</i>
<i>Případová studie č. 5</i>	<i>63</i>
<i>Případová studie č. 6</i>	<i>66</i>
<i>Případová studie č. 7</i>	<i>69</i>
<i>Případová studie č. 8</i>	<i>73</i>
<i>Případová studie č. 9</i>	<i>77</i>
<i>Případová studie č. 10</i>	<i>80</i>
25. Závěrečné celkové shrnutí případových studií	84
ZÁVĚR	89
Použitá literatura	92
Seznam tabulek	95
Resumé	96
Přílohy	97

ÚVOD

Předkládaná magisterská práce se zaměřuje na způsob osvojování českého jazyka dítětem, které vyrůstá v bilingvní rodině. Téma bilingvismus je nesmírně obsáhlý fenomén, který je součástí mnoha rozličných vědeckých disciplín. Naše práce pohlíží na dvojjazyčnost z lingvistického hlediska a navíc zkoumáme pouze simultánní bilingvisty, kteří do kontaktu s češtinou přicházejí jako s jedním ze svých dvou rodných jazyků.

Diplomová práce je rozdělena do dvou základních částí – dělí se na teoretickou a praktickou. Teoretická část uvádí čtenáře do problematiky bilingvismu z obecného pohledu, představuje také názory a tematické práce lingvistů, kteří se bilingvismem zabývají v rámci svých jazykových specializací. V českém prostředí zatím nemá výzkum bilingvismu tradici. Jedná se o téma, kterému není z hlediska tvorby odborné literatury věnováno příliš mnoho prostoru, případně nalézáme české překlady publikací cizích autorů. Dovolujeme si konstatovat, že k této situaci přispívá fakt, že Česká republika je právě tou zemí, kde je monolingvismus dominantní a považovaný v současné době za standard, případnou znalost druhého jazyka děti získávají umělou cestou během povinné školní docházky. Naopak tomu na bilingvistu je pohlíženo jako na exotického jedince, obzvláště, jedná-li se o dítě. Toto vše je mimo jiné navíc vysvětlením, proč pro naši práci musely být k tvorbě teoretické části využity z velké části právě cizojazyčné materiály.

Po obecném úvodu, kde je čtenáři vysvětlena terminologie; jsou mu představeny základní teorie o vzniku jazyka, nebo v krátkosti nastíněn vývoj jazyka u dítěte; se dále zaměřujeme již na relevantní témata, která jsou pak následně zkoumána a popisována v části praktické. Naší snahou je tak teoretické poznatky doložit v rámci empirické části, případně doplnit o výsledky nové. Empirická část (a potažmo tak všechny otázky, které jsou součástí dotazníkového šetření), vznikla na základě vlastního výzkumu, který nebyl motivován výzkumem jiným. Naším cílem je přispět dalšími výsledky a poznatky do této vědní oblasti. Shrnutí celého šetření uvádíme v závěru práce. Součástí diplomové práce jsou i přílohy, jejichž obsahem je *Dotazník pro rodiče* v české i anglické verzi, který pro nás byl primárním zdrojem informací při tvorbě případových studií, a s nímž pracovaly všechny rodiny, jež se do výzkumu zapojily. Žádný z rodičů cizinců nevyžadoval dotazník v jiném jazyce. Pro autorku práce a rodiče-cizince se tak mimo jiné anglický jazyk stal jazykem pro jejich vzájemnou komunikaci a pro případné další doplňující otázky, které se výchovy týkaly. O průběhu šetření pojednáváme v příslušných kapitolách v praktické části.

Práce na empirické části probíhala od počátku roku 2016. Rodiče byli respondenty, kteří o spolupráci na výzkumu měli vlastní zájem. Ve výsledku tak předkládáme 10 párů, z nichž 2 rodiny žijí trvale na území České republiky a zbylých 8 rodin žije v jiné zemi a Českou republiku pravidelně navštěvují. V rámci případových studií shrnujeme způsob a metody dvojjazyčné výchovy, jazykové kompetence dětí v českém jazyce; soustředíme se dále na mixování a přepínání mezi jazyky

a vše uzavíráme názory rodičů na výhody a nevýhody bilingvní výchovy. Uvedené příklady odchylek a jednotlivé názory rodičů jsou pro nás výchozí. Ačkoliv drtivá většina rodičů nemá lingvistické vzdělání, jejich konkrétní příklady a poznatky nám pomáhají lépe zmapovat zkoumanou oblast. Své dítě znají lépe než kdokoliv jiný, a tak mohou velmi dobře zhodnotit jeho jazykové znalosti. Důležité pro náš výzkum bylo, aby děti vyrůstaly s oběma rodiči a typově tak byly rodiny v určitých hlediscích podobné. Úplný seznam všech kritérií uvádíme v příslušné kapitole v rámci praktické části.

Popisované rodiny mají mnohdy rozdílnou jazykovou kombinaci. Je pravdou, že převládá spojení český jazyk – anglický jazyk, ovšem dále popisujeme také rodiny, kde vedle češtiny si děti osvojují německý jazyk, albánštinu, švédštinu, francouzský jazyk, španělský jazyk, arabský jazyk či švýcarskou němčinu. Vzhledem k místu pobytu dítě/děti přicházejí do kontaktu s jazykem společnosti, jehož vliv nesmíme opomenout. V našich ukázkách se jedná například o thajštinu či dánštinu. Podotýkáme, že cílem práce je zaměření se na osvojování českého jazyka v souvislosti s vlivem druhého jazyka; nikoliv na to, jak funguje učení se těchto konkrétních jazykových kombinací. Autorka práce nemá osobní znalost všech zmíněných druhých jazyků. Proto nekomentujeme a nerozebíráme vztahy a důvody vzájemného ovlivňování mezi popisovanými dvěma jazyky, to pro náš výzkum není relevantní.

Protože vývoj řeči u monolingvního či bilingvního dítěte je naprosto subjektivní a jedinečný proces, nelze na naše výsledky pohlížet jako na obecně platné. Pokud je hodnotíme, vždy musíme brát ohled na jedinečnost případu. V tomto textu tak nehledáme odpověď na otázky typu *Jak má dítě v určitém věku hovořit? Je možno generalizovat způsob výchovy a dosáhnout tak vždy stejného výsledku? Pokud děti budou mít stejnou jazykovou kombinaci, vždy se budou vyskytovat totožné odchylky v jednom či druhém jazyce?* Zjišťujeme naopak, jaké jsou různé metody výchovy, co dítěti přináší. Jak je schopno pracovat s dvěma rozlišnými jazykovými kódy a jak toto všechno ovlivňuje jeho znalosti v rámci různých lingvistických disciplín (syntax, morfologie, fonetika aj.) českého jazyka. Právě to považujeme za výchozí hypotézu pro naši práci a odtud se odvíjí náš zájem.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1. Vymezení základních pojmů

Na tomto místě představujeme základní pojmy, které jsou úzce spojeny s tématem práce a celého výzkumu. Ke tvorbě této kapitoly jsme využili jako zdroj výlučně *Encyklopedický slovník češtiny* (2002)¹.

V rámci terminologie zmiňujeme dva termíny, jejichž přítomnost v této kapitole vysvětlujeme následovně. *Kognitivní lingvistiku* zmiňujeme, protože se domníváme, že lidská schopnost komunikovat a osvojit si řeč je předstupen před tím, než vůbec začneme pojednávat o dvojjazyčnosti. Stejně tak onen druhý termín. *Původ jazyka* je tématem, kterému později věnujeme prostor v kapitole *Teorie o vzniku jazyka*. Opět i ten považujeme za jakýsi předstupen, než začneme pojednávat o podobě jazyka současného. Je nutné ve čtenáři vzbudit zájem přemýšlet nad těmito tématy – proč a jak jazyk vznikl, než se posuneme dále – tedy, jak probíhá osvojování dvou a více jazyků.

Bilingvismus

Pojem *bilingvismus* popisuje schopnost jedince užívat při komunikaci dvou jazyků. *Bilingvismus* má několik podob, vždy záleží na společenském zázemí, kulturním pozadí, ale především rodinném prostředí a v jaké situaci jedinec druhého jazyka využívá. Za opak *bilingvismu* je přirozeně považován monolingvismus, tedy schopnost užívat pouze jeden jazyk. Monolingvismus ve světě převládá, ačkoliv mnohé státy mají bilingvní společnost za zcela běžnou. Taková situace má povětšinou své kořeny v historii (během kolonizace) daných území. Takové typy států mohou mít více než jeden úřední jazyk a jeho obyvatelé mohou být původem rozlišni. Dělení *bilingvismu* a jeho formám věnujeme prostor později. (Kapitola 5. *Druhy bilingvismu*)

Funkce jazyka

Za *funkce jazyka* ve společnosti považujeme především funkci komunikační a sociální. Ovšem vymezení jazykových funkcí není jednoznačné. Lingvisté se k jazykovým funkcím vyjadřují také v souvislosti s jejich učením (Ruský formalismus; Pražský lingvistický kroužek).

¹ KARLÍK, Petr. – NEKULA, Marek. – PLESKALOVÁ, Jana. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Lidové noviny, 2002.

Lingvistika kognitivní

Nejdůležitější myšlenkou *kognitivní lingvistiky* je předpoklad, že jazyková schopnost člověka pramení z lidské přirozenosti, je lidstvu vrozená. Toto lingvistické odvětví zaznamenává rozkvět převážně od 80. let 20. století. Kognitivní lingvistika úzce souvisí i s lékařskými obory, zejména s psychologií a neurologií. Všechny tyto vědy spojuje studium procesů, které se odehrávají v lidském myšlení, které právě dává vznik schopnosti hovořit a přemýšlet.

Osvojování jazyka dítětem

Při *osvojování jazyka dítětem* dochází postupně k nabývání jazykové kompetence. Jsou tím míněna nejen syntaktická a gramatická pravidla jeho mateřského jazyka, ale také rozšiřování slovní zásoby a postupné získávání fonologických a fonetických zásad. Je důležité zdůraznit, že děti v určitém věku jsou schopné porozumět a naučit se jakýkoliv jazyk, který je dominantní v prostředí, v němž vyrůstají. Mnohé studie hovoří o tzv. *univerzální gramatice* – jedná se o tzv. vrozené schéma, na které se dají aplikovat pravidla jakéhokoliv přirozeného jazyka. Teorie se tak domnívá, že tuto univerzálnost má celá lidská populace společnou. Mentální gramatika naopak pracuje již s konkrétním jazykem a jeho pravidly a tvrdí, že dítě, pokud mu jsou již známa gramatická pravidla jeho jazyka, umí generovat neomezené množství gramaticky správných vět, ačkoliv je nikdy předtím neslyšelo. Sdělení tak nemusejí být ani významově správné (myšleno s ohledem na reálný svět).

Původ jazyka

Předpokládá se, že *jazyk svým původem* sahá až do doby, kdy se rozvinul druh homo erectus. V tento moment tak došlo ke vzniku předjazyka. Tento fakt dokládají především archeologické nálezy kosterních pozůstatků, ze kterých je patrný vývoj mozkovny a hrtanu; ale také změna chování, jež dokládá jiné chování v tlupě atd. Předpokladem ale zůstává, že posunky a znaky tvořily nedílnou součást jejich komunikace, přičemž tento trend postupem věků slábl, ačkoliv i v dnešní době má své nezastupitelné místo. Původ jazyka je předmětem otázek, kterým se zabývali již filozofové ve starověké společnosti. Zásadním rozdílem je neshoda, zda původ slov pochází z lidské dohody nebo zda je dílem přírody.

2. Teorie o vzniku jazyka

Původem jazyka se člověk zabývá od pradávna. Kořeny bádání původu jazyka sahají až do starověkého Řecka. Děti jsou schopny se ve velmi mladém věku naučit slova, ze kterých vytvářejí smysluplné věty. Jazykový projev je vlastní pouze člověku. Jak je ale možné, že všechny jazyky světa spojují podobné znaky či funkce. Lingvisté byli samozřejmě fascinováni touto neobyčejnou schopností, naučit se pravidla a struktury jazyka, aby jedinec docílil jazykové komunikace. V současné době máme hned několik teorií, které se k této problematice vyjadřují a jejichž stoupenci vývoj jazyka v jejich duchu popisují. Jako první bychom zmínili *Interjექční teorii*, která popisuje vznik jazyka tak, že řeč vznikla díky citově zbarveným výkřikům. Zastánci této teorie tak přirovnávají dětský křik a broukání právě k projevům čistě emočním. Za doklad také považují myšlenku, že člověk se snažil napodobovat zvuky zvířat a přírody.

Další teorií je *Behavioristická teorie* – teorie byla formována v první polovině 20. století. Behavioristé se domnívají, že řeč je pouze reakcí na okolní prostředí, hlavním pilířem byla myšlenka, že lidské chování je prapůvod řeči. Považují ho za naučenou dovednost, kterou si dítě osvojuje na základě nápodoby okolí. Dítě své okolí napodobuje tak dlouho, dokud se mu zcela nepřiblíží. Učení se jazyka je tak pouze na základě cvičení, napodobování a sběru informací. Ovšem tato teorie nebyla příliš oblíbená, protože mnohé výzkumy dokazují, že napodobování u dětí je méně než v 10 % případů a navíc, dítě vždy nenapodobuje to, co vidí. Známé dílo behavioristů, *Verbal behavior*, vzniklo v roce 1957 z pera Burrhuse Frederica Skinnera. Nepřímo na behaviorismus navazuje *Kognitivní teorie*. Zastánci této teorie ale nejsou tak nekompromisní v oblasti striktní vrozené nápodoby okolí. Myšlenku rozvíjí během 60. let 20. století zejména švýcarský psycholog Jean Piaget.

V našem výčtu nesmíme opomenout *Nativistickou teorii*, ve které pracujeme s myšlenkou, že člověk se již rodí s předpoklady či schopnostmi naučit se jazyku. Představme si tak vrozenou a univerzální jazykovou strukturu. Nativisté se domnívají, že všechny jazyky jsou tak do určité míry podobné a zajímají je především syntaktické stránky jazyků. Do této teorie zapadá také termín *univerzální gramatika*, jejímž autorem byl v 80. letech 20. století lingvista Noam Chomsky. Teorii o univerzální gramatice a existenci obecných pravidel jazyků přispívá jako důkaz to, že dítě chápe, že jazyk má svá pravidla. To dokládá studie s názvem *Child Language Acquisition Focusing On Bilingualism*². Bylo zjištěno následující – pokud dítě produkuje dvoučlenné výrazy – výpovědi, můžeme hovořit o tzv. *pivot grammar*. Jedno slovo přichází z uzavřené třídy a druhé z otevřené. Tzv. *pivot slova* často vyjadřují frekvenci – př. hodně. Druhé slovo – otevřené, je většinou jméno.

² Gwynedd Nora Owen, Chong Seng Tong, Ng Yu Jin, Mohd Ariff Ahmad Tarmizi. *Child Language Acquisition Focusing On Bilingualism*. [online] Dostupné dne 2016-1-14 na https://globaljournals.org/GJHSS_Volume11/3-Child-Language-Acquisition-Focusing-on-Bilingualism.pdf

3. Fáze osvojování si jazyka u dětí

Popsané fáze osvojování si jazyka dětmi jsou zpracovávány mnohými odborníky z řad lingvistů, ale také psychologů či pedagogů. Pro práci považujeme za vhodné toto téma do teoretické části bezpochyby zahrnout, a to právě z důvodu, že určité fáze osvojování si jazyků bilingvisty se nikterak neliší od osvojování si jazyka monolingvistou. To dokládají fakta, které popisujeme (a blíže se této problematice věnujeme) v další části diplomové práce. Teoretické poznatky v této části čerpáme především z díla Karla Ohnesorga *Naše dítě se učí mluvit* (1976)³ a Marie Filčíkové-Herfortové *Výchova řeči u dětí předškolního věku* (1961)⁴.

3.1. Křik

Dětský křik je přirozeným projevem problému či bolesti. Blízké okolí tento projev vnímá spíše negativně a začíná tak dítě chlácholit, kolébat, či jinak dítě uklidňovat. Dítě ale velmi dobře pochopí souvislost mezi křikem a následnou pozorností okolí, a tak se poté stane křik promyšlený a účelový. Nejedná se potom o činnost reflexní, ale cílenou. Pokud rodič chce, aby dítě křičelo pouze, pokud potřebuje upozornit na problém, musí nějaký čas jeho křik a pláč opomíjet a být mu nablízku pouze v akutních případech; ve chvílích, kdy pozná, že je to bezpodmínečně nutné.

Studiemi bylo dokázáno, že už plod reaguje na hlas matky. Dítě tak vnímá hlas ještě před svým narozením. Jakmile začíná dítě přicházet do kontaktu s lidskou řečí, hlasové projevy by měly být před novorozenětem klidné, jak ze strany dospělých, tak dětí, které jsou s ním v kontaktu. „*Tam, kde dítě slyší kolem sebe normální, klidný hlas, naučí se také samo svého hlasu lépe užívat, než má-li špatný příklad v hlase křiklavém.*“ (Ohnesberg 1976: 11) Marie Filčíková-Herfortová ještě rozděluje samotný křik do několika fází. Domnívá se, že křik prochází několika proměnami a vyvíjí se.

První je křik hned po narození. Jedná se hlasový, naprosto přirozený projev. Dochází k němu v důsledku reakce na změnu prostředí, jedná se o reflex a samozřejmě nastává ihned nástup plicního dýchání. Ve věku 6 týdnů již dítě křik používá nejen při bolesti, nebo pokud potřebuje na něco matku upozornit; v této době právě začíná cílený křik, kdy si dítě vyžaduje pozornost a křik může být způsobem jakýmsi „rozmarem“ či touhou na sebe upozornit své okolí. Za další fázi považuje Filčíková-Herfortová křik spojený s broukáním.

³ OHNESORG, Karel. *Naše dítě se učí mluvit*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1976.

⁴ HERFORTOVÁ-FILČÍKOVÁ, Marie. *Výchova řeči u dětí předškolního věku*. Praha: SPN, 1961.

3.2. Broukání

Do období broukání přechází dítě bezprostředně jako do dalšího období. Přichází zhruba ve věku tří měsíců, dle Filčíkové-Herfortové může mít broukání opravdu rozmanitou zvukovou podobu. Stejně tak je toho názoru, že se ještě pořád jedná o zcela pudovou podstatu. Stejného názoru je i Ohnesorg. Dítě vydává broukavý zvuk při pohybu mluvních orgánů. Pohyb mluvních orgánů je pro dítě naprosto přirozený, protože vychází ze sacího reflexu. Po nějaký čas se broukání může jevit jako projev pohody či příjemných pocitů, zejména po přecházející fázi křiku. Během tohoto období se může okolí zdát, že zaslechne již část slov, které zná. Ovšem, tento projev je spíše otázkou náhody. Stejně tak dítě nestandardním postavením mluvidel může vytvářet zcela nové a dosud nepoznané zvuky, pro okolí jakási nová slova. Marie Filčíková-Herfortová dokonce uvádí, že se označují jako prahlásky (Kussmaul), protože tak pracují všechny děti různých národů, a které jsou obklopeny naprosto rozdílným prostředím. V pozdějším stádiu se dítě mnohdy snaží napodobit okolí, proto nám nějaký zvuk může připadat opět povědomý. V této fázi již dochází k prvnímu ovlivňování a dítě začíná chápat význam jazyka – jako dorozumívacího prostředku.

Ohnesorg doporučuje opět nejen na dítě mluvit klidným hlasem, ale dokonce se domnívá, že zpěv může mít na jazykový vývoj dítěte výborný vliv. *„Reakce dítěte tu ovšem není dosud vyvolávána obsahem slov, jde o reakce především na melodickou modulaci mluvního projevu dospělých, přičemž významnou úlohu tu má také gestikulace a mimika mluvící osoby. A tak prostředníkem mezi dítětem a okolím už nejsou jenom křik, pláč a smích, ale také gesta, mimika a různě odlišené hlasové projevy.“* (Ohnesorg 1976: 16) Stejného názoru je také Marie Filčíková-Herfortová, která zdůrazňuje důležitost mimiky, gestikulací a melodií hlasu. *„Melodie je první prvek mluvené řeči, který dítě vnímá. Pokusy bylo zjištěno, že první chápání promluvy dospělých je u dítěte založeno především na její melodii.“* (Filčíková-Herfortová 1961: 63)

3.3. První slůvka

Vývoj a osvojování si řeči je u dětí sice velice podobný a zdravě se vyvíjející dítě prochází těmito popsányými stádii, nicméně doba a věk, kdy do jednotlivých fází dítě vstoupí, je velmi individuální. Tuto skutečnost není možno generalizovat.

První srozumitelná slůvka začínají děti vyslovovat kolem prvního roku života. Obecně se také udává, že děvčata začínají hovořit dříve než chlapci. Nemusí být ale ani pravidlem, že prvorození hovoří dříve. Je zde nejen důležitá osobnost dítěte, ale samozřejmě i prostředí, kde vyrůstá. A také to, do jaké míry se mu rodiče věnují, vyprávějí mu, zpívají atd. Při prvních slůvkách samozřejmě dítě znovu přihlíží ke svému vzoru – který jej slovo naučil. První slůvka jsou povětšinou jednoslabičná, případně dvouslabičná. V této souvislosti musíme zmínit, že samozřejmě nejzásadnějším problémem, kterého se může takto jazykový vzor dopustit, je šišlání při kontaktu s dítětem. Dítě tak vidí naprosto nevyhovující vzor. Dospělý se nesmí snažit napodobit řeč dítěte.

Co se týče obsahu prvních slůvek, ty mívají povětšinou praktický charakter. První slova dětského slovníku jsou velmi podobná napříč světovými jazyky. Dítě odkazuje na objekty ze svého okolí či komentuje akce, které jsou mu blízké (např. *bač* jako *posadit se*, všude stejné třeba *mama* a *papa*). Jsou to slovíčka, s nimiž dítě, mimo jiné, přichází do styku denně. Ovšem slovní zásobu jako takovou je dobré rozvíjet již v útlém dětství. Dítě, ačkoliv slova nezná a zatím nepoužívá, si je je schopno podvědomě zapamatovat. A tak se mu postupně rozšiřují obzory. Samozřejmě velmi dobrá a výchovná je samotná demonstrace slov, které dítě nezná. Například učení jmen zvířátek je dobré doprovázet obrázkem zvířete. Případně, v dřívější fázi jazykového vývoje, umí dítě pojmenovat zvířátka na základě zvuku, které zvíře vydává (například psa nazve jako *haf*).

Připomeňme, že obtížnost výslovnosti hlásek se různí. Z vokálů se dítěti nejsnáze vyslovuje *a*, z konsonantů *p*, *b*, *m* a nejobtížnější jsou pro něho sykavky. Dítě nejdříve vyslovuje a pamatuje si slova, která jsou nejen praktická, ale také slova popisující okolí dítěte; nesmíme v našem výčtu opomenout slova zvukomalebná a v neposlední řadě taková, ve kterých se opakují samohlásky (*tata*). Také si dítě rychle osvojuje slova, která vyjadřují zvuk stroje, například vlak malé dítě může pojmenovat jako *hů*. V promluvách dospělých, kteří hovoří v přítomnosti dítěte, by nemělo docházet k úmyslnému vypouštění slov. Máme na mysli slova, která se v očích dospělých mohou zdát být pro dítě těžká, ať již výslovnostně či obsahovou stránkou. I takové výrazy jsou součástí jazykového lexika, a ačkoliv se mohou zdát pro dítě nepotřebná, zajisté budou v budoucnu, až dítě vyroste, i v jeho slovníku. „*Je bezprostředně prokázáno, že každé dítě dříve řečí rozumí, než ji samo začne užívat.*“ (Ohnesorg 1976: 17) Vývoj znalostí syntaxe u dětí můžeme rozdělit do dvou fází. První, která začíná ve věku 18 měsíců, je charakteristická větami o dvou slovech. O druhé fázi hovoříme ve věku dvou let, věty jsou komplexnější; o finální a správné znalosti hovoříme ale ještě o něco později. V tuto dobu jsou děti velmi kreativní a jsou schopné vymyslet opravdu originální výrazy, které by nikdo z dospělých ve své řeči nepoužil, ačkoliv se mnohdy mohou zdát logické. Děti ve věku tří nebo čtyř let povětšinou již ovládají základní pravidla svého jazyka. Jejich slovní zásoba je kolem čtrnácti tisíc slov, jsou tedy schopni již vést konverzaci na určité téma a povětšinou již se správnou gramatikou. Znájí otázky, souvětí, negaci a tak dále.

Jak zmiňuje Marie Filčíková-Herfortová, fáze rozumění řeči je poslední předstádium, po němž již bezprostředně následuje vlastní vývoj řeči dítěte. Důkazem nám je skutečnost, kdy dítě ještě není schopno samo mluvit, řeči ale rozumí a je schopno vykonat úkon, o který je slovně požádáno. Vidíme zde realizaci, při které dochází ke spojování slovního významu s realitou skutečného světa. Pojmenovávací funkce přichází u dětí po prvním roce, věci a zvířata už jsou nějakou formou rozlišována. S příchodem třetího roku života přicházejí také na řadu zvědavý druh otázek typu *proč*. Tzv. období intelektualizace řeči je kolem čtvrtého roku a dítě se učí rozlišovat a chápat obsah slov, rody, časy atd.

Za ukončení vývoje dětské řeči považujeme věk mezi šestým a sedmým rokem života – v České republice období nástupu dítěte do základní školy.

Závěrem této kapitoly si položíme otázku, stejně jako Marie Filčíková-Herfortová, proč předchází slovíčko *ne* (potažmo vůbec jakékoliv vyjádření negativní emoce či nespokojenosti) slovům a pocitům opačným, těm pozitivním. Smát se dítě umí až daleko později, naopak nelibost či problém je dítě schopno vyjádřit téměř od narození. Naším vysvětlením může být skutečnost, že se jedná o prvek čistě přirozený – aby dítě bylo schopno přežít a upozornit na sebe matčinu pozornost. Stejně jak zmiňuje Filčíková-Herfortová: „*Význam prvotních hlasových projevů dítěte lze spatřovat v tom, že dítě, které ještě více než jiná mláďata je bezmocné a odkázané na péči zvenčí, na svou matku, obrací hlasem na sebe pozornost.*“ (Filčíková-Herfortová 1961: 13) Pocit spokojenosti tak z hlediska přežití v živočišné říši není natolik důležitý či pudový.

4. Co je bilingvismus

Pro bilingvismus neexistuje pouze jedna definice obsahující všechny aspekty tohoto termínu; a která by obsahovala všechny znaky bilingvismu. Za klíčovou považujeme skutečnost, že bilingvní člověk hovoří ve dvou jazycích na úrovni rodilého mluvčího (zde se může objevit rozkolísanost v hodnocení, kdo je vlastně a kdo už není rodilým mluvčím konkrétního jazyka – jaké má splňovat požadavky pro toto označení; podotýkáme, že se tak jedná o velmi relativní pojem). Tato tvrzení korespondují s názory autorů Edith Harding-Esch a Philip Riley a jejich dílem *Bilingvní rodina* (2008)⁵.

Ovšem bilingvní dítě, ale ani dospělý uživatel jazyka, povětšinou nemá stejnou znalost obou jazyků po celý život. Budeme-li v tomto ohledu optimističtí, můžeme konstatovat, že bilingvisté mají znalost obou jazyků více či méně podobnou (s ohledem na úroveň). To je způsobeno několika faktory. Velice zásadní je skutečnost, kdy záleží na okolí, ve kterém se mluvčí pohybuje. V jaké jazykové oblasti konkrétní jazyk používá, slovní zásoba tak může být u nějakých témat více rozvinutá, než u jiných. Dalším faktorem jsou jistě jiní uživatelé jazyka – jaký jazyk je dominantní pro společnost, ve které se jedinec pohybuje. Za další je možné hovořit o míře užívání obou jazyků zároveň. Zda se jedná o aktivní či pasivní činnost a jaké aspekty řeči jsou rozvíjeny (řeč, poslech aj).

⁵ HARDING-ESCH, Edith. – RILEY, Philip. *Bilingvní rodina*. Praha: Portál, s.r.o., 2008.

Receptivní bilingvismus

V debatách na téma bilingvismus je zmiňován velice často tzv. *receptivní bilingvismus*, který vystihuje negativní události spojené s dvojjazyčností. Je to případ, kdy mluvčí porozuměl obsahu sdělení, nemá zájem ale na něj reagovat ve stejném jazyce. Za příčiny receptivního bilingvismu můžeme považovat například tzv. *kulturní šok* – okamžik, kdy jedinec čelí novému prostředí, je vytržen z okolí, které zná, z okruhu jeho rodiny a přátel. V takovém okamžiku může právě vzniknout blok, který tak jeho neochotu hovořit jiným jazykem, může jenom zvětšit či prohloubit. Nechut' hovořit jazykem společenství, v němž se jedinec necítí spokojený. Dalším původcem receptivního bilingvismu velice často bývá tzv. *bilingvní vzorec*. Jak uvádí Edith Harding-Esch a Philip Riley, jedná se o vzorec, kdy komunikace mezi rodiči probíhá jedním jazykem a na dítě samotné pak otec i matka hovoří jazykem jiným. V takových případech dítě jazyk ovládá pasivně, samo ho ale nepoužívá. Tento trojúhelník platí i v případě, kdy je receptivním bilingvistou jeden z rodičů – například otec rozumí jazyku, kterým mluví matka na dítě, sám ale jazykem nehovoří ani s ní, ani s dítětem. Poněkud obtížněji řešitelná situace nastává ve chvíli, kdy jeden z rodičů neovládá jazyk toho druhého ani na úrovni porozumění. Tento stav je pak pro bilingvní rodinu velice obtížný a mnohdy je snaha vychovat dítě bilingvně ukončena již ve svém zárodku. Edith Harding-Esch a Philip Riley ještě zmiňují v rámci receptivního bilingvismu tzv. *asymetrický bilingvismus*. V tomto případě se jedná o problematiku, kdy mluvčí nemá výrazný problém s mluvením, je pro něho ale obtížné sdělení porozumět. Tento druh bilingvismu je známý především z případů, kdy rodič je jediný mluvčí konkrétního jazyka a dítě je tak naučené na jeho přízvuk, intonaci ale i například na slovní zásobu. Při kontaktu s dalšími mluvčími mohou i drobné jazykové odchylky, nářečí apod. způsobit, že dítě jazyku nerozumí a považuje jej za naprosto cizí. Bilingvní dítě si vždy vybírá, jakým jazykem přemýšlí a pravděpodobně na tomto místě nemůžeme generalizovat, ale brát v úvahu případ od případu. Ovšem jazyk, ve kterém dítě přemýšlí a vede vnitřní monolog, považují vědci za dominantní.

5. Druhy bilingvismu

V první řadě je správné rozdělit bilingvismus tímto základním dělením, na bilingvismus *individuální* a *kolektivní*. Na základě takového dělení se totiž mohou rozvíjet další druhy bilingvismu. Za individuální bilingvismus považujeme, pokud je jazyková kombinace u daného jedince exkluzivní – řekněme, pokud tuto jazykovou kombinaci ovládá prakticky ve svém okolí pouze on či jeho rodina. Kolektivní bilingvismus se pak právě velice často pojí s jedincem a komunitou, ve které se pohybuje. Jeho jazykové znalosti proto nejsou ojedinělé, povětšinou se jedná o jazyky menšin na území velkých států, případně o bilingvní jazykové prostředí, kde jsou oficiálně jako národní jazyky uznány minimálně dva.

Dílo Harding-Esch a Riley (2008) rozlišují bilingvismus primárně na *složený* a *koordinovaný*. Nutno ale podotknout, že autoři toto dělení považují spíše za zavedené. Základní myšlenkou dělení je snaha popsat kognitivní funkce bilingvistů.

O *koordinovaném bilingvistu* hovoříme v případě, kdy jedinec užívá dvou jazykových systémů naprosto nezávisle na sobě. Jejich podoby jsou odlišné, jazyky se vzájemně neovlivňují, jedná se o samostatné ucelené jednotky. Do této skupiny patří především děti rodičů, z nichž každý má svůj mateřský jazyk. Pokud rodina žije společně, dítě se tak s oběma jazyky setkává ve stejné míře a intenzitě, proto můžeme tvrdit, že jazyková znalost obou jazyků je velice podobná. *Složený bilingvismus* je označení pro mluvčí, kteří užívají dvou lingvistických znaků. Jinými slovy, máme-li systém významů, ale ve vyjadřování hovoříme o dvou rovnocenných systémech. Za *složené bilingvisty* jsou pak považováni mluvčí, kteří spadají do výše zmíných charakteristik. Toto dělení není platné po celý život bilingvního jedince. Vždy záleží na konkrétních osobách, jakým způsobem oba jazyky užívají, v jakém jazykovém společenství se pohybují.

Označení *subordinovaný bilingvismus* používáme v případě, kdy jedinec užívá primárně jednoho jazyka, ale který má dva lingvistické znaky s jedním významem, který je součástí hlavního jazyka. Jinak řečeno, jedná se o jeden systém významů. Ve vyjadřování převládá dominantní jazyk a společně s ním jeden jazykový podřízený systém vyjadřování.

6. Bikulturalismus

François Grosjean (1982)⁶ se ve své publikaci přiklání k myšlence, že bilingvismus neznamená vždy bikulturalismus. Jinými slovy, bilingvista nemusí být nutně bikulturním jedincem. (Grosjean 1982: 157). Antropologové se mimo jiné shodují, že kultura obsahuje velký počet komponentů, které ji utváří. Zvyky, tradice, myšlenky atd. Kultura je způsob života jedné společnosti a ta si sebou nese svá pravidla, návyky či způsob chování. Jazyk je odrazem ekonomiky, sociálních otázek, politického smýšlení, náboženského vyznání, práv dané země atd. Bikulturalismus může existovat v kombinaci kultur, případně se sféry prolínat nemusejí.

7. Druhy bilingvních společností

Bilingvní společnost má svá specifika. Jedním z nich je schéma, že termín *bilingvní společnost* nerovná se *bilingvní jednotlivci/mluvčí*. Jsou známy mnohé případy, kdy v bilingvních zemích hovoří dvěma jazyky méně obyvatel, než ve společnosti monolingvní. V dnešní době se setkáváme s několika typy jazykových společenství – *monolingvní*, *bilingvní* i *vícejazyčné společnosti* již také nejsou ve světě výjimkou. Nejčastějšími důvody vzniku bilingvní či vícejazyčné společnosti bývají

⁶ GROSJEAN, François. *Life with two languages: an introduction to bilingualism*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1982.

ekonomické a obchodní události. Může se jednat o důvody spojené s náboženstvím a etnikem obyvatelstva; ale také zejména o historické důvody (kolonizace). Změny tohoto charakteru nutně vedly právě ke střetu jazyka původního s jazykem novým. Lidé žijící ve vícejazyčné společnosti tak nemusí být uživatelé všech oficiálních jazyků daného území. Naopak, jsou-li ve státě oficiálně uznány jazyky, jedná se spíše o praktické důvody a mnozí z mluvčích se nijak druhému jazyku neučí (Indie). Za zajímavou zmínku ale stojí fakt, že v monolingvní čínské společnosti nalézáme nespočítatelné množství dialektů a rozdílností, že si lidé, žijící ve vzdálených místech země, nerozumí. Obdobný problém, ovšem s určitým rozdílem, je typický také pro arabský jazyk. Arabština je totiž oficiálním jazykem ve 35 zemích světa. Díky tomuto faktu se jazyk vyvinul opět do mnoha dialektů a forem, a proto nemusí být jednoduché pro jeho uživatele vést komunikaci, pokud nehovoří spisovnou formou typickou například pro média.

V rámci druhů bilingvní společnosti ale nezapomeňme zmínit rozlišení následujících termínů – *individuální* a *společenský bilingvismus*. Většina profesionálů, např. učitelů, psychologů a terapeutů, zabývajících se problematikou lidské řeči, se primárně zaměřuje na tzv. společenský bilingvismus a individuální bilingvismus je v jejich zájmu až na druhém místě. V kontrastu k nim stojí sociální psychologové, politologové či sociolingvisté, kteří se zaměřují na individuální bilingvismus. Ovšem oba tyto pojmy není vhodné stavět jako protipóly, spíše zde nalézáme určité odlišnosti, které je tak pomyslně vymezují.

Monolingvní společnost

O monolingvní společnosti hovoříme v případech, kdy oficiální jazyk země je mateřským jazykem většiny obyvatel. Příkladem takové společnosti je Česká republika, Německo, Slovenská republika; z asijských států například Jižní Korea, Japonsko atd. Ovšem za nejznámějšího zástupce monolingvní společnosti lze bezesporu považovat Francii. Ačkoliv francouzština je oficiálním jazykem v několika dalších zemích (například Švýcarsko, Kanada atd.), ve Francii má stále zásadní a bezkonkurenční prvenství, ačkoliv se jedná o stát velmi etnicky různorodý. Z těchto důvodů je i přesto část populace bilingvní, zejména ti, kteří se do Francie přestěhovali z důvodu pracovních nabídek, případně jsou to potomci těchto lidí.

Když jsme zmínili Českou republiku jako monolingvní společnost, je to proto, že český jazyk má na tomto místě dominantní postavení. To i přesto, že na území republiky nalézáme různé cizojazyčné komunity. Navíc, v novodobé historii jsme se setkali s vlivy jiných jazyků a dodnes v pohraničí nalézáme nářeční a cizojazyčné mluvčí. Blíže o problematice pojednává Jiří Nekvapil, Marián Sloboda a Peter Wagner (2009) v díle *Mnohojazyčnost v České republice: základní informace*.

Bilingvní společnost

Za oficiální jazyky jsou v této společnosti považovány dva z jazyků, přičemž velmi často je právě druhý z jazyků jazykem menšiny. Bilingvní společnost je například na území Kanady, z evropských zástupců můžeme uvést Belgie či Finsko. Takto vzniklé společnosti byly povětšinou výsledkem přirozeného vývoje a oficiálním užíváním obou jazyků byla zajištěna rovnováha.

Multilingvní společnost

Multilingvní společnosti nejsou výjimečné. O společnosti tohoto typu hovoříme v případě, kdy jsou za uznávané jazyky považovány jazyky, kterými se na daném místě hovoří. Za příklady můžeme doložit Indii, Švýcarsko atd. Zde, stejně jak bylo zmíněno u bilingvní společnosti, neplatí, že obyvatelé tohoto typu státu hovoří všemi oficiálními jazyky.

Termín *mateřský jazyk* odkazuje k jazyku, se kterým se dítě setkává jako s prvním, synonymem se jeví anglický termín *Native Speaker* – mluvčí se řadí ke skupině, která na určitém území hovoří konkrétním jazykem. Na základě toho existuje i spisovná – kodifikovaná podoba takového jazyka a ta se stává závaznou pro veřejné užívání jazyka. Pojem lze konverzačně zaměňovat, jejich význam není ale totožný ve všech směrech – například za mateřský jazyk je v drtivé většině považován ten, se kterým dítě přichází jako s prvním do kontaktu. Nicméně vlivem jiných podmínek (společenských, geografických, politických) může být dítě donuceno hovořit jazykem národním – mateřský jazyk se tedy nerovná ten, který mluvčí musí nutně nejlépe znát a kterým musí nejčastěji hovořit. Navíc, termín mateřský jazyk odkazuje na jazyk, který dítěti předává jeho matka. Zde lze termín rozšířit do podoby, že tak lze označit i znalost jazyka, který mu byl předán skrz jiný komunikát, než přes matku (rodina, adoptivní matka, biologický otec atd.). Obecně je tak za mateřský jazyk označován ten, se kterým se dítě setkává jako s prvním.

V našem výzkumu užíváme ještě termín *rodný jazyk/rodné jazyky*. U bilingvních dětí, které popisujeme v praktické části, tak tímto termínem nahrazujeme *mateřský jazyk*, který se nám významově pojí především s monolingvními jedinci. Netvrdíme však, že termín rodný jazyk nelze užít v souvislosti s monolingvistou.

8. Typy bilingvních rodin

Stejně jako rodiny, v nichž se mluví jednojazyčně, tak i bilingvní rodiny jsou různorodé po stránce výchovy, názorů, postojů atd. Každá rodina má vlastní model, jak komunikuje. Ovšem zde se pokusíme alespoň základně generalizovat typy bilingvních rodin. Především představíme, jaké mohou v rodině nastat jazykové skutečnosti a kombinace.

8.1. Jedna osoba/společnost – jeden jazyk

Pokud spolu rodiče komunikují ve stejném jazyce, mají stejnou mateřštinu, bilingvní se dítě stává díky prostředí, ve kterém vyrůstá – pokud komunikuje v druhém jazyce například s kamarády. Pro mnoho rodičů je důležité, aby dítě bylo schopno s nimi komunikovat v jejich mateřském jazyce, ve kterém se umí jedinec přirozeně se projevovat. Máme na mysli samozřejmě i expresivní projevy. Pokud dítě ovládá oba jazyky, které se ve smíšené rodině naučí, nenastává u něho jazyková bariéra a získává možnost komunikovat se svými příbuznými. V jiném případě je odkázán na osobu jinou, což může zcela ztížit celou komunikaci.

Pokud je dítě biliterální (je gramotné ve dvou jazycích – schopné číst), otevírají se mu široké obzory v komunikaci, ale také v poznávání tradic. Dostává možnost, která mu ukazuje více než jednu cestu chování, a která mu představuje více z historie společností. Dostává tak možnost mít dva či více pomyslných světů a zkušeností, protože každý jazyk implikuje rozdílné typy a prototypy chování, jiný folklor, příběhy, tradice, rituály nebo jinou běžnou úroveň konverzace. A není nutné porovnávat přímo extrémní rozdíly – například Evropa versus Afrika. Právě i v rámci Evropy vidíme tyto rozdíly (např. Angličané, Italové, Norové aj.) Literatura, muzika, životní prostředí, náboženství, cesty k porozumění a vysvětlení světa, to vše může být vnímáno stejně či rozdílně.

Monolingvista může také získávat mnohé rozdílné kulturní zkušenosti – například od svých sousedů, komunikuje s nimi v jednom jazyce, ale hovoří s nimi o rozdílných pohledech na svět. Mohou samozřejmě cestovat a poznávat rozdílné kultury. Jazyk je k tomuto všemu klíč. Jazyk dané kultury vznikl na základě potřeb této kultury, jejích obyvatel. Je tak jejím odrazem – produktem. Bilingvista má tak větší šance vše pochopit, pokud zná produkt – výsledek (jazyk), a tak umí bezesporu lépe proniknout do kulturního jádra. Proto, české rčení „*Kolik řečí znáš, tolikrát si člověkem.*“ je na svém místě.

Zde shrnujeme základní faktory ovlivňující výchovu podle Colina Bakera (2000)⁷:

- mateřský jazyk rodiče/rodičů;
- jak spolu hovoří rodiče;
- jazyk/y, jak rodič/e hovoří na dítě/děti;
- jazyk/y, jak dítě/děti hovoří na rodiče;
- jak děti hovoří mezi sebou;
- jazyk/y, jakým se mluví a jak si rozumí širší rodina;
- jazyk/y, jak spolu mluví a rozumí si místní komunita nebo minoritní skupina;

⁷ BAKER, Colin. *The Care and Education of Young Bilinguals*. [b.m.]: [b.j.], 2000. Str. 37.

- jazyk/y, ve kterém dítě/děti vzdělávají;
- jazyk/y náboženství;
- oficiální majoritní jazyk/y státu;
- rodinná situace a stabilita – mobilita rodiny, zda se mění jazykové potřeby.

8.2. Jazyk domova – jazyk nedominantní

Rodiče mají rozdílné jazyky a dominantní jazyk se dítě neučí od rodičů, ale od komunity. Jazyk si tak dítě osvojuje mimo domov. Ovšem pak také nastává ještě jedna možná situace – jeden z rodičů je mluvčím dominantního jazyka, se kterým se dítě setkává mimo domov. Ani jazykový trilingualismus není ojedinělý – zejména také v případech, kdy rodiče mají jiný mateřský jazyk a komunikují mezi sebou dalším jazykem.

V již zmíněné publikaci *Bilingvní rodina* se čtenář dočítá o dalších možných jazykových kombinacích. Pro úplnost je na tomto místě uvádíme.

a) Rodiče mají rozdílné jazyky, dominantní jazyk společnosti je i jazyk jednoho rodiče. Navzájem si rodiče víceméně ve svých jazycích rozumějí. S dětmi komunikují každý ve své mateřštině.

b) Rodiče mají rozdílné jazyky, dominantní jazyk společnosti je i jazyk jednoho rodiče. Rodiče ale navzájem neovládají jazyk partnera.

c) Oba rodiče mají stejný jazyk, dominantním jazykem nehovoří ani jeden z rodičů. Do styku s dominantním jazykem přichází dítě v kontaktu s kamarády či při nástupu do školky/školy.

d) Rodiče mají rozdílné mateřské jazyky a navíc jazyk společnosti neovládá ani jeden z rodičů.

9. Vznik bilingvismu u jedince – věkové kategorie pro vznik bilingvismu

Edith Harding-Esch a Philip Riley rozlišují celkem čtyři věkové kategorie, ve kterým dochází ke vzniku bilingvismu u jedince. Podobné dělení uvádí i Štefánik (2000)⁸. Začneme tedy v první řadě dělením, které uvádí Harding-Esch a Riley (2008).

Jedná se o bilingvismus:

- a) nemluvnat;
- b) dětí;
- c) dospívajících;
- d) dospělých.

Bilingvismus u nemluvnat a bilingvismus dětí je nejčastější druh bilingvismu. Vzniká u jedinců, kteří jsou již od narození součástí bilingvní rodiny či bilingvní společnosti. Zde je dítě pouze jakýmsi pasivním posluchačem, který znalost dvou jazyků může projevit hned se svými prvními slůvky. V tomto případě tak hovoříme o tzv. *simultánním osvojování si jazyků*. Znalost jazyka tak dítě může projevit hned, nebo jakmile bude přinuceno okolím – získá si kamarády, kteří s ním tímto jazykem budou hovořit, začne navštěvovat školu atd. U nemluvnat vychovávaných jednojazyčně či dvojjazyčně se prakticky neliší doba osvojení si jazyka. Obecně lze konstatovat, že určité rozdíly v osvojování si řeči můžeme pozorovat u sourozenců, kdy se předpokládá, že prvorozený potomek si jazyk osvojí dříve, a to především z důvodu vyšší pozornosti rodičů. Jedináček má povětšinou veškerou pozornost upřenou pouze na sebe, v rodině se dvěma a více dětmi již rodiče musí svoji pozornost a svůj čas rovnoměrně rozprostřít. Ačkoliv dříve se bilingvismus považoval za škodlivý (u dítěte se plně nerozvine ani jeden jazyk, má poruchy řeči atd.), poslední výzkumy neprokázaly žádný negativní vliv na vývoj jazyka či osobnosti dítěte; dítě naopak tuto jazykovou schopnost začíná považovat za výhodu a za svoji neoddělitelnou část – tedy jako celek, kdy není možné fungovat bez jednotlivých částí. Bilingvismus není možné chápat pouze jako schopnost jedince hovořit dvěma jazyky. Kombinace dvou odlišných jazyků sebou přináší i kombinaci dvou kultur. A ačkoliv jazyky bilingvního jedince mohou být z odlišných jazykových rodin, kultura, národní povědomí či náboženství – to vše již pravděpodobně bilingvní jedinec neodděluje. Je tak otázkou, zda bilingvní dítě přijímá obě kultury nezávisle na sobě nebo zda si nějakým způsobem vybírá a volí si identitu. Pravděpodobně nejzásadnější roli sehraje kultura a prostředí, ve kterém dítě vyrůstá.

⁸ ŠTEFÁNIK, Jozef. *Jeden člověk, dva jazyky. Dvojjazyčnost u dětí – predsudky a skutočnosť*. Bratislava: AEP, 2000.

Bilingvismus nabytý v dospívání, který vznikl v období puberty; či *bilingvismus u dospělého jedince*, může být už do jisté míry specifický. Opět je podstatné, zda se jedinec stal součástí bilingvní společnosti či díky rodině. V tomto věku, pokud dochází k osvojování si dalšího jazyka, je již plně rozvinut první – mateřský jazyk. Proto učení se dalšího jazyka může být jazykem prvním velmi ovlivněno. Za takové ovlivnění považujeme například vznik přízvuku či nedokonalá výslovnost, se kterou se u rodilých mluvčích setkáváme. Tento druh bilingvismu můžeme považovat za velmi častý – například když dítě školního věku na základní škole začíná navštěvovat hodiny cizího jazyka. Do jisté míry je i takový člověk bilingvní, osvojí-li si jazyk dostatečně dobře. V souvislosti s tím tak můžeme užít termínu *cizí jazyk*, naopak u bilingvisty užíváme termínu *druhý jazyk*. Pro náš výzkum se ale budeme zaměřovat právě na bilingvní jedince, kteří do styku se dvěma jazyky přišli ještě v době, kdy toto rozhodnutí nemohli nijak ovlivnit. Jinými slovy o takové bilingvisty, kteří svoje jazykové kompetence získali pouze poslechem, *simultánní bilingvisty*.

Jozef Štefánik rozděluje bilingvismus podle věku také do čtyř podkategorií. Prakticky se jedná o téměř totožné dělení, autor však volí v některých případech jinou terminologii. *Bilingvismus infantní* je právě takový, kdy si nemluvně osvojuje druhý jazyk od svého narození – poslechem. Jiné metody učení u tohoto typu bilingvismu nejsou. Dále Štefánik hovoří *o mladším školním věku u dětí* – většinou si můžeme představit děti, které se druhý jazyk učí ve škole, případně se děti mohou s druhým jazykem setkat v případě, kdy se s rodinou přestěhovali do jiného státu – do jiného jazykového společenství, v němž daná komunita hovoří jinak, než je mateřský jazyk dítěte. Předposledním typem je *adolescentní bilingvismus* (ke kterému může docházet v podobných případech, které byly právě zmíněny skrz bilingvismus u dětí). Posledním typem je pak *bilingvismus u dospělých*.

10. Vývoj bilingvismu u dětí

V současné době máme několik pohledů, jak dělíme vývoj bilingvismu u dětí/jedince. Jozef Štefánik⁹ obecně uvádí, že je samozřejmě možné dělit bilingvismus podle stáří dítěte. Takové podobné členění také vidíme v díle *Bilingvní rodina*¹⁰ od Harding-Esch a Riley. Pouze nalézáme drobnější rozdíly v terminologii. *Pozdní bilingvismus* označují autoři jako ten, který Štefánik označuje jako adolescentní. Považujeme za důležité navíc poznamenat, že Jozef Štefánik ještě rozlišuje *aditivní bilingvismus* a *subtrakční bilingvismus*. V případě aditivního bilingvismu se jedná o bilingvismus u lidí, kteří si osvojili jeden jazyk a následně se učili jazyku druhému. Tento příklad je typický pro české školství. Nabyté jazykové znalosti prvního jazyka nejsou nijak omezeny. Jedná se ale také o rodiče, kteří mají většinou různé rodné jazyky a jeden z rodičů dobře ovládá rodný jazyk druhého rodiče. U této metody se tedy dítě učí jazykům postupně – nejdříve na dítě hovoří oba rodiče jedním jazykem, pak druhý z rodičů používá ke komunikaci s dítětem druhý jazyk. Tuto metodu použili při výchově svých dětí nezávisle na sobě A. Fantini a E. Zierer.

Subtrakční bilingvismus je potom ten, kdy druhý jazyk nahradil jazyk první. Tento případ je častý ve společnosti imigrantů, kdy jsou jedinci nuceni se přizpůsobit společnosti. Stejně tak přijmou jazyk majoritní skupiny, aby se plně začlenili. Jedná se prakticky o situaci, kdy jedinec něco ztrácí, negativní vliv to může mít také především tehdy, kdy dítě pak není schopno užívat ani jednoho jazyku přirozeně.

Nyní se přesuňme právě k pojmům *simultánní bilingvismus* a *následný bilingvismus* (také můžeme někdy slyšet namísto toho *sekvencí* či *postupný*; vždy se jedná o stejný typ). Termín *simultánní* je významově velice podobný *infantnímu*. O *simultánním bilingvistu* hovoříme tehdy, pokud je dítě vystaveno dvěma jazykům od narození a jazyky se učí souběžně. Způsob osvojování si jazyka inspiruje mnoho studií k porovnávání bilingvního jazykového vývoje a vývoje jazyka u monolingvistů. Současné studie dokazují, že osvojování probíhá ve stejných krocích, jako je tomu u monolingvistů.¹¹

Následný bilingvismus je, pokud se druhý jazyk učí později, například díky kamarádům, sousedům, škole či komunitě. Odborníci se shodují, že tři roky věku jsou obecně považovány za hranice mezi *simultánním* a *následným bilingvismem*.

Děti, které jsou vychovávány jako *sekvencí* (následní) bilingvisté, velice často zažívají následující situace. V okamžiku, kdy je dítě vystaveno druhému jazyku, je jasné, že již pracuje na základech svého mateřského jazyka. Pracuje s mechanismy a strukturami, které zná. Druhý jazyk začíná používat na známých konstrukcích, případně užívá naučených frází. Tu případně doplní

⁹ ŠTEFÁNIK, J. *Jeden člověk, dva jazyky. Dvojazyčnost u dětí – predsudky a skutočnosť*. Bratislava: AEP, 2000.

¹⁰ HARDING-ESCH, Edith, RILEY, Philip. *Bilingvní rodina*. Praha: Portál, 2008. Str. 57.

¹¹ viz. HARDING-ESCH, Edith. – RILEY, Philip. *Bilingvní rodina*. Praha: Portál, s.r.o., 2008.

o nově naučená slova. Znalost gramatiky přichází až v dalším kroku učení se. Další odchylky/chyby v promluvě jsou už podobné těm, co dělají monolingvní děti, což mj. dokládají i výsledky našeho výzkumu.

11. Vývoj lexika u bilingvních dětí

V první fázi pozorujeme, že bilingvní dítě má jeden slovník, který obsahuje slova z obou jazyků. Dítě v tuto chvíli nerozlišuje, že se jedná o slovní zásobu ze dvou rozdílných jazykových systémů. Nezná podobu obou výrazů, je tak možno se domnívat, že se slovní zásoba může mnohdy doplňovat, namísto překrývat. Tuto hypotézu nám dokládá fakt, že dítě mnohdy pojmenuje nějaký objekt výrazem z jednoho jazyka, jiný může zase naopak výrazem z jazyka druhého. Zda je tomu tak z důvodu snadnější výslovnosti konkrétního slova, či není, ještě není lingvistům zcela jasné.

Během následné druhé fáze se bilingvistovi začne rozvíjet druhý lexikon. Pro některá slova již umí říct obě podoby v jednom i druhém jazyce. Ovšem ani v tomto okamžiku není schopnost pozorovatelná na každém slově. Stejně i v tuto dobu si vybírá výslovnostně snadnější slova, což může být důvodem, proč některá slova upřednostňuje. O této problematice opět více pojednává Harding-Esch a Philip Riley.

11.1. Teorie o osvojování jazyka u simultánních bilingvistů

Na přelomu 20. století navrhl jistou strategii výchovy v dvojjazyčné rodině francouzský lingvista Maurice Grammont, pojmenovanou jako tzv. *Grammontovo pravidlo*. Strategie výchovy je založena na schématu jeden rodič – jeden jazyk. Tedy jinými slovy vysvětleno, aby každý z rodičů užíval svůj mateřský jazyk ke komunikaci s dítětem a tento model důsledně dodržoval. Maurice Grammont tvrdil, že je zcela nezbytně nutné oba jazyky důsledně oddělovat od sebe. Dítě pak bude mít jasno od počátku výchovy – od počátku výchovy pak bude zcela přirozeně rozlišovat dva jazykové systémy. Ovšem tato strategie bývá ohrožována skutečností, kdy jeden z rodičů tráví s dítětem více času. Nikdy totiž stav není naprosto rovnoměrný. Někdy také rodiče důsledně toto pravidlo nedodržují, protože považují za nevhodné hovořit ve společnosti dalších lidí jazykem, kterému okolí nerozumí. Nicméně i přes je tato metoda nejpoužívanější v rámci bilingvní výchovy.

Nyní představíme teorie, které pojednávají nejen o vzniku bilingvismu, ale také o vztahu mezi kulturou a jazykem. Tuto myšlenku budeme zmiňovat v souvislosti s výhodami bilingvistů v další kapitole. Domníváme se, že se jedná o jeden z nejdůležitějších aspektů a možnosti být plnohodnotným členem společnosti a jejího kulturního dědictví, které dítě po rodičích přebírá.

První teorii, kterou si představíme, je *Sapir-Whorfianova teorie*¹². Její základy položil Edward Sapir, jenž byl na přelomu 19. a 20. století význačným americkým lingvistou a antropologem. Později ji rozvádí Sapirův žák, Benjamin Lee Whorf¹³. Jejím předpokladem je, že bilingvní dítě má utvořeny dva jazykové systémy. Jedinec je do značné míry ovlivněn řečí, kterou ovládá, a v níž komunikuje. Existuje zde velice zřejmý vztah mezi osobním vnímáním světa a jazykem. Lee Whorf tuto myšlenku dokládá příklady na amerických indiánech. Jejich vnímání světa je diametrálně rozlišné například od světa Američanů, vyslovil tak myšlenku, že takto vzdálené národy se nemohou názorově shodnout. A to ani v rámci společných témat. Jejich kultura, životní styl a pohlížení na svět jako takový je diametrálně rozlišný.

Druhou teorii představuje ruský psycholog Lev Vygotskij¹⁴. Vygotskij tvrdí, že jazyk je nástroj pro přesun znalostí o kultuře – vypovídá o společnosti dané země a kultury. Proto si dítě při osvojování jazyka (klidně i ve škole pod vedením učitelky) nemá memorovat pouze slovíčka. Má si vytvořit vztah mezi slovy a myšlením a jazykem. Probíhá tak sociální interakce mezi dětmi a dospělými, přičemž dospělý jedinec je schopen znalost předávat dítěti.

Teorie *lingvisticko-antropologická* tvrdí, že pokud jedinec mluví určitým jazykem, osvojuje si tak určitou vizi světa. Svět totiž vnímá a komentuje díky jazyku. Realita a její vnímání, pokud bude reprodukována dvěma jazyky, tak může být pro posluchače odlišná. Teorie se poté potýkala s odsuzováním ze strany zastánců univerzální gramatiky. V současnosti jsou odborníci z řad lingvistů i antropologů názorově spíše proti této teorii. To proto, že díky mimice, umění, znakové řeči atp., je teorie spojena s velkou spoustou nejasností a otázek. Odpůrci tak tvrdí, že je patrné, že myšlení není zcela závislé na jazyku.

¹² *The Sapir-Whorf Hypothesis*. In The Linguistic List.

[online] Dostupné dne 2016-1-19

<<https://linguistlist.org/ask-ling/sapir.cfm>>

¹³ *Sapir-Whorf Hypothesis: Examples and Definition*. In Study.com

[online] Dostupné dne 2016-1-19

<<http://study.com/academy/lesson/sapir-whorf-hypothesis-examples-and-definition.html>>

¹⁴ *Theories of Cognitive Development: Lev Vygotsky*.

[online] Dostupné dne 2016-1-19 na

<<https://psychohawks.wordpress.com/2010/11/03/theories-of-cognitive-development-lev-vygotsky>>

12. Dva pohledy na bilingvisty – dílčí či jednotný (holistický)

Profesor François Grosjean, významný lingvista zabývající se bilingvismem, přináší na bilingvisty dva kontrastní pohledy. Jeden z nich definuje bilingvistu jako člověka ze dvou dílů. Tzv. *dílčí pohled* tak popisuje jednoho člověka, ve kterém jsou prakticky dva monolingvisté. Ten druhý na něho pohlíží jako na jednotlivce, stejně jako na monolingvistu, hovoří o tzv. *pohledu holistickém*. Holistický pohled pojednává o tom, že bilingvista má jednotný lingvistický profil, nejde o spojení dvou protikladů, případně částí; ale o jeden celek. Obecně holistický pohled je způsob myšlení, kdy celek je pouze díky svým částem, části samotné o sobě ale nedávají to, co nastane při jejich spojení. Celek je tak důležitější než jeho části, ačkoliv ty jsou jeho neoddělitelnou součástí. K dílčímu pohledu se přiklání spousta profesionálů. Například, pokud je angličtina druhým jazykem, vždy se bude poměřovat s úrovní, kterou hovoří rodilý mluvčí. Takové normy se zdají být velmi neúprosné. Zde se totiž opět dostáváme zpět k otázce, kdo je vlastně bilingvní, nebo jaká znalost ho činí bilingvním? Jak, či do jaké míry musí jazyk ovládat, aby tak byl označován? Mnohé školy si ale tento problém uvědomují. Například ve Spojených státech amerických můžeme nalézt děti, které neměly anglický jazyk jako svůj mateřský jazyk, a tak jsou klasifikováni mírněji – bere se ohled na jejich limitní možnosti vyjadřování. Způsob vyjadřování bilingvistů a monolingvistů by ale neměl být brán jako poměrování jazykových schopností. Nejlépe tuto myšlenku na atletickém příkladu vysvětluje právě François Grosjean. Tvrdí, že u perfektního sprintera také hodnotíme jeho výkony v rámci jedné disciplíny, která je jeho doménou. Ovšem, pak máme například dalšího výborného atleta, desetibojaře, který v rámci své disciplíny musí být mimo jiné dobrý sprinter, výsledky ale zákonitě s profesionálními sprintery stejné nemá; byť je ale silně nad standardem, oproti sportovcům, co se atletice nevěnují. V celkovém součtu je ve všech disciplínách nadprůměrný. Jeho výsledky se sčítají a ve své kategorii pak může být hodnocen jako nejlepší. Zde je opět zopakována holistická myšlenka. Desetibojař nemůže soutěžit bez jednotlivých disciplín, ačkoliv je v nich lepší, než ostatní sportovci, kteří se atletikou nezabývají; není ale ve všech stejně dobrý jako sportovec, co dělá pouze závodně sprint.

13. Bilingvní děti a jejich každodenní užívání jazyka

Bilingvní děti často přepínají mezi jazyky podle komunikačního partnera a dle dané situace. V této kapitole pojednáváme, jak bilingvní děti užívají jazyků; a dále se zaměříme na popis komunikačních výhod.

13.1. Výběr jazyka jedincem

Monolingvisté většinou hovoří různými varietami jejich jazyka. Ve škole a při oficiálních příležitostech slyšíme formální a kodifikovanou podobu jazyka, méně formálně pak hovoří v rodině a neformální jazyk, slang, užívají mluvčí v kruhu přátel. Mimo standardní podoby jazyka pak samozřejmě může mluvčí mluvit dialektem, který ovládá a který je pro oblast jeho pobytu typický. Bilingvista pracuje na podobném schématu – také si vybírá, jak s kým bude hovořit, aby mu druhá strana byla při rozhovoru rovnocenným komunikačním partnerem.

Bilingvista vždy musí vyhodnotit určité faktory. Ke studiu toho, jak jedinec užívá dvou jazyků, nám mohou pomoci následující otázky. Ty také ilustrují, jak je jazykový výběr široký mezi 5 oblastmi – mluvčí, adresát, kontext/situace, téma a očekávání. Baker (2000: 27)

Kdo hovoří?

Kdo je adresát?

Kdo je posluchač nebo spoluúčastník?

O jakou se jedná situaci či kontext?

Jaké má konverzace předpoklady?

Co je očekávaným výsledkem?

Máme zde skrytou skutečnost?

Jaký je zamýšlený výsledek konverzace?

13.2. Individuální preference

Osobní postoje a preference zajisté ovlivňují jazykový výběr. Většinou starší lidé preferují jazyk minority, naopak mladí jazyk majoritní. Pokud hovoří bilingvista s bilingvistou se stejnou jazykovou kombinací, je jejich výběr čistě osobní. Někdy funguje scénář, kdy vysloví myšlenku v jednom jazyce a poté přepnou do druhého jazyka z důvodu snahy o zesílení významu nebo nějakého bližšího vysvětlení. Bilingvní dítě nelze považovat za úplného překladatele a klást a něho příliš velké nároky. Jak jsme již zmiňovali, mnohdy se slovní zásoba nepřekrývá – neznají obsahově stejná slovíčka v obou jazycích. Pokud je ale dítě vystaveno této roli, jisté výhody situace obnáší. Pravděpodobně se tak utužují nejen rodinné vztahy, ale dítě se lépe integruje do skupiny, ve které se právě nachází. Děti, které pravidelně překládají pro příbuzné, jsou nuceni o jazyce přemýšlet a dávat

jím vysvětlení. Rychleji tak odhalují problémy a možnosti překladu, figur, řeči a myšlenek, jsou nuceni používat slovíčka, která znají, to vše k opisu sdělení. Samozřejmě překlad nějakých slov a metafor se odvíjí od daného jazyka. Ovšem dítě tak začíná více přemýšlet o jazyce. A pokud je dítě mezi dvěma jazyky, kulturami, jakýsi překlad mu slouží jako vodítko pro pochopení obou z nich a vytváří si tak mezi nimi pomyslný most.

14. Bilingvní jedinec – typické prvky mluvního projevu

V mluvním projevu každého jedince nalézáme široké spektrum možností jak pracovat s jazykem. Právě u bilingvistů jsou některé z určitých fenoménů samozřejmě patrnější a častější, než jsme schopni pozorovat u monolingvistů. Nyní si představíme nejzásadnější jevy, které jsou pozorovatelné a řeč (způsob myšlení) u dvojjazyčných jedinců ovlivňují: code-switching, code-mixing, interference, jazyková výpůjčka – tzv. borrowing.

14.1. Code-switching – přepínání mezi jazyky

V okamžiku, kdy hovoříme v obecné rovině o jevu code-switching (o jazkovém přepínání), hovoříme také o jevu sociálním. Členství a pocit sounáležitosti s určitou komunitou jsou důležité aspekty dvojjazyčných osob. Tito lidé si tak vytvářejí, a následně se pohybují, díky jazykovému přepínání v prostředích, které jim jsou zcela přirozené. Tvrdíme tedy, že dva jazyky jsou bilingvistovi jeho podstatou, ne dvěma částmi. Proto přepínání mezi jeho jazyky musíme chápat jako normální stav, v němž mezi jazyky pouze přechází – a vyhnout se tak mylným názorům, že se jedná o zmatení.

Carol Myers-Scott se domnívá, že přepínání mezi jazyky má sociologické důvody. Své myšlenky prezentuje na tzv. Markednessově modelu (orig. *Markedness Model*). Tato akce jen tak plně na mluvčím samotném.

O jazykovém přepínání můžeme hovořit i v rámci jednoho jazyka, kdy mluvčí přepínají mezi kódy s ohledem na prostředí a komunikačního partnera, se kterým zrovna hovoří. Jedná se o podoby (útvary) jazyka – slang, nářečí atd. Dokladem této skutečnosti je nám citace z díla *Čeština bez příkeras*¹⁵ „V mnoha typických situacích přecházejí mluvčí v Čechách v běžném hovoru od jednoho z centrálních útvarů k druhému, a to nejen uprostřed věty, ale třeba i uprostřed jediného slovního tvaru.“ „...nezvyklá je tu psaná podoba takových promluv, zatímco na jejich znění jsme v Čechách opravdu zvyklí.“ (SGALL, HRONEK 2014: 84) Pro potvrzení popsané skutečnosti uvádíme, že na toto téma hovoří autoři také v další publikaci.¹⁶

¹⁵ SGALL, Petr. – HRONEK, Jiří. *Čeština bez příkeras*. Praha: Karolinum, 2014.

¹⁶ SGALL, Petr. – HRONEK, Jiří. – STICH, Alexandr. et.al. *Variation in Language*. AMST: J. Benjam., 1992.

Jazyk chápeme jako kód, který slouží k přenosu informací. Tímto kódem jedinec přemýšlí a pohlíží na svět. U bilingvisty máme tyto jazykové kódy dva. Nyní se zaměříme, jakou funkci plní code-switching právě ve dvojjazyčné promluvě. O code-switchingu hovoříme v případě, kdy mluvčí přesouvá položky z jednoho jazyka do podstaty jazyka druhého. Druhý jazyk tak může být označován termínem *zapaštěný jazyk*. V tomto případě se nemusí jednat pouze o vkládání vět, ale i celých frází. Přepínání tak funguje v rozmezí od jednoho výrazu k dalšímu, k celé větě, ale i k celé promluvě. Monolingvisté, kteří jsou případnými svědky tohoto jevu, jej mohou vnímat negativně. Z pohledu jazykového vývoje se jedná o přirozenou schopnost bilingvního jedince. Naopak, dokonce časté přepínání může zajistit, že si mluvčí stále uvědomuje rozdíly v jazykových kódech a že nebyla narušena schopnost je rozlišovat a od sebe oddělovat. Harding-Esch a Riley v knize *Bilingvní rodina*¹⁷ podotýkají, že způsob přepínání mezi jazyky ukazuje, který z jazyků je u mluvčího dominantní. Pokud jazyky využívá v podobné míře, je schopen přepínat nejen v rámci slov, ale složitějším způsobem klidně i uprostřed věty – což samozřejmě následně ovlivní gramatiku atd. Pouze menší část bilingvistů drží jejich dva jazyky kompletně separované. V souladu s Bakerem¹⁸ zde shrnujeme hlavní funkce code-switchingu:

1. Pokud mluvčí nezná slovo či frázi v jednom jazyce, jiný jazyk ho může zastoupit – substituovat.
2. Bilingvisté mohou přepínat jazyky pro vyjádření konceptu bez ekvivalentu (co se týče kultury) jiného jazyka.
3. Code-switching může posilovat žádost. Opakování nebo zdůraznění nějaké skutečnosti druhým jazykem slouží mluvčímu k vyjasnění a vystupňování jeho žádosti. Stejně tak dospělý bilingvista přepíná mezi jazyky při vysvětlování nějaké problematiky či při snaze zdůraznit adresátovi určité sdělení.

Nyní se přesuneme ke studii *Grammatical perspective on Code-switching* od Samiry Abdel Jalil¹⁹, která se zaměřuje na pochopení pravidel pojících se s problematikou jazykového přepínání. Studie představuje code-switching jako jazykové alternace, při kterých se užívá znalostí dvou či více jazykových systémů v jedné souvislé promluvě. Mimo jiné zde nalézáme odkaz na Shanu Poplack a její dílo *Latino Discourse and Communicative Behavior*, které autorka vydává na přelomu 70. a 80. let 20. století. Poplack hovoří o třech typech code-switchingu, které si nyní představíme.²⁰

¹⁷ HARDING-ESCH, Edith, RILEY, Philip. *Bilingvní rodina*. Praha: Portál, 2008. Str. 87

¹⁸ BAKER, Colin. *The Care and Education of Young Bilinguals*. [b.m.]: [b.j.], 2000. Str. 33.

¹⁹ ABDEL JALIL, S. *Grammatical perspective on Code-switching*. [online] Dostupné dne 2016-2-1 na <http://www.revel.inf.br/files/artigos/revel_13_grammatical_perspectives_on_code_switching.pdf>

²⁰ POPLACK, S. *Code-switching*. [online] Dostupné dne 2016-3-30.

Zaprvé se jedná o tag-switching. Při tomto přepínání nedochází k narušování syntaktických pravidel a při vkládání slov do věty není věta nikterak ovlivněna. Většinou se jedná o výrazy typu: *já vím, že* – tzn. útvary v češtině ohraničeny čárkami a věty chápeme jako vedlejší. Zadruhé se jedná o přepínání uvnitř větné konstrukce, jedna část věty je vyslovena v jednom jazyce a pak dokončena v jazyce druhém. Třetím a nejsložitějším typem je přepínání mimovětné. Může při něm docházet k narušení syntaktických pravidel. Pokud někdo míchá jazyky tímto způsobem, tak musí znát dokonale gramatiku obou jazyků, aby nedošlo k naprostému narušení a tím znemožnění pochopení výpovědi

Podobnou typologii nalézáme i ve studii *A Comparison of the Code Switching Behavior and Knowledge of Adults and Children*²¹, kde autorka Julianne E. Hammink pracuje ještě s další terminologií. Hovoří o přepínání tzv. *Intersentential* a *Intrasentential* (volně překládáme pro náš výklad jako mixování „větné“ a „mimovětné“; v odborné literatuře je možné nalézt zajisté ještě překlad jiný, tento slouží pro náš výklad termínu – pozn. autorky). V případě *Intersentential* se jedná o mixování na úrovni věty. Velice často se jedná o případ zdůraznění nějaké skutečnosti, která z ní plyne. „*A on mi řekl* (jazyk č. 1), *nedělej si s tím starostí* (jazyk č. 2).“ Druhý případ známý jako *Intrasentential* většinou nastává u bilingvistů, kteří jsou schopni hovořit v jazycích souběžně. V rámci věty řeknou některá slovíčka v jednom jazyce a jiná v dalším. Právě tento druh je rizikový ve tvorbě negramatických konstrukcí – v češtině například s ohledem na předložkové pády, skloňování jmen, časování sloves atd.

²¹ HAMMINK, Julianne E. A. *Comparison of the Code Switching Behavior and Knowledge of Adults and Children*. [online] Dostupné dne 2016-2-1 na <<http://hamminkj.tripod.com/hamminkCS.pdf>>

14.2. Code-mixing – mixování jazyků

V případě code-mixingu se jedná o situaci, kdy výrazy jednoho (lexikální položky) jazyka se podřizují nejen zvukově, ale i tvarově jazyku druhému (vstupují do gramatické struktury jazyka), a to během procesu vkládání slov do dvou rozdílných jazykových kódů. Code-mixing je obsahově podobný jazykové výpůjčce, ale rozdíly jsou zřejmé. A to především, pokud pozorujeme frekvenci užití jevu (code-mixing se může stát pravidlem v určitých figurách, nikoliv náhodou); a v konotaci.

Právě tento fenomén velmi často předchází v projevech bilingvistů code-switchingu a je tak typický zvláště pro malé děti. Jejich slovník se teprve rozvíjí, a tak znají konkrétní výrazy pouze v jednom jazyce, bez jejich ekvivalentu v jazyce druhém. V tuto chvíli se může jevit jako výchovné, pokud rodič nabídne dítěti nenásilnou formou správnou možnost, jak myšlenku vyslovit pouze v jednom jazykovém kódu.

14.3. Interference

Interference – jedná se o přenos hlásek či dokonce celých slov; dále jazykových pravidel či figur jednoho jazyka do jazyka druhého – dominantního jazyka jedince. Tento proces neprobíhá výhradně na zvukové úrovni (přízvuk, intonace, výslovnost). Je nutné připomenout, že mnohdy jeden znak může mít rozdílnou výslovnost v rámci dvou jazyků. Proto bilingvista hovoří s určitým přízvukem – a to zejména tehdy, pokud upřednostní výslovnost jednoho jazyka nad druhým. Nejde-li o zásadní výslovnostní rozdíl, obsahová stránka sdělení není narušena. Může k němu docházet samozřejmě také v rámci lexikální roviny jazyka (utváření nových slov či přejímání slov z jazyka druhého či případně nesprávné užívání slovních ustálených spojení); a gramatické roviny (skloňování, časování atd.) Forma výrazů druhého jazyka se podřizuje podobě výrazů, které jsou typické v rámci dominantního jazyka. Colin Baker (2000) také odkazuje na poznatky F. Grosjeana (1982) a poukazuje na rozdíl mezi *statickou* a *dynamickou interferencí*. Statická interference popisuje relativně stálý vliv jednoho jazyka na druhý. Přízvuk, intonace a výslovnost jsou individuální zvuky a jsou toho součástí. U dětí je otázkou, zda jim tento permanentní přízvuk zůstane. Výzkumy ukazují, že je to velmi pravděpodobné. Dynamická interference znamená, pokud figury z jednoho jazyka jsou dočasně transformovány do druhého jazyka. Interference se může vyskytovat v jakékoli sféře jazyka (syntaxi, fonologii, lexikologii), a taktéž v psané i mluvené formě jazyka. Nahrazování slov tak není nikterak výjimečné. Většinou se tento druh interference řídí modelem z dominantního jazyka do méně dominantního. Jazyková interference je často užívaná, pokud se děti učí dva jazyky a je u nich výrazný code-mixing. Pokud je interference dočasná u bilingvisty, více se používá termín *transfer*. Jakmile dítě dospívá, k těmto transferům dochází méně často.

14.4. Borrowing – jazyková výpůjčka

V případě jazykové výpůjčky se jedná morfologicko-fonologickou adaptaci formy jednoho jazyka do systému druhého jazyka. To trvá, dokud slova nebo fráze nezačnou být permanentní součástí jazykového slovníku. Slova jsou také velmi často morfologicky i foneticky pozměněná, a to dle osobních priorit mluvčího. Vymýšlení nových slov je velice běžné u malých dětí. Je tedy přirozené, že bilingvista při tvorbě podobných útvarů používá oba slovníky. Jedná se ale vždy o stejný proces jakou monolingvisty. Tato tvorba „nových slov“ tak opět nesmí být považována za zmatení bilingvisty. Za zmatené to totiž nepovažujeme ani v projevu monolingvního dítěte.

Jak dokládá část online uveřejněné studie indického lingvisty Hamzeho Moradiho nesoucí název *An overview on Markedness Model*²², na fenomén code-switchingu musíme pohlížet ze tří různých oborů – lingvistika, sociolingvistika a psycholingvistika. Zákonitě každý z těchto oborů pohlíží na fenomén jinak a popisují ho ze své perspektivy. Za výraznou sociolingvistickou teorií považujeme právě názor Carol Myers-Scott, který popisuje motivaci k přepínání právě jako input sociální. Lingvistka Myerse-Scott také hovoří o dvou různých jazykových výpůjčkách. Jedna je taková, jež popisuje slovo, které je v jednom jazyce kvůli kulturnímu pozadí, a v druhém jazyce ekvivalent nemá, protože daná kultura a jazyk ho tak „nepotřebuje“ tzn. bilingvista tak vyplňuje mezery. Druhá jazyková výpůjčka je od slova, které je vlastně v druhém jazyce ekvivalentem toho z prvního. Důvodem například může být opět vysvětlení nebo snaha o zdůraznění významu slov. Za významnou sociolingvistku považuje odborná veřejnost také Shanu Poplack.

Pomyslným prvním filtrem pro jazykové výpůjčky mohou být například tyto aspekty – věk, pohlaví, etnikum. Tento jakýsi první filtr je odrazovým můstkem pro filtr druhý. Druhý filtr popisuje mechanismy, které umožňují mluvčímu vědomě vybírat způsob komunikace. Racionální stránka je právě podporována filtrem prvním, který na základě mezilidských vztahů dává možnost výběru.

²² MORANDI, H. *An overview on Markedness Model*. [online] Dostupné dne 2016-2-1 na <http://www.worldwidejournals.com/ijsr/file.php?val=October_2014_1412680039__190.pdf>

15. Metody bilingvní výchovy

15.1. Strategie rodičů při výchově bilingvního dítěte

Na základě zkušeností, pozorování a výzkumu bylo odborníky vytvořeno několik strategií, které doporučují rodičům používat při výchově jejich dítěte. Je nutné mít stále na paměti, že se jedná o teoretické poznatky, které jsou v praxi aplikované vždy s ohledem na konkrétní rodinu a zázemí, ve kterém žije. Nejzákladnějším pravidlem, které velmi často v předkládané práci připomínáme, zůstává důslednost. Jedině tak docílíme dobrých výsledků, ať již rodiče zvolí jakoukoliv ze strategií. Jak jsme již zmiňovali, způsobů bilingvní výchovy je hned několik. Nyní představíme dva nejznámější a nejrozšířenější.

První z nich je tzv. OPOL²³ metoda (název je zkratkou anglických slov: *One person – one language*). Jedná se o jednu z nejčastějších praktikovaných metod bilingvní výchovy ve světě. Samozřejmě nejčastější a nejpřirozenější praktikování této metody je ve chvíli, kdy rodiče mají rozdílné mateřské jazyky. Metodu můžeme znát i v případě, kdy rodiče mají stejný mateřský jazyk, ale rozhodnou se vychovat své dítě bilingvně – hovoříme o umělém bilingvismu (časté v situacích, kdy rodič sice není rodilým mluvčím konkrétního jazyka, ale díky pobytu v zahraničí, práci atd. jazyk ovládá plynule). OPOL metoda je účinná za předpokladu, kdy rodiče tráví s dítětem čas podobně dlouho. Již od samého počátku osvojování si jazyka má tak dítě před sebou příklady správné výslovnosti, gramatiky atp. Nesmírnou výhodou OPOL metody je, že dítě tak postupně zjišťuje, že existují dva různé jazykové kódy. OPOL je nejrozšířenější z jazykových strategií a stejně tak je nejvíce doporučována odborníky při dvojjazyčné výchově. Nezapomínejme, že ani díky těmto skutečnostem nemůžeme tvrdit, že díky OPOL strategii bude z dítěte bilingvista po celý život; případně, že dítě nenabyde pouze pasivních znalostí o druhém jazyce.

Další je tzv. *Minority Language at Home Policy*, ve světě s užívanou zkratkou ML@H²⁴. Jedná se o metodu, kdy majoritní jazyk společnosti je rozdílný oproti jazyku, jak mluví rodina doma. Rodiče mnohdy ani jazyk společnosti vůbec neovládají; či ho neovládají na úrovni, aby byli schopni dítěti jazykovou znalost předat. Dítě tedy jazyk rodičů využívá jen výhradně pro komunikaci uvnitř rodiny. Škola, kamarádi a okolí jej druhý jazyk „naučí“. Výhodou této metody je, že dítě, které si tak najde kamarády ve svém okolí, nebude mít pocit, že mezi nimi existuje jazyková bariéra.

²³ LEE, CH. T. *Successfully Raising Bilingual Children An Analysis of Methods Used by Parents in the Fostering of Child Bilingualism*. University of Dublin, 2007. Diploma thesis.

[online] Dostupné dne 2016-2/1 na

<https://www.cs.tcd.ie/undergraduate/computer-science-language/bacsl_web/chlee0607.pdf>

²⁴ Tamtéž

15.2. Rady odborníků pro výchovu bilingvního jedince

Odborníci doporučují rodičům dodržování následujících zásad, a to při jakékoliv strategii bilingvní výchovy.

1. Rodič musí být schopen vždy pomoci dítěti, když si bude nejistě v jakékoliv jazykové sféře. Stejně tak rodiče musí být schopni vytvořit dítěti vhodné prostředí, ve kterém dítě pochopí, že dva jazyky si v rodině nekonkurují. Rodič musí být schopen podat dítěti uspokojivé odpovědi, pokud kladé otázky směřující nejen na jazyk a jeho podobu, ale i na kulturu a vnímání důležitých životních otázek národem, ze kterého rodič pochází.
2. Vždy poskytnout dítěti stejný přístup k oběma jazykům, dítě nesmí nabýt pocitu, že jazyk druhého rodiče je záměrně upozadčován. To platí také v oblasti dostupnosti jazykového materiálu. Máme na mysli knihy, filmy, čítanky atd.
3. Rodiče by měli být důslední ve své výchově. Měli by mít stanovená pravidla a ta důsledně dodržovat. Jedině tak se dá předejít pozdějším nejasnostem, které by mohly dítě dostihnout.
4. Do určité míry samozřejmě je opravování při mluvním projevu dítěte nutné. Vždy, ať u monolingvisty či bilingvisty, musí probíhat stylem, aby dítě nemělo pocit, že je za něco káráno či napomínáno. Jeho vztah k jazyku nesmí být narušován strachem, že bude za něco potrestáno. Vždy je lepší použít metodu: „Co prosím?“ nebo „Nerozumím, zopakuj mi to ještě jednou prosím?“ V opačném případě může dojít právě k problematice tzv. *Receptivního bilingvismu*, o kterém se zmiňujeme v předešlé kapitole.

15.3. Jak podporovat bilingvní dítě

Bilingvní výchova sebou přináší nutnost dodržování nastavených pravidel. Vše je o komunikaci v rodině; domluvy mezi partnery, jak budou děti vychovávat. Pouze stejné názory a představy o výchově vedou k dobrým a uspokojivým výsledkům. Podpora bilingvního dítěte by tak měla být v rámci celé rodiny. Lauren Lowry ve svém článku *Bilingualism in Young Children: Separating Fact from Fiction*²⁵ tyto momenty a důležité body shrnuje. V každém případě je vždy důležité dělat jen to, co je pro nás a rodinu vyhovující. Rodič pouštící se do výuky jazyka, který plynne neovládá, velmi riskuje. To především tím, že je nejisté, jak bude komunikace mezi ním a dítětem v budoucnu

²⁵ LOWRY, Lauren. *Bilingualism in Young Children: Separating Fact from Fiction*.

[online] Dostupné dne 2016/1/15 na

<<http://www.hanen.org/Helpful-Info/Articles/Bilingualism-in-Young-Children—Separating-Fact-fr.aspx>>

probíhat. Rodič by si neměl dělat starosti pokud dítě, přes veškerou jeho snahu, upřednostňuje jazyk partnera. Zajisté v budoucnu ocení, že je schopno mluvit v mateřštině své matky a otce. A to nejen mluvit, ale i rozumět, hrát si a být s ní v kontaktu. Výsledky se zde jistě vždy dříve či později dostaví. Na dítě zcela jistě dobře nepůsobí, pokud si rodiče myslí, že je s jeho jazykovým vývojem něco v nepořádku a pokud na děti kladou příliš vysoké cíle.

16. Výhody bilingvistů

Při ohlédnutí zpět do historie vidíme, že bilingvní děti byly velmi často považovány za ty, které budou mít v dospělosti problém nejen s osobností a hledáním identity, ale také s myšlením. Cílem této kapitoly je tak nabídnout jiný pohled na bilingvní děti. Poslední výzkumy totiž dokazují, jak jsou tyto původní myšlenky plné předsudků.

Dvojjazyčná výchova (samozřejmě pokud hovoříme o dítěti pocházejícího ze smíšeného manželství) je pro dítě nesmírně důležitá z hlediska osobních benefitů. To především proto, že se dotýká jeho kořenů – rodičů a jejich života. Hledání identity, pocit hrdosti a sounáležitosti s národy, ze kterých dítě pochází, jsou jedny z nejdůležitějších aspektů této věci. Ať již je dítě monolingvní, bilingvní či snad dokonce multilingvní, vždy pracujeme s dětskou identitou; okruhem jeho přátel, kteří utvářejí jeho dětství, s jeho dospíváním, dospělostí, s celou osobností dítěte.

Bilingvní jedinec má šanci komunikovat s širší skupinou lidí. Nabízí pomyslné mosty pro nové vztahy. Je schopno díky jazyku lépe proniknout do jiné etnické skupiny, či národa. To může být pro monolingvistu problém. Najít totiž vhodný komunikační kanál mezi skupinami lidí, který by obě strany uspokojil, může být obtížné. Bilingvismus tak dává jedinci možnost pohybovat se mezi kulturami, které jsou právě výrazným odrazem jazyka. „*Děti z dvojjazyčných rodin si uvědomují očekávání, že se ve svém chování budou identifikovat se dvěma různými kulturami. Pokud mezi oběma kulturami nepanuje nevraživost, nečiní jim to potíže.*“ (Harding-Esch a Riley 2008: 67) Bilingvista lépe proniká do multikulturních témat. Jeho znalost dvou slov pro jeden význam sebou nese nejen rozšíření znalostí a zkušeností, dává bilingvistovi šanci pochopit etymologii slov a mentalitu daného národa. Nemíjí připomínat, že slova, ač přeložená, si nemusejí obsahově odpovídat. Například české slovo *chléb* si sebou významově nese jiný objekt, než jaký zná anglicky hovořící jedinec pod slovem *bread*. Stejně tak použijme příklad z díla *The Care and Education of Young Bilinguals* (2000). Autor uvádí příklad slova *kitchen*, které je rozdílné v angličtině oproti francouzštině. Spojkou mezi slovy v daném jazyce je skutečnost, jak oba národy přistupují k tomuto. Je tu jiná konotace. Zatímco v angličtině toto slovo vychází z tradice, že je tím popisována tvrdá práce, ve francouzštině je to místo pro kreativitu, kde se utužují rodinné vztahy; a v neposlední řadě samozřejmě místo, kde se hoduje.

Spousta slov je tak spojena s reálnými zážitky a představami o světě. Bilingvista je tak schopen přemýšlet plynule a kreativně. Hovoříme tedy o kognitivních výhodách. V díle *The Care and Education of Young Bilinguals* se také dočítáme, že u bilingvistů je možné vidět větší cit pro komunikaci. Pokud potká mluvčí jednoho ze svých jazyků, je schopen přemýšlet v širším spektru, je trpělivým posluchačem, častěji než jeho monolingvní kolega. Také ještě připomeňme výhody, které se promítají především do profesního života bilingvního jedince. Bilingvista tak na pomysleném startu při hledání práce má nespornou jazykovou výhodu. Nesmíme zapomínat, že i případné další učení se nového jazyka je pro bilingvního jedince snazší – má již určité základy/zkušenosti, které monolingvistovi mohou chybět. Peníze a kariéra, vůbec ekonomický aspekt, tak nesmíme při výčtu výhod opominout. To zejména v dnešní době, kdy mezinárodní vztahy, mezinárodní obchod, sektor turismu a marketingu je z hlediska pracovních příležitostí na vzestupu. Tím nechceme tvrdit, že bilingvismus zaručuje kariéru, pouze poukazujeme na to, že dává možnost i v pracovní sféře využít bilingvních znalostí. Jako jeden z příkladů těchto tvrzení a pro zajímavost bychom chtěli odkázat již zmíněný článek *Bilingualism in Young Children: Separating Fact from Fiction*. Autor se zabývá situací v Kanadě, kde ačkoliv je angličtina a francouzština oficiálním jazykem, mluvčí obou těchto jazyků jsou v nesporné výhodě proti monolingvními jedinci.

Závěrem kapitoly uvádíme velice zajímavý fakt, který byl vědci v nedávné době publikován. Jedná se o skryté kognitivní benefity, které chrání mozek bilingvisty; jak dokazuje článek Petera Dockrilla *Bilingual people are twice as likely to recover from a stroke, study finds*²⁶. Spoluautor studie Thomas Bak, který je výzkumníkem na univerzitě v Edinburghu, tvrdí, že právě přepínání mezi jazykovými kódy je klíčem k rychlejšímu uzdravení z mozkových příhod. Bilingvisté jsou nuceni aktivovat tu část mozku, díky které právě ovládají dva jazyky a která má díky přechodům z jednoho jazyka do druhého častý trénink. Tato schopnost tak pomáhá lépe obnovovat poškozenou část mozku.

²⁶ DOCKRILL, Peter. *Bilingual people are twice as likely to recover from a stroke, study finds*. In Science Alert. . [online] Dostupné dne 2016-1-22 na <<http://www.sciencealert.com/bilingual-people-are-twice-as-likely-to-recover-from-a-stroke-study-finds>>

17. Časté otázky rodičů na odborníky ohledně bilingvní výchovy

Ačkoliv velká část světa je dvojjazyčná a mnohé státy mají i více než dva oficiální světové jazyky, v České republice jsou jednojazyčné děti považovány za standard. Bilingvismus je známý po celém světě, bez ohledu na to, o jakou se jedná národnost, zeměpisnou polohu či cokoliv jiného. Do dnešních dnů ale přetrvávají otázky, zda je dvojjazyčnost správná. Za dobu, kdy se dítě učí svůj první jazyk, bilingvista se učí dva. Otázky se týkají zejména toho, zda dětství bilingvního dítěte je jako u monolingvního, zda se u něj rozvíjí vše tak, jak má. V posledních letech se výzkum v oblasti bilingvismu posunul kupředu. Nicméně, zásadní věcí zůstává, že bilingvní výchova není jen o naučení se jazyka od rodiče. Naučení se obou jazyků je otázkou budoucích možností komunikace mezi oběma rodinami. Fred Genesee ve článku *Bilingual Acquisition*²⁷ představuje čtenáři seznam několika otázek, které velmi často pokládají rodiče odborníkům v oblasti bilingvní výchovy. Nyní je v souladu s jeho článkem uvádíme. Stejně tak to jsou bezesporu otázky, které si často pokládá také laická veřejnost v rámci České republiky.

1. Učení se dvou jazyků v dětství je náročné a výsledkem může být zpomalení jazykového vývoje. Dítě, které přijde pravidelně do styku s oběma jazyky má stejnou jazykovou péči a vybavenost jako monolingvista. Stejně tak jako monolingvista, pak také bilingvista může mít individuální problémy. Jinými slovy řečeno, pokud dítěti trvá se rozmluvit, je-li jazykový vývoj opožděn, není to problém bilingvismu a nelze tuto skutečnost generalizovat. Základem úspěchu je systematická péče a stabilní zázemí dítěte, neboť okolní prostředí může mnohé zásadně ovlivnit. A to bez ohledu na to, kolika jazykům je dítě vystaveno.

2. Bilingvní děti mají méně možností pro vysvětlení jazyka než monolingvní. Ve výsledku nebudou plně schopni konkurovat rodilému mluvčímu a při porovnání jazykových dovedností s ním nebudou na stejné jazykové úrovni.

Stejně tak jako monolingvista zná všechny aspekty jednoho jazyka, není důvod se domnívat, že bilingvista má ve výkladu teoretických znalostí dvou jazyků nějaké nejasnosti. Jedná-li se o slovní zásobu, dítě má paměť limitovanou. Ovšem ani dospělé monolingvisty nejsme schopni poměřovat v rámci toho, jak si konkurují v jazykových debatách na různá témata. Slovní zásoba každého jedince je specifická; navíc se může lišit znalostí jiných odborných termínů apod. Pokud se dítě učí oběma jazykům od rodilých mluvčích, vždy se jim dostává stejně uspokojivých vysvětlení.

27 GENESEE, Fred. *Bilingual Acquisition*. [online] Dostupné dne 2016-1-20 na <http://www.earlychildhoodnews.com/earlychildhood/article_view.aspx?ArticleID=38>

3. Mladý bilingvista neudrží jazyky separované – užívá oba ve stejný čas a tím pádem se děti zdají být pro okolí zmatení ve svém projevu.

V některých okamžicích hodně bilingvistů užívá slova či jazyková pravidla z obou jazyků. Mnoho rodičů v tuto chvíli děti opravuje z jednoduchého důvodu – mnohdy se domnívají, že je dítě zmatené a tápe. Mají potřebu mu pomoci. Výzkumy ukazují, že to ale není vždy pravda. Hlavním důvodem pro mixování jazyků bývá, že slovník každého jazyka je omezený. Mnohdy jedno slovo má více významů. Za příklad bychom uvedli opět anglické slovíčko *bread*. Z překladu je nám význam známý jako *chléb*, znalostí reálného světa je nám ale zřejmé, nakolik se popisované objekty – anglický a český chléb liší. A to i za předpokladu, že popisují kategoricky stejný objekt. Důvodem tedy může být to, že si děti slova vypůjčují zcela záměrně, protože mají pocit, že se jim pro jejich vyjádření hodí více. Nebo je možné vysvětlení, že mnohdy rodiče oba jazyky znají a pokud s dítětem mluví oběma jazyky – dítě může získat dojem, že je to běžné. Navíc mu rodič rozumí. Stejný důvod to může být i tehdy, když dítě vyrůstá v komunitě, kde je tato skutečnost běžná. V každém případě, mixování jazyků je přirozený a normální aspekt výchovy mladých bilingvistů.

4. Užití obou jazyků v jedné větě nebo konverzaci je špatné. Rodiče by měli navíc striktně trvat na tom, že člověk, který s dítětem komunikuje, by se měl držet pouze jednoho jazyka.

Výzkumy ukazují, že bilingvní děti mixují jazyky bez ohledu na to, jak je mixují rodiče. Pouze dodržují to, že není zvláštní jazyky kombinovat. Mnoho rodičů mixuje své jazyky, když hovoří se svými dětmi, protože jim to může připadat jako efektní cesta. Pro bilingvisty je tak mixování a naprosto přirozené. Dokonce, držet jazyky kompletně izolované od sebe – separované, se jeví jako nemožné. Pokud většina lidí z širší dětské komunity užívá jenom jeden jazyk, pravděpodobně není důvod se obávat mixování. Dítě se totiž bude učit a přihlížet monolingvnímu scénáři komunikace. Důležitou skutečností ale zůstává, že co nejlepších výsledků ve výchově rodiče dosahují, pokud důsledně dodržují pravidla, která zpočátku nastolili.

5. Co jsou nejdůležitější věci, které by rodiče nebo vyučující měli vědět o dětském bilingvismu?

Všechny děti jsou schopné se v dětství naučit dva jazyky, není nic, co jim ze zásady v této dovednosti brání. Znalost jazyků rodičů je nesmírně důležitá a přispívá k esteticku, kulturní identitě dítěte a pocitu náležitosti do určité komunity. Dále, že je bilingvní výchova plně rozvinuta, pokud se dítěti dostává bohatých zkušeností a znalostí z obou jazyků. Dokonalé jazykové znalosti dítě nabyde, pokud je rodič rodilým mluvčím daného jazyka a dá mu tak možnost pochopit všechny zákonitosti jazykového a kulturního pozadí. Případně velmi dobře dítě nabyde jazykových znalostí společnosti, ve které rodina žije. V jiných případech nemusí být úspěch jazykové akvizice zaručen.

18. Fikce – mýty o bilingvistu

S pojmem bilingvismus se do dnešních dnů pojí řada mýtů. Mnohé z nich již byly odborníky vyvrácené, nicméně ve společenské debatě stále některé figurují. Nejzásadnější shrnuje Lauren Lowry, již ve zmíněném článku *Bilingualism in Young Children: Separating Fact from Fiction*.

1. Bilingvismus způsobuje zpoždění při osvojování si jazyka.

Růst slovní zásoby samozřejmě přichází u dítěte postupně s věkem, neexistuje žádné přesné měřítko, kolik by slov mělo dítě znát. Máme generalizované výsledky (například dítě ve věku tří až čtyř let povětšinou již ovládají základní pravidla svého jazyka). Slovní zásoba bilingvistů je ovšem stejně bohatá jako u monolingvistů (v součtu slov z obou jazyků jsou na stejné úrovni). Vidíme tak, že jejich kapacita pro zapamatování si lexika je stejná. U bilingvistů někdy pozorujeme, že svá první slova říkají o něco později. Nicméně stále platí, že přicházejí mezi 8 až 15 měsícem života.

2. Když dítě mixuje jazyky, znamená to, že je zmatené a má problémy s tím, stát se bilingvistou.

Jak bylo již vysvětleno, každé dítě má předpoklad naučit se více jak jeden jazyk, nemusí ovládat žádné speciální dovednosti či vykazovat v tomto směru nějaký talent.

3. Osoba není bilingvistou dokud není schopna využívat oba jazyky na úrovni rodilého mluvčího.

Na tuto myšlenku je i pouze z přirozeného hlediska nutné pohlížet jako na nepravdivé tvrzení. Samo o sobě je totiž obtížné najít jedince, který by měl naprosto totožnou znalost jazyka, jako osoba další. Mnoho bilingvistů má dominantní jazyk, který upřednostňuje. Ten se ale může v jeho životě postupně měnit – příčinou může být nejen věk, ale i zaměstnání a mnoho dalších faktorů.

4. Jedinec se musí učit druhému jazyku jako malé dítě, abychom jej mohli nazývat bilingvistou.

Z rozdělení bilingvismu víme, že to tak není a bilingvistou se může stát i dospělý. Jisté teorie hovoří o tom, že dětství je období, kdy se dítě nejsnáze naučí druhý jazyk. Je pravdou, že malé děti snaději získají správný přízvuk než děti starší či dospělí a to přirozeně díky tomu, že pracují s jazykem od základů, nijak se nemusí přeučovat své návyky atd. Stejně tak naučení se gramatických pravidel. Vědomosti, které sami nevědomky a bez učení se odposlouchají od svého okolí. U starších dětí či dospělého dochází již k cílenému memorování.

5. Pokud chcete, aby vaše dítě hovořilo majoritním jazykem, měli byste přestat s dítětem mluvit vaším jazykem.

Velice častá chyba ze strany rodičů. Pokud nejsou rodilými mluvčími, nehovoří jazykem plynule, ne vždy je tato taktika ku prospěchu věci. To pak může nejen působit rušivě na komunikaci mezi rodičem a dítětem, ale také naprosto kontraproduktivně. Komunikace není přirozená. Samozřejmě existuje situace, kdy by dítě vlivem nepoužívání zapomnělo jazyk rodičů. Stejně tak nemá bilingvismus neblahý vliv na psychiku dítěte. Obava, že by si dítě ani jeden jazyk neosvojilo správně, je mylná. Nebyly prokázány ani psychické problémy nebo problémy spojené s identitou.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

19. Metody výzkumu

Za metodu výzkumu jsme zvolili dotazník. Komunikace s respondenty a následný sběr dotazníků probíhal v období od ledna 2016 do půlky února 2016. Rodiče byli osloveni na sociální síti a následně byli požádáni o zaslání vyplněného dotazníku zpět během prvních dvou týdnů v únoru. Nejčastěji jej ale zasílali zpět během jednoho týdne od jeho doručení.

20. Předmět zkoumání

Předmětem zkoumání se nám stalo 10 bilingvních rodin, vybrané na základě předem stanovených kritérií (4. 2. *Kritéria pro výběr respondentů*). Zcela záměrně byly do výzkumu zahrnuty rodiny žijící na území rozlišných států. Ačkoliv jsou profily prezentovány anonymně, se všemi rodinami autorka práce aktivně komunikovala přes sociální síť. Z tohoto důvodu můžeme také udat zásadní informaci – zvolené rodiny se navzájem neznají a jejich odpovědi se tak v žádném ohledu neovlivnily. Rodiny byly obeznámeny s výzkumem ještě před obdržením dotazníku a rodiče byli ochotni se na výzkumu podílet. S ohledem na dodržení etiky tohoto typu studie, byly získané informace od rodičů využity pouze v rámci předkládané práce a během výzkumu nebyl žádný z respondentů obeznámen s odpověďmi ostatních dotazovaných.

21. Cíle výzkumu

Cílem našeho výzkumu je popsat osvojování si českého jazyka u dětí, které vyrůstají v bilingvních rodinách. Objasnit, zda se vícejazyčné děti dopouštějí podobných odchylek ve své řeči a popsat, jakou metodu rodiče při výchově zvolili. Dílčími cíly bylo také zaměření se na zjištění, kdy jedinci přepínají mezi jazyky a kdy dochází k mixování jazyků. Cílem výzkumu není snaha o generalizování zmíněných poznatků; ale objasnění, co případně tyto děti může spojovat a přispět tak alespoň z části k objasnění fenoménu bilingvismu.

22. Výzkumný vzorek

22.1. Tabulka – dotazované rodiny

Tabulka č. 1

Číslo případové studie (PS)	Národnostní kombinace	Národnost matky	Národnost otce	Místo pobytu	Počet dětí
1. PS	česko-australská	česká	australská	Německo	2
2. PS	česko-britská	česká	britská	Velká Británie	2
3. PS	česko-albánská	česká	albánská	Velká Británie	1
4. PS	česko-britská	česká	britská	Česká republika	3
5. PS	česko-britská	česká	britská	Thajsko	1
6. PS	česko-francouzská	česká	francouzská	Francie	3
7. PS	česko-španělská	španělská	česká	Belgie	2
8. PS	česko-syrská	česká	syrská	Dánsko	2
9. PS	česko-švýcarská	česká	švýcarská	Švýcarsko	2
10. PS	česko-jihoafrická	česká	jihoafrická	Česká republika	2

Finální výzkumný vzorek tvoří 10 bilingvních rodin. Z toho 2 rodiny žijí trvale na území České republiky a 8 rodin pobývá v jiné zemi. V 9 rodinách nalézáme schéma matka: Češka a otec: jiná národnost; v 1 případě je schéma otec: Čech a matka: jiná národnost.

22.2. Kritéria pro výběr respondentů

Všechny rodiny splňují následující, námi zvolená kritéria:

1. otec nebo matka je české národnosti, vyrůstal/a v monolingvní české rodině a jeho/jejím mateřským jazykem je český jazyk; manžel/ka je libovolné národnosti, může pocházet z monolingvní či bilingvní rodiny a má tak libovolný/libovolné mateřský/mateřské jazyk/y;
2. rodiče vychovávají své dítě/děti bilingvně od narození – jako simultánní bilingvisty (bez zřetele jakou rodiče zvolili metodu bilingvní výchovy);
3. maximální věková hranice zkoumaných dětí byla stanovena na 15 let;
4. dítě/děti vyrůstají ve společné domácnosti s oběma rodiči.

Dotazník byl koncipován pro jednoho respondenta, nikoliv pro pár. Pokud rodiče zaslali dotazník jeden společný (například z časových důvodů se na tom společně dohodli), vždy byly zjištěny doplňující údaje o manželovi/manželce. Rodiče také autorku v těchto případech ujistili, že se v odpovědích a způsobu výchovy shodují. Z 10 rodin 5 rodin zaslalo jeden dotazník společný; dalších 5 rodin zaslalo oba dotazníky, tedy za oba rodiče.

Kontakt s rodinami byl navázán díky inzerátu, který byl uveřejněn na počátku roku 2016. Vyplněné dotazníky zaslalo zpět celkem 19 rodin, z nichž bylo vybráno pro naši práci právě 10 z nich; 3 rodiny bohužel nesplňovaly jedno nebo více bodů ze stanovených kritérií. Ze zbylých 16 rodin muselo být, vzhledem k rozsahu práce, vybráno pouze 10 rodin. Výběr 10 rodin nebyl řízen žádným pravidlem, bylo vybráno prvních 10 rodin, které splňovaly naše požadavky pro výzkum. Ukončení sběru dat bylo stanoveno na druhý týden v únoru 2016. Po tomto termínu již dotazníky nebyly do výzkumu přijaty.

23. Sběr dat

23.1. Podoba dotazníku

Podoba dotazníku a otázky, které v něm jsou obsažené, vznikaly na základě našeho samotného výběru. Čerpali jsme především ze znalostí odborné literatury. Také jsme se vyhnuli specifikování určitého tématu z oblasti bilingvismu a zaměření se na něj. To vše, abychom v celku jako takovém, obsáhli díky otázkám odpovědi na možné odchylky, které se bilingvní děti v rámci českého jazyka v různých odvětvích lingvistických disciplín (morfologie, syntaxi atd.) mohou dopouštět; dozvěděli se více o fenoménu code-switching; či o pohledu respondentů na výhody a nevýhody tohoto typu výchovy.

Dotazník se skládá ze 4 základních částí (A. Obecné informace o respondentovi; B. Jazykové znalosti – metody osvojování si jazyka v dětství (u respondenta); C. Způsob bilingvní výchovy dětí respondenta; D. Popis jazykových kompetencí bilingvního dítěte respondenta).

V okruhu otázek v kapitole *A* nás zajímá věk respondenta, povolání, národnost, mateřský jazyk, úroveň znalosti českého jazyka (pokud není mateřským jazykem), aktuální místo pobytu a počet dětí. Do této sekce také zapadají informace jako věk dětí respondenta a jejich jazyková kombinace. Tyto obecné otázky jsme zařadili na základě vlastního úsudku – zajisté například povolání nemusí být relevantní ke způsobu výchovy dětí; ale považovali jsme za vhodné je do dotazníku zařadit pro vytvoření uceleného profilu každé rodiny. Je dále zřejmé, že další z otázek (národnost, jazykové znalosti) jsou pro náš výzkum relevantní. V kapitole *B* sledujeme, zda respondent pochází z monolingvní či vícejazyčné rodiny a dále je zařazena otázka týkající se jazykových znalostí – jaké jazyky ještě respondent ovládá a jakou v nich má úroveň. V kapitole *C*

jsme se zaměřili právě na strategie bilingvní výchovy. Zajímá nás také, jak rodiče získali ponětí o těchto metodách. Mimo to také respondent odpovídá, zda pobýval s rodinou na území České republiky či v jakém jazyce probíhá komunikace mezi ním a partnerem/partnerkou. Kapitola *D* je zaměřena výhradně na jazykové schopnosti dětí. Respondent odpovídá, jak děti v rámci jeho mateřského jazyka zvládají oblast morfologie, syntaxe, výslovnosti či gramatiky. Další otázky jsou zaměřeny na přepínání mezi jazyky a jejich mixování (případně, zda se dítě dopouští například jazykových výpůjček). Jiné otázky se v této sekci týkají způsobů, jak dítě přichází do kontaktu s češtinou, zda komunikují s více mluvčími svých rodných jazyků. Dále také, jak mezi sebou komunikují samotní sourozenci a zda se rodiče domnívají, či na dětech pozorují, že si jsou vědomy svých nabytých jazykových kompetencí ve dvou jazycích. V posledních dvou otázkách rodiče hodnotí, jaké výhody a nevýhody spatřují v dvojazyčné výchově.

Dotazník je koncipován tak, že obsahuje pouze otevřené otázky. Ty jsme zvolili zcela záměrně. Domníváme se totiž, že na tuto tematiku je nutno pohlížet vždy v rámci jednoho případu s ohledem na různé skutečnosti a vlivy okolí. Považovali jsme za vhodné respondenty nijak v odpovědích nesměrovat. Díky tomu rodiče dostali možnost opravdu vyslovit skutečnosti tak, jak jsou. Jakmile bychom zařadili do dotazníku například několik možností, je možné, že by rodiče zaškrtnuli pouze odpověď nejvíce podobnou a dále by již nad otázkou nepřemýšleli. Respondent by byl námi, jak jsme již zmínili, směrován. V rámci případových studií si ale můžeme dovolit individuálně popsat odlišné jevy a nepohlížet na ně z globálního hlediska. Pokud jsme potřebovali nějaké odpovědi konkretizovat či v nějakém směru doplnit, individuálně jsme ještě rodiče oslovili e-mailem, či pomocí sociální sítě.

Dotazník byl námi přeložen do anglické verze. V anglickém jazyce také rodiče, kteří nejsou Češi, odpovídali. Všichni respondenti, kteří pracovali s anglickým dotazníkem, ovládají anglický jazyk a nebyl tak nikdo z nich znevýhodněn.

23.2. Případové studie

Metoda kvantitativního sběru dat (dotazník) je používána zejména, pokud se řešitelé snaží získat co nejvíce odpovědí od co nejvíce respondentů. My jsme tuto metodu zvolili záměrně, ačkoliv si danou skutečnost uvědomujeme.

Dotazníky jsme využili k vytvoření případových studií. Zde podáváme vysvětlení tohoto jednání. V první řadě bylo důvodem to, že dotazované rodiny nemusí žít trvale na území České republiky. V těchto případech tak osobní setkání nebylo možné uskutečnit. Aby byla zachována objektivita, tak všechny rodiny vyplňovaly dotazník bez našeho osobního setkání. Tedy i ty, které na území České republiky žijí. Respondenti tak obdrželi dotazníky na jimi poskytnuté e-mailové adresy. Další důvod byl spjatý s ohledem na čas. Je nutné si uvědomit, že každá rodina má svůj řád a rytmus

a dotazníky mohli rodiče vyplnit v čase, který si sami určili a který jim vyhovoval. Pro sepsání svých odpovědí si mohli zvolit sobě nejvhodnější termín. Kazuistiku považujeme při tomto druhu výzkumu vhodnou také proto, že dovoluje zkoumat problematiku širěji s ohledem na případné konkrétní odlišnosti a jedinečnosti.

Práce si neklade za cíl generalizovat bilingvní jedince. Každý člověk je jedinečný. Vývoj jazyka je jednou z lidských podstat, na kterou působí nespočet okolních vlivů. V rámci předkládané práce jsme se museli zaměřit pouze na část problematiky bilingvismu. Případové studie jsme se snažili proto koncipovat tak, abychom pro jejich interpretaci mohli vycházet z teoretických poznatků shrnutých v první části práce. Navíc, jedná se o současný popis jazykových kompetencí konkrétních jedinců – o sondu do určitého období jejich jazykového vývoje.

Na počátku každé případové studie jsou umístěny dvě tabulky, které shrnují obecné informace o:

RODIČÍCH (tzn. národnost, věk, jazykové kompetence, povolání, úroveň znalosti českého jazyka a aktuální místo pobytu);

DĚTECH (tzn. věk dětí, jazyková kombinace, jazyk společnosti, ve které děti vyrůstají).

Tabulky jsou zde záměrně umístěny pro lepší orientaci čtenáře. Následně jsou tyto skutečnosti slovně popsány také v prvním odstavci každé případové studie (*Obecné informace o rodině*). Druhý odstavec je nazvaný *Způsob dvojjazyčné výchovy* a shrnuje s tím korespondující odpovědi respondentů. Další odstavec nazvaný *Jazykové kompetence dítěte/děti v českém jazyce* je pro naši práci klíčový. Rodič hodnotí, jaká je skutečná znalost českého jazyka jeho dětí. Zmiňuje specifika, kterých se děti mohou při ústním či písemném projevu dopouštět. *Mixování a přepínání mezi jazyky* je odstavec, kde se zaměřujeme na vzájemné ovlivňování jazyků, jak dítě a v jakých situacích rozdílných jazykových kódů užívá. Studie uzavírá odstavec *Výhody a nevýhody bilingvní výchovy*. Na konci každé případové studie je připojen odstavec nesoucí název *Vlastní zhodnocení a shrnutí případové studie*. Na tomto místě přinášíme shrnutí získaných informací, které doplňujeme o vlastní komentář.

24. Případové studie

Případová studie č. 1

Tabulka č. 2

	Národnost	Věk	Jazykové kompetence	Povolání	Úroveň znalosti českého jazyka	Aktuální místo pobytu
MATKA	česká	36	anglický jazyk; německý jazyk	v domácnosti	mateřský jazyk	Německo
OTEC	australská	48	anglický jazyk – mateřský; německý jazyk; kantonština	IT manažer	základní	

	Věk (počet let)	Jazyková kombinace	Jazyk společnosti
1. DÍTĚ	6	český jazyk; anglický jazyk; německý jazyk	německý jazyk
2. DÍTĚ	4		

Obecné informace o rodině

Matka je Češka narozená v monolingvní rodině. Ovládá jazyk anglický na úrovni C1 a jazyk německý na středně pokročilé úrovni (B2/C1). Je jí 36 let a je v domácnosti. Její manžel je IT manažer a je mu 48 let. Je australské národnosti a jeho mateřským jazykem je angličtina. Má základní znalost českého jazyka. Mimo svoji mateřštinu a pasivní znalost českého jazyka ovládá německý jazyk na úrovni B2 a kantonštinu – úroveň A2 (dialekt čínského jazyka). Manželé spolu vychovávají 2 děti (věk 6 let a 4 roky). Momentálně žijí v Německu. Jazyková kombinace dětí je čeština (jazyk matky), angličtina (jazyk otce), němčina (jazyk společnosti). Partneri spolu komunikují v angličtině, na děti hovoří manželé každý svojí mateřštinou. Matka přiznává, že by jí působilo nepřírozené hovořit i na děti anglicky. Sourozenci spolu komunikují v němčině. Starší dcera žila do svých 18 měsíců v České republice, mladší se již narodila v Německu a v České republice dlouhodobě nepobývala.

Děti si své jazykové kompetence uvědomují a rozlišují mezi třemi jazyky jako mezi třemi různými kódy. V kontaktu jsou s oběma rodinami, nicméně častěji děti komunikují s příbuznými z matčiny strany. S příbuznými z otcovy strany děti komunikují pouze při osobním setkání.

Způsob dvojjazyčné výchovy

Způsob a strategie dvojjazyčné výchovy rodiče s žádným odborníkem nekonzultovali. Ani žádný mezník, kdy se rozhodli nebo co bylo pro ně motivací, rodiče nevnímají. Společně se domluvili, že každý bude na děti hovořit svým mateřským jazykem, tedy dodržovali metodu OPOL. Tento model praktikují i v případech, kdy je celá rodina pospolu. Situaci, kdy otec nerozumí sdělení mezi matkou a dětmi, řeší matka následným překládáním. Matka pozoruje, že u jejího manžela vznikla znalost českého jazyka právě díky tomu, že je přítomen promlouvám matky a dětí. Je schopen již pochopit obsah sdělení, což rodině pomáhá pro důsledné dodržování metody OPOL. Rodiče tento model striktně dodržují a odpovědi se snaží od dětí dostávat v jazyce, ve kterém byla položena otázka či je vedena konverzace. Děti ovládají německý jazyk díky docházkám do německé školky a školy a nemají s jazykem žádný problém. Německy se ale v rodině nemluví, ačkoliv rodiče by byli, díky svým jazykovým znalostem, toho schopni. Ovšem matka přiznává, že u dětí občas pozoruje code-mixing právě němčiny a češtiny (pokud je přítomna ona) a němčiny a angličtiny (v konverzaci otce a dětí). Ovšem děti jsou schopné již rozlišovat dvou jazykových kódů, dle toho, zda hovoří s matkou nebo s otcem. Je tak zřejmé, že jazyk společnosti děti ovlivňuje. Právě proto, že němčinu používají v komunikaci každý den ve velké míře. Také využívají jazykových výpůjček z němčiny. Slova, která nemají ve svém českém nebo anglickém slovníku, nahrazují německými výpůjčkami.

Jazykové kompetence dítěte/dětí v českém jazyce

Jak jsme zmínili, jazykové kompetence dětí v této rodině jsou velmi ovlivňovány německým jazykem – jazykem společnosti, ve které žijí. Nyní se zaměříme na možné odchylky, které zaznamenáváme v jejich projevu. Z hlediska morfologie jsou pozorovatelné špatné pádové koncovky (např. *Byli jsme ve školka.*) a tvorba nesprávných tvarů minulého času sloves. Za příklad rodiče uvádějí namísto správného *Já jsem přišla* tvar *Já jsem přídla*. Vliv němčiny pozorují na časování sloves – přidávané koncovky jsou dle německého paradigmatu časování, ačkoliv děti pracují s českým slovem. Z hlediska morfologie zaznamenáváme ještě problematiku s rozlišováním rodů. A to nejen u sloves (*spal, spala*), ale i v jiných slovních druzích (*rád, ráda*). Někdy se stává, že děti mívají problém s předložkovými vazbami a vazbami sloves. Německá větná stavba se velmi promítá do české. Rodiče uvádí, že dříve starší dcera tvořila české věty, na které aplikovala anglický slovosled vět. Nyní je ale dominantním opět němčina u obou dětí. Z hlediska slovní zásoby rodiče popisují

znatelný rozdíl mezi německou, anglickou a českou. Matka se domnívá, že slovní česká zásoba je znatelně omezenější než u dětí jejich věku, které ale žijí v České republice. A to i přes skutečnost, že matka čte dětem české knížky i sledují pohádky v češtině. Každou sobotu také přicházejí do kontaktu s českým jazykem v české jazykové škole. Matka tak není jediný člověk, se kterým na území Německa komunikují v češtině. Matka se domnívá, že českou výslovnost mají děti dobrou bez viditelných známek přízvuku. Starší dcera zvládla výslovnost *r* a *ř* zcela sama. Tento problém bývá i u monolingvních českých dětí problém, a případem, kdy je nutné vyhledat logopedickou pomoc. Německá výslovnost zadopatrového či hrdlového německého *r* tak nijak dívku výslovnostně neovlivnila.

Mixování a přepínání mezi jazyky

Mixování jazyků u svých dětí pozorují rodiče každodenně. Stejně tak přepínání mezi jazyky a to zejména přepínání mezivětné. Děti se snaží ve své promluvě upřednostňovat německý jazyk, protože cítí větší možnost pro vyjádření svých pocitů či dané skutečnosti – zde se promítá právě menší česká slovní zásoba. Matka proto pomáhá dceři jako překladatel – pokud po dceři chce, aby jí převyprávěla svůj den, a ta do své odpovědi promítne německá slova či dokonce celé věty, matka ji poskytne obsahově stejnou výpověď v češtině. Nijak se dceru nesnaží opravovat, pouze jí poskytne odpověď, jak by byla tatáž myšlenka vyjádřena v českém jazyce.

Výhody a nevýhody bilingvní výchovy

Rodiče se domnívají, že bilingvní výchova je opravdu jedna z nejlepších věcí, které mohou svým dětem nabídnout a dopřát. Rozhodně velké plus vidí v možnostech, které jim znalost tří jazyků přináší. A to samozřejmě i při profesním uplatnění v jejich životě. Pro ostatní děti působí jejich znalosti exoticky. Za nevýhodu považují zejména fakt, že je obtížné udržovat jazyky na podobné znalostní úrovni. Ačkoliv se snaží český jazyk a angličtinu stále rozvíjet, vliv němčiny je velmi silný a již nyní patrný. Rodiče zatím nepozorují a ani nedokáží zatím posoudit, že by dětem znalost několika jazyků od dětství, způsobovala neblahý vliv na jejich mentální vývoj – analytické schopnosti či logické uvažování.

„Myslím si, že platí pořekadlo: Kolik jazyků umíš, tolikrát si člověkem. V jejich případě jsou to tři jazyky – tři světy, do kterých patří.“ (z dotazníku rodiny č. 1 – odpověď matky)

Vlastní zhodnocení a shrnutí případové studie č. 1

V popisované rodině je velice patrný jazyk společnosti, který děti v jejich projevu ovlivňuje. S tímto jevem se budeme setkávat poměrně pravidelně i v dalších případových studiích. Vliv jazyka

společnosti nesmíme při analýze jazykových kompetencí v žádném případě nijak opomíjet. Vliv němčiny je o to patrnější, když děti vstoupily do německy hovořícího kolektivu svých vrstevníků. Matka má znalost německého jazyka, což je bezesporu výhoda, když děti jazyky mixují – je schopna jim podat vysvětlení, jak je myšlenku možno vyjádřit v češtině a děti tak prakticky vždy mají vzor správného tvaru, konstrukce atd. Matka nikdy nepřerušuje děti, aniž by jim byla schopna podat vysvětlení, což považujeme za nesmírnou výhodu při bilingvní výchově.

V rámci vlastního hodnocení se domníváme, že díky rodinné situaci respondentů se obava o udržení jazykových znalostí dětí (pokud se bude pokračovat ve zmíněném způsobu výchovy), postupně vytratí. Dodržování metody OPOL umožňuje prohlubovat znalosti obou rodných jazyků a osvojování si jazyka společnosti bude přirozený výsledek docházky do škol. Již nyní jsou pozorovatelné jazykové výpůjčky do češtiny (i angličtiny) právě z němčiny. Německá syntax nahradila původně dominantní anglická pravidla, českou větu děti nyní staví na německém modelu. Německý jazyk sice silně děti ovlivňuje, ale není mateřským jazykem ani jednoho z rodičů, což je podstatné. Vždy tak bude platné, že s matkou hovoří česky, s otcem anglicky. Dovolujeme si tvrdit, že tento stav opravdu umožní, že v budoucnu budou děti schopné užívat všech tří jazyků zcela plynule.

O vlivu němčiny hovoříme i v souvislosti s code-mixing. Případný code-switching je mezivětný (děti tak možná vždy upřednostní projev v jazyku, který jim pro tu chvíli přijde vhodnější). S matkou mají děti tendence hovořit česko–německy a s otcem anglicko–německy. Je velmi dobré, že matka děti neopravuje, ale poskytne jim vysvětlení a správnou podobu výpovědi. Dítě tak není pod tlakem, ale zcela nenásilně se mu mohou propojit určité znalosti, které si předtím nemuselo uvědomovat.

Z hlediska morfologie vidíme v českých slovech zásadní vliv němčiny. Německý jazyk je v tomto směru od českého odlišný, děti tak inklinují opět spíše k německým tvarům na českých slovech. Česká výslovnost a fonetika netvoří dětem hlubší problém a děti nevykazují odlišnosti od znalostí svých českých vrstevníků. S podobnými případy se setkáme ještě později. Obecně, některé děti rozlišná výslovnost naprosto neovlivňuje, u jiných je zase přízvuk znatelný.

Případová studie č. 2

Tabulka č. 3

	Národnost	Věk	Jazykové kompetence	Povolání	Úroveň znalosti českého jazyka	Aktuální místo pobytu
MATKA	česká	38	anglický jazyk	překladatelka	materský jazyk	Velká Británie
OTEC	britská	53	anglický jazyk – mateřský	živnostník	základní	

	Věk (počet let)	Jazyková kombinace	Jazyk společnosti
1. DÍTĚ	15	český jazyk; anglický jazyk	anglický jazyk
2. DÍTĚ	13		

Obecné informace o rodině

Matka je Češka a je jí 38 let. Povoláním je překladatelka kombinace angličtina – čeština. Oba jazyky ovládá na úrovni rodilého mluvčího. Anglický jazyk se naučila, nepochází tak z bilingvní rodiny. Manžel Angličan, 53 let. Také vyrůstal v monolingvní rodině, do dnešní doby se jiný jazyk neučil. Český jazyk ovládá na úrovni začátečníka. Jazyk nepoužívá, ale má znalost slovní zásoby, kterou si postupem času osvojil. Jeho znalost je pasivní, rozumí základním větám. Pracuje jako tzv. hodinový manžel. Manželé spolu vychovávají 2 děti ve věku 15 a 13 let. Všichni společně žijí ve Velké Británii. Jazyková kombinace dětí je tak český jazyk – anglický jazyk. Děti se narodily a vyrůstají v UK, do České republiky jezdí každý rok. S dětmi mluví každý z rodičů svojí mateřštinou. Mezi sebou děti hovořily česky do doby, než nastoupila starší dcera do školy. Poté se jejich jazyk pro komunikaci změnil na anglický. Ovšem, je-li jejich rozhovoru přítomna matka, děti hovoří česky. Manželé spolu komunikují výhradně anglicky. Při situaci, kdy celá rodina komunikuje na nějaké téma, děti s matkou hovoří česky, tak následně sdělení překládají otci do angličtiny. Děti si jsou své schopnosti hovořit dvěma různými jazyky plně vědomy a braly tuto skutečnost jako samozřejmost.

Způsob dvojjazyčné výchovy

Rodiče uvažovali o způsobu výuky jazyků již před narozením obou dcer. Zvolili intuitivně metodu OPOL a dodržují ji dodnes. Jak uvádí matka, informací v té době příliš k dispozici neměli a stejně tak ani literaturu na toto téma. Vycházeli tak z osvědčených zkušeností jiných rodičů, které své poznatky sdíleli ve člancích a metoda OPOL jim přišla nejpřirozenější a nejvhodnější.

Jazykové kompetence dítěte/děti v českém jazyce

Z hlediska časování děti žádné nedostatky nevykazují. O něco málo jistější si jsou u skloňování. Ke slovům, která pravidelně neužívají nebo jsou pro ně nová, občas přiřadí špatnou koncovku. A to většinou koncovku, kterou znají u podobného slova. Co se týče českého slovosledu, postupem času lze pozorovat častěji konstrukce českých vět tvořené na anglickém syntaktickém modelu. Matka poukazuje na fakt, že když byly dcery malé, českou syntax ovládaly lépe. S rozvojem myšlení, kdy se snaží vyjádřit komplexnější myšlenky, někdy používají anglickou konstrukci. To dokládá například případ, kdy se děti snaží použít účelovou větu. V angličtině je tento stav vyjádřen infinitivem. Ten právě v těchto případech děti v češtině používaly (např. *Chtěli jsme, aby být spokojená*). Namísto: *Chtěli jsme, aby byla spokojená*). Tento jev ale není pravidelný, spíše občasný. Slovní zásoba byla do určitého věku u dětí v obou jazycích porovnatelná. Později začala dominovat anglická slovní zásoba. Za důvod lze bezesporu považovat nástup do školy a postup do vyšších ročníků (v UK jsou tyto školy označovány jako secondary school a děti na ně nastupují ve věku 11 let). Škola ale samozřejmě nabízí studentům větší prostor pro diskuzi na různá témata, což v domácím prostředí nelze stejně reprodukovat. Proto se děti na mnohá témata lépe vyjadřují v angličtině. Rozvoj slovní české zásoby probíhal hlavně díky četbě knih, matka s dětmi dělala české domácí úkoly. Artikulaci a výslovnost nemají děti odlišnou od českých monolingvních dětí. Matka se domnívá, že dokonce v češtině komunikují zcela bez přízvuku. V gramatice se občas objevují nedostatky ve znalosti, dětem byla vysvětlena základní pravidla – například měkké a tvrdé *i* (například kodifikovaná je podoba *ryba* namísto *riba*). Jedná se spíše o neznalost kodifikované podoby výrazů, které se dají v průběhu času doučit. V prvních letech života, když si děti jazyky osvojovaly, byla matka jedinou osobou, která na ně česky hovořila. Mimo to sledovaly české pohádky, byly jim čteny české knihy, veškeré hry byly české. S rodinou z matčiny strany jsou v kontaktu a jednou ročně je děti navštěvují na tři týdny v České republice. Děti jsou také díky moderním technologiím ve spojení s bratrancem, který v Čechách žije.

Mixování a přepínání mezi jazyky

Na otázku ohledně mixování a přepínání mezi jazyky respondentka odpovídá, že takové tendence děti nikdy neměly. Ani nyní nepozoruje kombinování jazyků. Matka děti opravuje v případě, pokud použijí špatnou koncovku nebo poukazuje na chyby v oblasti syntaxe.

Výhody a nevýhody bilingvní výchovy

Výhody matka spatřuje především ve skutečnosti, že děti jsou tak schopné zcela přirozeně komunikovat s příbuznými z její strany. V dospělosti bude dětem otevřena i možnost pracovat na území České republiky. Další plus představuje znalost dvou rozlišných kultur, což rozšiřuje dětem obzory. Díky znalostem dvou jazykových systémů děti lépe zvládají učení se dalších jazyků. Žádné nevýhody rodiče v bilingvní výchově nespatřují.

Vlastní zhodnocení a shrnutí případové studie č. 2

V této rodině pozorujeme jako dominantní jazyk bezesporu angličtinu (jazyk otce a jazyk společnosti). Díky trpělivosti a snaze matky si ale děti velmi dobře osvojily český jazyk a případných nedostatků při projevu se dopouštějí především pouze okrajově. Děti udržují pravidelné styky s česky hovořícími jedinci, což může být také důvodem jejich velmi dobré znalosti češtiny, která ani přes silný vliv angličtiny (který se někdy příležitostně v promluvě projeví) nebyla zásadně narušena. Vliv angličtiny se projevuje zejména na slovní zásobě (bohatší je anglický slovník) a české syntaxi. Opět se škola stává významným mezníkem v životě bilingvisty. Je pochopitelné, že některá témata a způsob přemýšlení se tak rozvíjí díky angličtině. Pokud se děti chyb dopouští, je dobré, že je matka na to upozorní.

Při zhodnocení jejich znalostí české morfologie děti vykazují větší problém se skloňováním, než s časováním. Matka dokonce, co se týče časování sloves, nepozoruje u dětí žádný nedostatek. Fonetika češtiny a správná výslovnost nebyla znalostí angličtiny nikterak ovlivněna.

Případová studie č. 3

Tabulka č. 4

	Národnost	Věk	Jazykové kompetence	Povolání	Úroveň znalosti českého jazyka	Aktuální místo pobytu
MATKA	česká	38	anglický jazyk	učitelka	materšský jazyk	Velká Británie
OTEC	albánská	40	albánská jazyk – materšský; anglický jazyk; řecký jazyk	stavař	základní	

	Věk (počet let)	Jazyková kombinace	Jazyk společnosti
1. DÍTĚ	2,5	český jazyk; anglický jazyk; albánský jazyk	anglický jazyk

Obecné informace o rodině

Matka Češka, povoláním učitelka. Je jí 38 let. S rodinou žije ve Velké Británii. Vyrůstala v monolingvní rodině. Anglický jazyk ovládá na úrovni rodilého mluvčího. S manželem vychovávají jednu dceru (2,5 roku). Manželovi je 40 let a je z Albánie. Vyrůstal také v monolingvní rodině, anglický jazyk a řecký jazyk se naučil až v dospělosti, dnes je ovládá na profesionální úrovni. Jeho úroveň češtiny je na úrovni začátečníka, ovládá základní fráze a slovíčka. Povoláním je stavař a vlastní stavební firmu. Jazyková kombinace jejich dcery je český jazyk – anglický jazyk – albánština. Dosud je dcera ještě malá, ale je možné pozorovat, že si tři jazykové systémy uvědomuje a přirozeně s nimi pracuje. Ví, jaký použít v komunikaci s matkou a jaký s otcem. Manželé spolu komunikují anglicky, na dceru mluví rodiče kombinacemi: matka čeština–angličtina; otec albánština–angličtina. Dcera se v Anglii narodila, v České republice zatím nikdy delší dobu nepobývala. Mnohé postřehy z oblasti bilingvismu získávají také z víkendové české školky.

Způsob dvojazyčné výchovy

Před narozením dcery rodiče nekontaktovali žádného odborníka ohledně způsobu dvojazyčné výchovy, řídili se svojí intuicí. Od narození mluvila matka na dceru česky. Metoda OPOL zde není zcela důsledně dodržována ani ze strany matky, ani otce.

Jazykové kompetence dítěte/děti v českém jazyce

V českém jazyce zatím dcera neskloňuje ani nečasuje. Ohledně morfologie ještě není možné pozorovat nějaké odchylky, kterých by se mohla s ohledem na vícejazyčnou výchovu dopouštět. Správně podle českých syntaktických pravidel je dítě schopno utvořit větu o obsahu 3-5 slov, aniž by se dopustila chyby. Ohledně slovní zásoby lze říci, že jí má velmi dobrou s ohledem na svůj věk. Dle slov matky rozumí veškerému sdělení, které v českém jazyce slyší. Ovšem, nyní z větší části začíná užívat angličtinu, proto je možné pozorovat rapidní zvýšení znalosti anglického slovníku. Stejně tak, pozná-li nové české slovíčko, ihned k němu chce znát anglický ekvivalent. U dítěte je možné pozorovat problém ve výslovnosti českého *r* a *ř*. Stejně tak můžeme pozorovat přízvuk ve výslovnosti *t*, kde dcera upřednostňuje výslovnost anglického *th*. Činnost jazyka při výslovnosti tohoto zvuku tak napodobuje spíše výslovnost anglickou oproti české. Vzhledem k věku dítěte dále není možné pojednávat o znalosti správné české kodifikované gramatiky. Dítě přichází do kontaktu s českým jazykem nejen v komunikaci s matkou, ale i s jinými dětmi z bilingvních rodin. Denně jí čte matka české pohádky, zpívají si spolu české písničky. O prázdninách navštěvují Českou republiku, kde stráví zhruba měsíc.

Mixování a přepínání mezi jazyky

Jak bylo řečeno, dítě bylo vystaveno vícejazyčnému prostředí již od narození. Matka tak udává, že dcera mixovala a stále mixuje všechny tři jazyky dohromady. A to zhruba od jednoho roku, kdy začala užívat prvních slůvek. Výjimečné na této rodině je také skutečnost, že matka učila dceru dětskou znakovou řeč (zhruba ve věku 6. měsíce dítěte). Důvodem byla snaha, aby dítě mělo alespoň jeden znak totožný pro všechny jazyky. Dítě si velmi rychle znakovou řeč osvojilo a zhruba v 1. roce života byla schopna určité komunikace bez větších problémů; tedy dříve, než si osvojila jazykové znalosti. Přibližně od dvou let dcery se snaží matka znakovou řeč vypouštět. Při počátcích osvojování si jazyka dcera nejen jazyky míchala, ale vymýšlela nová slova. Tento jev byl velmi výrazný, že dokonce připomínal, jakoby dcera ovládala ještě nějaký jazyk další. To vše trvalo zhruba mezi 1. a 2. rokem života. Nyní je u ní dominantním jazykem angličtina (matka se domnívá, že je tomu tak zhruba v 90 % případů), ovšem z jazyků z češtiny i albánštiny ve své anglické promluvě užívá jazykových výpůjček. Při nástupu do anglické školky se situace poněkud ustálila a jazykových výpůjček ubylo. Je již možné pozorovat, že si dcera uvědomuje, kdy a s kým má užívat jenom jeden jazyk či kdo je kompetentní hovořit vícejazyčně. Z hlediska znalosti angličtiny je již u ní pozorovatelná nastupující plynulost v jazyce. Pokud dcera míchá jazyky, matka ji neopravuje; vždy ale vysvětlí, že maminka s dcerou mluví česky a tatínek jí nerozumí, pokud mluví česky i na něho. Často je také dceři poskytnuta informace, jak se stejné slovíčko, jaké použije v češtině, řekne v angličtině nebo albánštině. Tuto strategii používají oba rodiče.

Výhody a nevýhody bilingvní výchovy

Za výhodu dvojjazyčné výchovy považuje matka bezesporu možnost dorozumění se s rodinnými příslušníky z její strany, kteří anglický jazyk neovládají. Navíc, že je a také bude pro dceru normální umět více jazyků, a to bude její přirozeností po celý její život. Rodiče se také domnívají, že pro ni bude později jednodušší naučit se dalšímu jazyku v rámci školní výuky. Nevýhody v bilingvní výchově matka nespatřuje. Obává se pouze skutečnosti, že dcera nebude znát česká kodifikovaná pravidla, a tak bude její projev v českém jazyce do jisté míry omezen.

Vlastní zhodnocení a shrnutí případové studie č. 3

Dominantním jazykem je pro dceru v této rodině bezesporu angličtina. Ovšem opět díky vytrvalosti a péči matky dosahuje dcera velmi dobrých českých znalostí. Velice zajímavá je skutečnost, že se dítě naučilo znakovou řeč a komunikovalo se svým okolím ještě předtím, než bylo schopno a kompetentní jazykového projevu. Určité myšlení a uvědomování si sdělovací potřeby a vůbec celé funkčnosti jazyka se projevilo již před prvním rokem života. Otázkou zůstává, jaké bude mít dcera znalosti albánštiny, která se nyní jeví upozaděna. Domníváme se, že velmi tomu ale přispívá fakt – důsledné nedodržování metody OPOL.

S nástupem do kolektivu se opět rapidně zvětšila anglická slovní zásoba. Zase tak konstatujeme a připomínáme, že tento jev je u dětí téměř pravidelný. Dcera určitým způsobem začíná zcela přirozeně angličtinu upřednostňovat a zajímá se o ekvivalenty slov a jejich podobu v češtině či naopak. To také může být zřejmý důkaz toho, že si dítě uvědomuje rozdílnost v jazycích, které slyší a osvojuje si od svého narození.

Právě v této rodině pozorujeme u dítěte vliv angličtiny na českou výslovnost. Jak jsme zmínili, u některých dětí se stejnou jazykovou kombinací se toto neprojeví (viz Případová studie č. 2) a u některých ano. České *t* vyslovuje jako anglické *th*. Anglická podoba je pro ni zcela jistě výslovnostně snazší. Problematika s výslovností českého *r* a *ř* může a nemusí být v souvislosti s bilingvismem. Budeme-li velmi kritičtí, možná absence *ř* v angličtině může (ale podotýkáme nemusí a nepovažujeme to za platné tvrzení, pouze domněnku) mít za vliv, že dcera určité obtíže v tomto směru má. Ještě jednou podotýkáme, že si netroufáme soudit, zda logopedické obtíže souvisí s absencí *ř* v dominantním jazyce. Co se týče logopedických obtíží, ty byly rodiči poměrně často zmiňovány. Na tomto místě bychom ale podotkli, že bilingvismus nebyl prokázán jako příčina vady řeči. Ve vlastním zhodnocení se tak budeme zdržovat komentování této informace.

V této rodině mimo zajímavosti se znakovým jazykem zmíníme ještě další dvě. Tou je určitá hra, které se dcera dopouštěla, když byla mladší a kombinovala jazyky, což působilo, jako by hovořila jazykem existujícím. V této souvislosti nás napadá, že dítě může být jazykově nadané.

Pro další závěry by bylo nutné znát podoby vymyšlených slov a bližší informace k celé věci. Rozhodně je ale zajímavé, že dítě v současnosti nemá nejasnosti s ohledem na míchání jazyků a zdá se, že v těchto věcech má zcela jasno. Druhou zajímavostí je pro nás chování, kdy jazykových výpůjček využívá z češtiny nebo albánštiny v anglické výpovědi. Téměř pravidlem totiž je to, že slovník, který je bohatší, se stává pro mluvčího výchozí pro jazykové výpůjčky, a právě si s nimi vypomáhá v jazyce, který pro něho dominantním není. Jedním z vysvětlení může být další „hra“, kterou si upevňuje své jazykové znalosti.

Případová studie č. 4

Tabulka č. 5

	Národnost	Věk	Jazykové kompetence	Povolání	Úroveň znalosti českého jazyka	Aktuální místo pobytu
MATKA	česká	37	anglický jazyk	mateřská dovolená	mateřský jazyk	Česká republika
OTEC	britská	40	švédština – mateřský; anglický jazyk	manažer	základní	

	Věk (počet let)	Jazyková kombinace	Jazyk společnosti
1. DÍTĚ	7	český jazyk; švédština; (anglický jazyk)	český jazyk
2. DÍTĚ	5		
3. DÍTĚ	1,5		

Obecné informace o rodině

Matka je národností Češka, je jí 37 let a v současnosti je na mateřské dovolené. Vyrůstala v monolingvní rodině, anglický jazyk se naučila až po nástupu do školy a následně absolvovala dlouhodobý pobyt v zahraničí během studií. V současnosti ovládá plynně anglický jazyk. Manželovi je 40 let a pracuje na pozici manažera. Je britské národnosti. Jeho mateřským jazykem je švédština. Vyrůstal v monolingvní společnosti. Anglický jazyk ovládá na plynulé úrovni, znalost českého jazyka hodnotí zhruba na úrovni mírně pokročilého mluvčího. Žijí v České republice a vychovávají spolu 3 děti. Nejstaršímu z potomků je 7 let, druhému 5 let a nejmladšímu 1,5 roku. Nejmladší ještě nemluví, pouze rozumí. Jazyková kombinace dětí je český jazyk, švédština a v omezené míře anglický jazyk. Mezi sebou děti komunikují česky, v přítomnosti otce nemají problém převést komunikaci do švédštiny. Partneři mezi sebou hovoří anglicky, pokud jsou přítomny děti a vstoupí do rozhovoru, pak s každým z rodičů v jeho mateřštině. Manželé žijí na území České republiky již téměř pět let – když byla nejstarší dcera ve věku 2,5 let, přestěhovali se z Anglie (tam dcera navštěvovala tamní školku, nicméně po příjezdu do ČR, když jazyk nepoužívala, jej rychle zapomněla).

Způsob dvojjazyčné výchovy

Od narození mluvila matka na děti česky. V současnosti přidává angličtinu pro jednoduché povely. (*Come here. Put your shoes on.*) Začíná s angličtinou v období, kdy děti už ovládají český jazyk. Děti ale v angličtině aktivně neodpovídají. Otec mluví na děti výhradně švédsky. Rodiče měli k dispozici publikace o dvojjazyčné výchově (otec zmiňuje knihu *The Bilingual Family: A Handbook for Parents*) a byli také na přednášce o bilingvistu. Později tak zvolili pro výchovu dětí metodu OPOL. Vzhledem k tomu, že partneři spolu komunikují v angličtině, byly děti i tomuto jazyku vystaveny. Matka uvádí, že měla doporučení neomezovat konverzaci v angličtině před dětmi, že si ji lépe osvojí. Páru se tato metoda ale neosvědčila. Český jazyk je už 4,5 roku jazykem společnosti, ve které děti vyrůstají.

Jazykové kompetence dítěte/dětí v českém jazyce

V české slootvorbě a syntaxi matka nepozoruje u dětí žádné nedostatky. Jsou plně kompetentními uživateli českého jazyka. Co se týče slovní zásoby, díky poslechu švédských pohádek mají děti pro určité objekty pouze znalost švédského výrazu, neznají pro něho český ekvivalent. Momentálně je pro matku obtížné děti naučit českým výrazům těchto švédských slov. Ohledně výslovnosti chodí starší dcera (a mladší nyní začne) na logopedii. Dle rodičů ale tato skutečnost nesouvisí s bilingvistem. Otec také neshledává ve znalostech švédštiny u dětí žádná slabší místa. Do kontaktu s češtinou přicházejí denně, jedná se také o jazyk společnosti, kde rodina žije. Obě děti navštěvují českou školkou a školu. Rodiče se naopak snaží dětem pouštět alespoň švédskou televizi. Děti s příbuznými z otcovy strany přicházejí do kontaktu přes skype, nebo je švédská babička navštěvuje cca dvakrát do roka v České republice. Pokud rodina jede do Švédska, je to většinou bez matky, proto s češtinou po celou dobu pobytu v cizině nepřichází děti do kontaktu.

Mixování a přepínání mezi jazyky

Starší dcera nemixuje jazyky, ale přechází v nich dle skutečnosti, kdo na ni hovoří. Někdy dochází k jazykové výpůjčce z českého slovníku. Dcera toto slovo použije se správnou švédskou koncovkou a se švédským přízvukem. Mladší dcera má také častěji výpůjčky z českého slovníku a slova vkládá do švédské věty, nicméně je oproti sestře ostýchavější švédštinou hovořit. Pokud matka slyší nějakou odchylku či špatný tvar českého slova, tak vždy děti opravuje. Stejně tak opravuje své děti otec ohledně švédštiny. Děti si zajisté uvědomují, že komunikují ve dvou jazycích. Čeština je pro ně zcela jistě dominantní. Ačkoliv slyší, že rodiče užívají ještě jiného jazykového kódu, na cizí lidi, kteří nemluví česky, začnou hovořit švédsky.

Výhody a nevýhody bilingvní výchovy

Za výhodu rodiče považují znalost dvou rozlišných jazyků a snažší osvojení si angličtiny v budoucnu, či případně jiného jazyka. Nyní si řeč rodičů osvojí zcela přirozeně a za krátkou dobu. Nevýhodu spatřují rodiče v časové náročnosti. Také se matka domnívá, že děti nemají v určitých oblastech stejné povědomí, jako jejich kamarádi (například ve znalosti českých ekvivalentů ve zmíněných pohádkách) – rodiče dětem pouští převážně pohádky švédské). Náročnost spatřuje matka také v tom, že je vždy dobré pracovat i jako partneři na svých jazykových znalostech – aby konverzace mezi nimi byla zcela plynulá. Bohužel se již starší dceři stalo, že se stala terčem posměchu mezi dětmi. To kvůli tomu, že byla v kolektivu jako jediná z dětí bilingvní.

Vlastní zhodnocení a shrnutí případové studie č. 4

Pozorovatelné odchylky v souvislosti s českou morfologií či syntaxí u dětí nespatřujeme. Že si děti tak dobře jazyk osvojily může být zcela jistě ovlivněno skutečností, že již delší dobu rodina žije na území České republiky. Navštěvují tak českou školu a školku, jazyk slyší všude kolem sebe, a tak je čeština u dětí dominantní. Ohledně slovní české zásoby můžeme děti hodnotit paralelně s jejich vrstevníky. Větší slovní zásoba ve švédštině (co se týče slovíček spojených s pohádkami) je názornou ukázkou, jak bilingvista může mít slovníky rozdílné s ohledem na to, jaký jazyk při jaké komunikační situaci používá. Opět se u obou dcer setkáváme s nedostatky s výslovnostně problematickými českými hláskami. Jak jsme již zmínili, tento fakt nemůžeme více okomentovat. Nebylo zjištěno, že by dcery inklinovali v češtině k výslovnosti švédské a to jim způsobilo logopedické potíže. Přepínání mezi jazyky je plynulé a rodiče jsou přesvědčeni, že si děvčata velmi dobře uvědomují, s kým mají v jakém jazyce komunikovat. Dominantnost češtiny mimo jiné dokazuje fakt, kdy děti využívají jazykových výpůjček právě z českého jazyka. Velmi názorné to může být právě ve zmíněných chvílích, kdy ve švédské promluvě dcera užije české slovíčko, ovšem se všemi náležitostmi švédského – koncovku i přízvuk zvolí správný. Toto jednání je zcela průkazné v tom, že výpůjčka slouží jako pomocník, pokud dítě dané slovo ve druhém jazyce nezná. Otec i matka v takových chvílích vždy dětem poskytují správné podoby slov.

Zajímavostí u této rodiny je následující fakt. Zcela jistě si děti znalost dvou jazykových kódů uvědomují. Považují za standard, že kromě otce a jeho rodiny na ně mluví matka česky a čeština je jazykem společnosti. Pokud na ně promluví někdo další a není jazykem promluvy ani čeština ani švédština, děti i přesto na cizince začnou hovořit švédsky. Skutečnost tak nahrává domněnce, že děti v tuto chvíli možná považují češtinu za standard a vše ostatní se jim může jevit jako právě onen druhý jazyk. Ovšem tato idea naráží z druhé strany na fakt, že děti švédštinu ovládají. Proto musí mluvčímu–cizinci rozumět, či v tomto případě spíše nerozumět. Nedokážeme tak vysvětlit, proč si jazyk spojí právě se švédštinou, kterou ovládají. Smutnou zkušeností této

rodiny je posměch spolužáků, jehož terčem se potomek stal. Dětský kolektiv umí být krutý a odlišnosti, byť jsou pro dítě pozdější výhodou, pro ostatní mohou znamenat nepřijetí do kolektivu. Za dobrý konec považujeme, že tento zážitek dítě nepoznamenal.

Případová studie č. 5

Tabulka č. 6

	Národnost	Věk	Jazykové kompetence	Povolání	Úroveň znalosti českého jazyka	Aktuální místo pobytu
MATKA	česká	34	anglický jazyk; německý jazyk	mateřská dovolená	mateřský jazyk	Thajsko
OTEC	britská	39	anglický jazyk – mateřský;	inženýr pozemních staveb	základní	

	Věk (počet let)	Jazyková kombinace	Jazyk společnosti
1. DÍTĚ	3,9	český jazyk; anglický jazyk; thajština	thajština

Obecné informace o rodině

Matka Češka, 34 let, vyrůstala v monolingvní rodině. V současnosti je na mateřské dovolené, s manželem vychovávají jednu dceru (3 roky a 10 měsíců) a žijí v Thajsku. Matka ovládá anglický jazyk zcela plynule a má také základní znalost německého jazyka. Manželovi je 39 let a povoláním je inženýr pozemních staveb. Otec je britské národnosti a jeho mateřským jazykem je angličtina. Je z monolingvní rodiny a jiný jazyk kromě angličtiny neovládá. Jeho znalost českého jazyka je na základní úrovni. Jejich dcera má jazykovou kombinaci český jazyk – anglický jazyk a thajština (tu se dcera učí ve školce a jedná se o jazyk společnosti). V cizině žijí s dcerou od narození (narodila se v Kataru), ale do ČR jezdí každý rok, cca v délce 3–6 týdnů. V tuto dobu také dcera navštěvuje českou školu. Partneři spolu komunikují v angličtině, stejně tak je to jazyk komunikace otce-dcery. Pokud ale matka hovoří s dcerou v přítomnosti otce, pak je i konverzace v češtině. Rodiče se domnívají, že dcera si rozhodně uvědomuje, že užívá více než jeden jazyk. To zejména, když říká, že jí tatínek nerozumí, pokud hovoří česky. Při pobytu v České republice navíc otci překládá. Nebo naopak, překládá anglické sdělení matčině rodině, kde anglicky téměř nikdo nehovoří.

Způsob dvojjazyčné výchovy

Oba rodiče užívají ke komunikaci s dcerou pouze svoji mateřštinu. Je zde zcela patrná strategie OPOL. Na dceru hovoří matka česky již od narození. Jak sama uvádí, nikdy ji ani nenapadlo, aby na své dítě nemluvila svým mateřským jazykem. Popisuje také, že do anglického jazyka přepíná před dcerou pouze v případě, pokud potřebuje, aby rozuměli komunikaci i ostatní (například věci týkající se pravidel výchovy). Jak bylo zmíněno, manželé spolu hovoří anglicky. Pokud dcera vstoupí do rozhovoru, je to také v angličtině. Pokud se obrací pouze na matku, je to vždy zásadně v českém jazyce. To i v případě, když jsou v jakékoliv společnosti, kde češtině nikdo nerozumí. O bilingvní výchově četli manželé příslušné publikace a v současnosti rodiče nevidí žádné překážky, které by výchovu narušovaly.

Jazykové kompetence dítěte/děti v českém jazyce

Z hlediska morfologie pozorujeme u dítěte chyby, které jsou úměrné jeho věku²⁸. Proto skloňování není zcela bezchybné, matka se ale nedomnívá, že by tyto odchylky byly patrné vlivem znalosti dalšího jazyka/jazyků. Stejně tak je tomu v oblasti slovní zásoby, gramatiky a výslovnosti. Některé výrazy matka záměrně užívá v anglické podobě – například názvy exotického ovoce. To zejména z důvodu, že český překlad ani nezná – v české republice není toto ovoce příliš běžné. Jazyková výpůjčka je tak zcela záměrná. Co se týče české větné stavby, někdy dcera utvoří větu dle modelu anglické syntaxe (tzn. podmět–přísudek–předmět). Matka na to dceru upozorňuje, připomíná tak, že česká syntax má slovosled ve většině případů volný a pozoruje nyní v tomto ohledu zlepšení. Po každoroční dlouhé návštěvě České republiky (3–6 týdnů včetně docházky do české školky) pozoruje matka jazykové zlepšení, protože po zbytek roku dcera komunikuje v češtině pouze víceméně s matkou, vyjma telefonování se členy rodiny z matčiny strany (například zřetelné rozšíření slovní zásoby). Velice často čte matka dceři pohádky, poslouchají písničky a říkadla. Protože rodina žije mimo ČR, angličtina je do jisté míry dominantním jazykem. Ovšem, jak matka přiznává, pokud přijde dcera do kontaktu s česky hovořícím jedincem, nemá problém s ním česky komunikovat. Uvědomuje si, s kým má jak komunikovat.

Mixování a přepínání mezi jazyky

Pokud dcera mixuje jazyky, je matkou opravena. Vyžaduje totiž od dcery komunikaci výhradně v češtině. Dceru opravuje po jakékoliv chybě, ať již morfologické, syntaktické či fonetické. Stejně tak manžel, pokud se dcera dopustí chyby v anglickém jazyce.

²⁸ PAČESOVÁ, Jaroslava. *Řeč v raném dětství*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1979.

Výhody a nevýhody bilingvní výchovy

Výhody spatřuje matka následující. Domnívá se, že dcera má lepší možnost vyjádření se, protože si oběma jazyky myšlenkově vypomáhá. Velice často se doptává, jak se daný výraz řekne i v druhém jazyce. Díky místu pobytu češtině okolí nerozumí. Mnohdy tak může matka dceři vysvětlit věci, o kterých by v jinak na veřejnosti nehovořila. Žádné nevýhody rodiče nespatřují.

Vlastní zhodnocení a shrnutí případové studie č. 5

Angličtina je pro dítě dominantní, ale i přesto dcera s češtinou nemá problém. Domníváme se, že zde opět zásadní roli hraje přístup matky, češtinu neupozaduje a je v komunikaci s dcerou opravdu důsledná. Dítě češtinu velmi aktivně používá, její znalosti tak nestagnují. Samozřejmě a viditelné zlepšení je výrazně pozorovatelné, když rodina tráví každoročně po určitou dobu čas v České republice. Toto je další z faktů, na kterém se rodiče nezávisle na sobě shodují.

Dceřinu znalost a užívání českého jazyka ovlivňuje angličtina pouze na poli syntaxe. Ani v morfologii či artikulaci matka vliv nepozoruje. Jako i jiné děti, se kterými jsme se v rámci výzkumu v případových studiích setkali, dcera přebírá z angličtiny větný model. Nabízí se nám otázka, proč také toto jednání tak děti nezávisle spojuje. Česká větná struktura je volná a do jisté míry nezáleží na pořadí slov ve větě (vyjma vyjádření důrazu a jiné výjimky); naopak angličtina takto volná není. Rozhodně tak dítě v tomto případě podvědomě nevybírá „jednodušší cestu“ co do volnosti tvoření, ale spíše to, co nejčastěji kolem sebe slyší. Samozřejmě i na toto matka dceru upozorňuje a následně ji řekne správné znění české věty. Tuto strategii rodiče zvolili také ve chvílích, kdy dítě mixuje jazyky. To se nám jeví jako nejvhodnější řešení.

Určitě je zajímavé, že dítě nemá tendence pro jazykové výpůjčky. Pro bližší posouzení této skutečnosti nemáme dostatek informací. Z obecného pohledu můžeme tento stav považovat za fakt, že dítě se na veškeré ekvivalenty slov doptává a jeho slovník je natolik bohatý, že k výpůjčkám neinklinuje, či případně si rozdílnost slov naprosto uvědomuje.

Případová studie č. 6

Tabulka č. 7

	Národnost	Věk	Jazykové kompetence	Povolání	Úroveň znalosti českého jazyka	Aktuální místo pobytu
MATKA	česká	32	francouzský jazyk	mateřská dovolená	mateřský jazyk	Francie
OTEC	francouzská	31	francouzský jazyk – mateřský; český jazyk	živnostník	pokročilý	

	Věk (počet let)	Jazyková kombinace	Jazyk společnosti
1. DÍTĚ	6	český jazyk; francouzský jazyk	francouzský jazyk
2. DÍTĚ	4		
3. DÍTĚ	1		

Obecné informace o rodině

Matce je 32 let a povoláním vychovatelka ve školní družině, nyní je ale na mateřské dovolené. Národnost matky je česká. Vyrůstala v monolingvní rodině a v současnosti ovládá francouzštinu na středně pokročilé úrovni. Manželovi je 31 let, povoláním je živnostník – malíř pokojů. Je francouzské národnosti, mateřským jazykem mu je francouzština. Ovládá také český jazyk. Aktuálně žijí ve Francii a vychovávají tři děti ve věku 6 let, 4 roky, 1 rok. Jazyková kombinace dětí je český jazyk – francouzský jazyk. Manželé spolu komunikují v českém jazyce a to samozřejmě i v přítomnosti dětí. Ve společnosti, kde ostatní nerozumí česky, otec hovoří francouzsky, ale matka vždy s dětmi česky. Vše pak případně společnosti překládají. Všechny tři děti byly narozené v České republice a rodiče s nimi vždy půl roku po porodu zůstali v ČR. Žili tak střídavě na území České republiky a Francie. Mezi sebou děti komunikují v češtině, pouze ve společnosti francouzských dětí používají sourozenci francouzštinu. Pokud si hrají sami, starší (6) hovoří česky, naopak mladší (4) francouzsky.

Způsob dvojazyčné výchovy

Rodiče používají víceméně strategii OPOL, o které se dozvěděli od odborníků. Tuto strategii používají od narození dětí, nikdy neuvažovali, že by děti nevychovávali bilingvně. O žádné

jiné strategii či pravidlech dvojjazyčné výchovy nepřemýšleli, ačkoliv hledali různé materiály a informace k bilingvní výchově. Matka připouští, že se z velké části také řídili vlastními pocity a intuicí. Vzhledem k tomu, že děti jako malé trávily větší část dne s matkou, znalost češtiny u nich byla výraznější. Francouzštinu si začaly výrazněji osvojovat až zhruba kolem 3. roku života. Jak bylo zmíněno, obě děti byly narozeny v České republice, kde rodina vždy půl roku po každém porodu žila. Díky tomu byl nejstarší potomek nejdéle na území ČR, což zcela jistě přispělo k tomu, že měl nejvíce možností si český jazyk osvojovat i v rámci společnosti a okolí. To je pravděpodobně důvodem, proč inklinuje více k českému jazyku než jeho mladší sourozenec.

Jazykové kompetence dítěte/děti v českém jazyce

Rodina vychovává tři děti. Matka uvádí, že nejstarší potomek zatím hovoří lépe česky než francouzsky, jeho sestra zprvu hovořila také prvně česky a až později začala komunikovat ve francouzštině. To se změnilo především díky nástupu do francouzské školky. Na nejmladším potomkovi lze sledovat, že sdělení rozumí, ovšem s ohledem na svůj věk nemluví. Odchytky v české morfologii nejsou u projevu dětí patrné. V mluveném slovu je nepozorujeme. Dle rodičů netvoří dětem ani syntax problémy – ani česká syntax, ani francouzská. Větná stavba je tvořena prakticky bezchybně. U slovní zásoby rodiče pozorují, že se rozrůstá či naopak stagnuje vlivem prostředí, kde se děti zrovna pohybují. Jak rodiče uvádí, tak i dvouměsíční pobyt na území Francie bez návštěvy České republiky zapříčiní výrazné ovlivnění slovní zásoby. Velmi rychle ale dochází k obnovení znalostí a na česká slova si během několika dnů vzpomenu. Za zásadní mezník ve spojitosti s rozvojem slovní zásoby považují rodiče nástup dětí do školky či školy. Slovní zásoba se v tu chvíli rapidně rozrostla. Ohledně artikulace a výslovnosti českých slov matka nepozoruje žádné nedostatky. Výslovnost hlásek *r* a *ř* je bezproblémová.

Mixování a přepínání mezi jazyky

U dětí jsou patrné jazykové výpůjčky. Opět dochází k tomu, že starší syn má více výpůjček z českého jazyka ve francouzském projevu a mladší dcera naopak – v promluvě vedené v českém jazyce supluje francouzská slova česká. Rodiče na přepínání a mixování mezi jazyky děti upozorňují a opravují je, pokud je u dětí slyší. Stejně tak upozorňují právě na jazykové výpůjčky. Děti si znalost dvou jazykových kódů uvědomují. Rodiče s dětmi na toto téma hovoří. Do kontaktu s českým jazykem přicházejí děti převážně v komunikaci s matkou; také čtením a posloucháním pohádek, hraním her, do kontaktu přicházejí také s jinými dětmi, kteří hovoří česky a také v komunikaci s rodinou z matčiny strany. S rodinou z otcovy strany přicházejí děti častěji do kontaktu a s nimi komunikují bezproblémově francouzsky.

Výhody a nevýhody bilingvní výchovy

Za výhody bilingvní výchovy považují rodiče rozvinutí jazykového citu pro případné další učení. Širší slovní zásoba přináší možnost lepšího vyjádření se či pochopení dané kultury. Za nevýhodu zmiňují manželé počáteční špatný způsob vyjadřování u potomků (cca pozorovali jej do 3 let dětí), občasné nepochopení určitého tématu ze strany dětí a nejistotu v komunikaci.

Vlastní zhodnocení a shrnutí případové studie č. 6

S ohledem na dvojjazyčnost rodiče nepozorují, že by děti v jazycích inklinovali k tvorbě odchylek. Matka například znalost skloňování a časování českých sloves považuje u svých dětí úměrnou jejich věku. Při českém (ale i francouzském projevu) rodiče nezaznamenali přízvuk, nesprávnou artikulaci nebo nestandardní výslovnost.

Na dětech je patrné, jak na ně delší pobyt v České republice působí. Navíc, matka s dětmi trávila podstatně více času, což znalost češtiny, oproti francouzštině, prohloubilo. Nejstarší syn strávil v českém jazykovém prostředí nejvíce času, proto má k češtině ze svých sourozenců nejbližší. Také když je sám a hraje si, využívá ke svému monologu češtinu. U jeho sourozence to tak patrně není (pozn. opět bereme v úvahu pouze dvě nejstarší děti). Jazykové výpůjčky fungují, podle předpokladu, následovně – u staršího potomka ve směru z češtiny do francouzštiny, u mladšího naopak. Vysvětlení je pro nás stejné, jako uvádíme výše. Tedy s ohledem na délku pobytu v České republice mají na tomto poli děti mezi sebou rozdíly. V současnosti, s nástupem do dětského kolektivu, děti začaly aktivně francouzštinu používat.

Míchání jazyků se děti dopouštějí a opět kladně hodnotíme snahu rodičů na to děti upozorňovat. Děti velmi rychle a pružně reagují na jazyk společnosti, a to jim dopomáhá k rychlému nárustu objemu slovní zásoby – ať již českého slovníku, tak i francouzského. Zásadní mezník považují opět rodiče u dětí nástup do školky a školy. Dítě velmi pružně reaguje na prostředí. A tak znovu připomínáme, že jazyk společnosti má naprosto zásadní vliv na jejich jazykový vývoj.

Případová studie č. 7

Tabulka č. 8

	Národnost	Věk	Jazykové kompetence	Povolání	Úroveň znalosti českého jazyka	Aktuální místo pobytu
MATKA	španělská	38	španělský jazyk – mateřský; anglický jazyk; katalánština; francouzský jazyk	výzkumný pracovník	základní	Belgie
OTEC	česká	39	anglický jazyk; španělský jazyk; německý jazyk; ruský jazyk; katalánština; francouzský jazyk	makroekonom	mateřský jazyk	

	Věk (počet let)	Jazyková kombinace	Jazyk společnosti
1. DÍTĚ	6	český jazyk; španělský jazyk	nizozemština; francouzský jazyk; německý jazyk
2. DÍTĚ	3		

Obecné informace o rodině

Otec je Čech a je mu 39 let. Povoláním je makroekonom, pracuje jako výzkumník. Národnosti je české, stejně tak jeho mateřštinou je čeština. Pochází z monolingvní rodiny. Nyní ovládá anglický jazyk a španělský jazyk plyně, německý jazyk ovládá na pokročilé úrovni a také má základní znalosti ruského jazyka, katalánštiny a francouzského jazyka. S rodinou nyní žijí v Bruselu, v Belgii. Jeho ženě je 38 let a je výzkumnou pracovnící. Národnost má španělskou, jejím mateřským jazykem je španělština. Vyrůstala také v monolingvní společnosti. Ovládá vedle své mateřštiny také plyně katalánštinu a angličtinu; francouzštinu má na základní úrovni znalostí, stejně tak český jazyk. Společně vychovávají dvě děti (3 a 6 let). Jazyková kombinace dětí je primárně český jazyk – španělský jazyk. Partneři spolu komunikují ve španělštině, jsou-li přítomny děti, přechází otec do češtiny (matka víceméně obsahu sdělení rozumí). Sourozenci mezi sebou hovoří oběma jazyky. Mnohdy po několika minutách přecházejí z jednoho jazyka do druhého. Velmi ale záleží na situaci a kontextu a také, zda je přítomen někdo další (otec, matka, chůva atd.) Starší potomek (syn) má dle

otce větší tendence hovořit španělsky, mladší (dcera), naopak česky. Rodina žila střídavě na území několika států. Starší syn (6 let) se narodil ve Španělsku, tam žila rodina rok a půl, další čtyři roky žili na území ČR (tam syn navštěvoval dva roky jesle a dva roky školku), dcera od svého půl roku byla část dne s českou chůvou. Poté se rodina odstěhovala do Belgie, kde nyní žije (tzn. cca půl roku). V Belgii navštěvuje syn španělskou jazykovou sekci v Evropské školce, dcera tráví část dne v jeslích, kde se na ni hovoří francouzsky, část dne tráví s českou chůvou.

Způsob dvojjazyčné výchovy

Manželé zastávají metodu OPOL již od narození dětí. Výjimečně, pokud rodina pobývala ve Španělsku, tak otec (Čech) hovořil na děti španělsky pro plynulost konverzace. Manželé nevyhledávali žádnou radu odborníka před začátkem dvojjazyčné výchovy dětí pouze získávali informace z různých článků, případně na toto téma hovořili s jinými smíšenými páry. Jak je blíže zmíněno v úvodu, starší syn pobýval 4 roky v České republice a dcera 2,5 roku.

Jazykové kompetence dítěte/dětí v českém jazyce

Otec nepozoruje zásadní odchylky v řeči dětí, když hovoří česky. Situaci přisuzuje faktu, že děti až donedávna byly vystaveny českému jazykovému prostředí. Manželé se tak domnívají, že zásadnější odchylky bylo možné pozorovat ve španělštině. Ani ty ale manželé nepovažují za příčinu bilingvní výchovy. V oblasti morfologie má dcera občas problém s přiřazením správného rodu (*maminkovo*). Syn má asi nejvýraznější problém ve tvoření 1. osoby minulého času (např. *Já byli venku* namísto *Já jsem byl venku*). Pravidla české syntaxe opět děti pochopitelně ovládají lépe, než pravidla španělská. Dominantním jazykem je pro ně čeština, proto většina jazykových výpůjček, ale také pravidel tvoření věty, aplikují na české schéma. Slovní zásobu mají děti rozvinutou úměrně věku, některá slovíčka ale nepřekládají a znají jejich formu jen v jednom jazyce. Z hlediska artikulace otec neshledává žádný přízvuk v českém jazyce. Syn měl spíše přízvuk ve španělštině. Poté, co navštěvoval španělskou školu, se vše srovnalo. Mladší dcera ještě stále nevyslovuje bez přízvuku ani v jednom z jazyků, ovšem na rozdíl od staršího bratra, tvoří obtížnější a komplexnější větné struktury. Matka pozoruje větší vliv českého jazyka, ale domnívá se, že mnohé z chyb, kterých se dopouštějí její děti, dělají také monolingvní děti ve Španělsku. Do kontaktu s českým jazykem přicházejí děti v komunikaci s chůvou, sledují české pohádky, jsou jim předčítány české knihy. Děti navštěvují Českou školu bez hranic (škola při České ambasádě v Bruselu), do které dochází jednou týdně po dvou hodinách v sobotu dopoledne. Děti mají také v Bruselu české kamarády. Rodina dojíždí na návštěvu do Čech. V kontaktu jsou telefonicky každý týden s oběma rodinami. Rodiče v jejich komunikaci nepozorují zásadní nedostatky, nebo že by děti nebyly schopné reagovat v obou jazycích

Mixování a přepínání mezi jazyky

Děti bývají přítomny jazykovému přepínání u otce, který je schopen hovořit i v mateřštině své ženy. Naopak, matka není jazykově kompetentní, aby přepínala do českého jazyka při komunikaci. Obecně se otec domnívá, že jsou jazyky u dětí odděleny a zcela výjimečně dochází k jejich kombinování – či k jazykovým výpůjčkám. Pokud mají rodiče zhodnotit, které z dětí ale mixuje jazyky více, je to mladší dcera. Možným důvodem může být vliv francouzštiny, tedy dalšího jazyka, kterému je v rámci docházky do jeslí vystavena. Pokud děti použijí špatnou koncovku nebo si vypůjčí v rámci jedné promluvy slovo z druhého jazyka, rodiče je na to upozorní, případně poskytnou správnou odpověď. Děti si jazykové rozdíly uvědomují. Rodiče se domnívají, že je to také proto, že v rámci jeslí/školy přicházejí děti do kontaktu s dalšími jazyky. Otec konstatuje, že často má starší syn zájem vědět, jak se daný výraz řekne například anglicky. Také již rozumí rozdílnosti ve výslovnosti abecedy (čeština – španělština). Dcera také rozeznává, kdo s ní hovoří jakým jazykem. Učitelka ve francouzských jeslích je s ní schopna mluvit španělsky a dcera bere automaticky, že někteří lidé hovoří více jazyky.

Výhody a nevýhody bilingvní výchovy

Otec považuje za výhody především možnost komunikace s oběma rodinami a také možnost navázat přátelství v obou zemích. Dále matka za výhodu považuje lepší cit pro osvojování si dalších jazyků – děti budou ovládat slovanský jazyk a románský jazyk – nepříbuzné jazyky, a tak pozdější studium jim podobných jazyků nebude činit dětem větší problém. Zásadní nevýhody teď partneri nespatřují. Otec poukazuje na fakt, že později bude nutné podporovat jazyk, který v tu chvíli nebude pro dítě dominantní (s ohledem při nástupu do školy). Matka konstatuje, že v některých ohledech nemusí nyní děti jazykově dosahovat stejných výsledků jako děti monolingvní; považuje ale tento problém za dočasný a přirozeně plynoucí z bilingvní výchovy.

Vlastní zhodnocení a shrnutí případové studie č. 7

U dětí je patrná dominance českého jazyka a to především, jako v předešlé případové studii, díky délce pobytu na území České republiky. Navíc děti navštěvují různé instituce v zahraničí a i jejich kamarádi jsou z velké části v zahraničí především Češi. Ačkoliv rodiče poukazují na fakt, že děti určité znalostní nedostatky mají spíše ve španělštině, díky aktivnímu kontaktu s oběma rodinami děti sice ovládají češtinu lépe, španělsky hovořit jim ale nečiní zásadní obtíže. Navíc, matka konstatuje, že tento typ chyb či odchylek je také typický pro monolingvní španělské děti a nespatřuje v nich vliv biligvismu. Je proto pochopitelné, že jazykové výpůjčky jsou z českého jazyka do španělštiny a také, že českou syntax se snaží aplikovat ve španělské promluvě. Tento jev je ale v této rodinné situaci zcela pochopitelný. Výslovnostně se jazyky nikterak neovlivňují.

Stejně, jako jsme uváděli v případech ostatních rodin, i tyto děti nemají nikterak omezenou slovní zásobu oproti svým vrstevníkům, nicméně, stejně jako například u studie č. 4 – některé výrazy znají děti jen v jednom z jazyků.

Rodiče uvedli menší nedostatky dětí ve znalosti české morfologie. Zejména, že dcera má obtíže s přiřazením správného rodu; přiřazuje nesprávně mužskou koncovku. Tento jev pokládáme za následek toho, že dcera slyší češtinu od otce a přijímá tak podobu mužskou. Je pochopitelné, že syn tento problém s rody nemá. Dovolujeme si tvrdit, že kdyby byla situace obrácená, tzn. matka byla Češka, pak je dost možné, že by se těchto odchylek dopouštěl naopak syn.

Případová studie č. 8

Tabulka č. 9

	Národnost	Věk	Jazykové kompetence	Povolání	Úroveň znalosti českého jazyka	Aktuální místo pobytu
MATKA	česká	39	anglický jazyk; německý jazyk; dánština	toxikoložka	materšský jazyk	Dánsko
OTEC	syrská	45	arabský jazyk – materšský; francouzský jazyk; anglický jazyk; dánština	molekulární biolog	základní	

	Věk (počet let)	Jazyková kombinace	Jazyk společnosti
1. DÍTĚ	9	český jazyk; arabský jazyk; dánština	dánština
2. DÍTĚ	7		

Obecné informace o rodině

Matka, národností Češka, 39 let. Je povoláním toxikoložka. Vyrůstala v monolingvní rodině. Mimo rodné češtiny ovládá anglický jazyk a německý jazyk na pokročilé úrovni. Manželovi je 45 let, je molekulární biolog. Jeho mateřským jazykem je arabština a je syrské národnosti. Stejně jako jeho žena vyrůstal v monolingvní rodině. Nyní ovládá francouzštinu (tu se učil během školní docházky), angličtinu (tu se začal učit až po škole kvůli práci, ve které byla potřeba) a poté, co začal pracovat v Dánsku, tak také dánštinu. Manželé v Dánsku aktuálně žijí a vychovávají dvě děti, kterým je 7 a 9 let. Jejich jazyková kombinace je český jazyk–dánština–arabský jazyk a pasivně ovládají také anglický jazyk. Partneři užívají ke komunikaci angličtinu (když nejsou přítomné děti), ale snaží se převážně hovořit dánsky. Matka přiznává, že díky tomu někdy dochází k code-mixing v rámci celé rodiny. Oba synové se již v zahraničí narodili a do Čech jezdí zhruba dvakrát ročně. Do kontaktu s češtinou ale přicházejí každý týden díky komunikaci s rodinou přes skype. V každodenní konverzaci užívají děti mezi sebou dánštinu.

Způsob dvojjazyčné výchovy

Od narození mluví manželé na své děti svojí mateřštinou. Rodiče se o budoucí bilingvní výchově rozhodli již během těhotenství, mimo to bylo již v tuto dobu jasné, že bude rodina pobývat v zahraničí. O odbornou literaturu na téma bilingvní výchovy se rodiče začali zajímat až po narození dětí. Otec přiznává, že se poté tématu věnoval a za nejlepší se mu jevila metoda OPOL. Pokud by mohl ještě zlepšit metodu výchovy, uvítal by, kdyby děti přicházely více do kontaktu s arabsky hovořícími dětmi. Motivem pro učení dětí českého jazyka byla pro matku snaha předat svým potomkům kulturní základ národa, ze kterého sama pochází. Navíc, ačkoliv matka anglický jazyk ovládá na pokročilé úrovni, cítila, že její projev není zcela přirozený. Opět je i v této rodině uplatněna metoda, ačkoliv ne důsledně, OPOL. Děti přicházejí do kontaktu s českým jazykem ve formě pohádek, které jim matka čte nebo pouští v televizi. Také děti přicházejí do kontaktu s prarodiči z matčiny strany – buď ve formě návštěv České republiky nebo díky skype. Děti po určitý čas navštěvovaly v Kodani zájmovou organizaci – českou školku. Potkávaly se tam se svými vrstevníky 1x za 14 dní a měli hodinu výuky českého jazyka ve hravé formě. Zde se také spřátelily s jinými dětmi z bilingvních rodin. Věkové rozmezí dětí zde bylo od 1,5 let do doby, než dítě nastupuje do školy. Otec přiznává, že mimo své mateřštiny hovoří s dětmi dánsky, pokud samotné chtějí vést komunikaci v tomto jazyce.

Jazykové kompetence dítěte/děti v českém jazyce

V morfologické rovině se někdy děti v českém jazyce dopouštějí drobných odchylek, ale nejedná se o nic zásadního. Máme na mysli tyto odchylky (které jsou pro učení se češtiny typické): *Oni mají doma pesa.*; namísto *Oni mají doma psa.* Jakmile jsou opraveny nebo slyší správnou formu slova při skloňování, chybu později již neopakují. Matka s dětmi někdy kombinuje dánštinu a češtinu záměrně. V rámci hry skloňují nebo časují dánská slova na základě českého paradigmatu. Protože děti český jazyk slyší pouze v okruhu rodiny, neznají rozdíl mezi tykáním a vykáním. V oblasti syntaxe dochází k odchylkám od standardu. Děti tvoří českou větu na schématu dánštiny a její větné stavby. Ovšem slovní zásobu českých slov mají rozsáhlou úměrně svému věku. Matka přiznává skutečnost, že děti mají problém s vyslovováním hlásky *r*. Co se týče arabského jazyka, otec udává, že i zde mají děti problém s výslovností určitých specifických hlásek a v oblasti morfologie občas dochází k míchání rodů.

Mixování a přepínání mezi jazyky

U dětí dochází k míchání a přepínání mezi jazyky zejména proto, že oba rodiče jsou s nimi schopni komunikovat jak v jejich mateřštině, tak i v dánštině. Pokud ale matka hovoří s dětmi česky a ty se dopustí chyby (především ve větné konstrukci), opraví je. Otec je v tomto

ohledu méně důsledný a přiznává, že je nyní zejména podstatné rozumět obsahu dětského sdělení, možná později, až budou děti starší, by je případně opravoval. Ovšem děti si rozdíl mezi jazyky, které znají, uvědomují. Především ale hlavně to, že se jedná o rozdílné jazykové kódy. S příbuznými z matčiny strany zcela bezproblémově komunikují v českém jazyce. V současné době je ale pro děti dominantní jazyk dánština, poté podle rodičů čeština a o něco málo znalostí mají v rámci arabského jazyka. Důvodem může být bezesporu to, že jediný uživatel arabštiny, se kterým děti hovoří, je jejich otec. S příbuznými z otcovy strany nejsou děti v kontaktu.

Výhody a nevýhody bilingvní výchovy

Výhody dvojjazyčné výchovy spatřuje matka především v možnosti hovořit s ostatními členy její rodiny. Otec za největší výhodu považuje kulturní znalosti a povědomí o jiných tradicích a národech – vidí možnost větší tolerance, kterou v dětech mohou jejich jazykové znalosti utvořit. Za nevýhody dvojjazyčné výchovy považují rodiče pouze riziko, kdy může dojít ke stavu, kdy jeden jazyk bude upřednostňován. Rodič tak může nabýt pocitu, že ztrácí vztah se svým potomkem. Celý proces bilingvní výchovy je o trpělivosti a vytrvalosti ze strany rodičů, zejména, pokud je jazyk společnosti, kde žijí, rozdílný.

Vlastní zhodnocení a shrnutí případové studie č. 8

U rodiny je přirozené, že dánština je dominantním jazykem dětí. Je to jazyk společnosti, jazyk, ve kterém komunikují ve škole a s kamarády a navíc, rodiče s nimi jsou schopni dánsky bezproblémově hovořit. Dánština tak někdy pochopitelně zasahuje například do české syntaxe. V těchto případech matka správně děti na skutečnost upozorní. Opět díky vytrvalosti rodičů vidíme dobré výsledky. Většina odchylek, které rodiče zmiňují, se zaměřením na češtinu, nemusí být ani v tomto případě v důsledku dvojjazyčné výchovy a není prokázáno, že by jej jako děti monolingvisté nevykazovaly.

V každé rodině nalézáme určitá specifika. Zde je to například hra, kdy se podle českého paradigmatu časují dánská slovesa. Ačkoliv by to na nezaujatého posluchače mohlo působit nepříjemně (za důvod by mohli uvést případné zmatení dětí), tak se domníváme, že opak je pravdou. Pokud si děti uvědomují, že se jedná o hru, v běžné řeči tvary nevyužívají a jsou si vědomy, že pravidla z jednoho jazyku používají v rámci vlastního počínu v jazyce druhém; může být tato hra prospěšná. Dítě si tak časování procvičuje, zapojuje myšlení v obou jazycích, což je samozřejmě náročnější, ovšem výsledek z toho prospěšný.

Fakt, že děti nerozlišují tykání a vykání nyní nepovažujeme za nedostatek. Děti jsou ještě malé a v rámci motivací komunikovat v českém jazyce se možnost vykat nenaskytla – není to na škodu do chvíle, pokud v budoucnu pochopí samozřejmě celý princip a důvody vykání. Ovšem,

bylo řečeno, že bilingvista nemusí využívat všechny komunikační sféry. Proto třeba ani v budoucnu nebudou děti vykání užívat. Je to podobný příklad, jako když bilingvista užívá svůj druhý jazyk jen v povolání – na odborné úrovni. Sice jazykem nehovoří například v domácím prostředí, to ho ale nečiní o nic „mín“ bilingvistou, než jiného.

V mnohých případech jsme konstatovali, že děti nevykazují odchylky ve výslovnosti vlivem znalosti více jazyků. Některé děti navštěvují logopeda, jiné ne. Matka pozoruje přízvuk u české hlásky *r*. Tento stav je podobný také v druhém jazyce – arabštině – kde dětem určité hlásky dělají také problém. Ani nyní ale nemůžeme tvrdit, že takovýto jistý druh přízvuku vznikl vlivem bilingvismu. Pokud ano, museli bychom znát dánskou fonetiku – jestli případně ta neovlivnila přízvuk českého *r* a foneticky příbuzného arabského *r*. To vše zmiňujeme z důvodu, protože tato arabská hláska je české výslovnostně podobná. Spíše bychom se ale nyní klonili k vysvětlení, že děti mohou mít předpoklad k logopedické vadě, která se jednoduše v obou jazycích tímto způsobem projevila.

Případová studie č. 9

Tabulka č. 10

	Národnost	Věk	Jazykové kompetence	Povolání	Úroveň znalosti českého jazyka	Aktuální místo pobytu
MATKA	česká	37	německý jazyk; anglický jazyk; francouzský jazyk	personalistka	mateřský jazyk	Švýcarsko
OTEC	švýcarská	42	německý jazyk – mateřský jazyk; anglický jazyk; francouzský jazyk	inženýr	základní	

	Věk (počet let)	Jazyková kombinace	Jazyk společnosti
1. DÍTĚ	5	český jazyk; švýcarská němčina	švýcarská němčina
2. DÍTĚ	2,5		

Obecné informace o rodině

Matka Češka, 37 let. Pracuje jako personalistka. Vedle češtiny ovládá německý jazyk a anglický jazyk téměř na úrovni rodilého mluvčí, pasivně ovládá také francouzštinu. Anglický jazyk a francouzský jazyk studovala na univerzitě jako dvouoborové studium. Manžel je švýcarské národnosti. Je mu 42 let a pracuje jako inženýr. Vyrůstal v monolingvní rodině (švýcarská němčina) – pouze rozdílný dialekt rodičů (matka: švýcarská němčina, otec: švábský dialekt; navíc místo, kde žili, bylo v rámci jiného dialektu). Manžel hovoří velmi dobře také anglicky, je středně pokročilý uživatel francouzštiny. Český jazyk ovládá pouze na základní úrovni. Ve Švýcarsku spolu také žijí a vychovávají dva syny (5 a 2,5 roku). Jazyková kombinace chlapců je český jazyk – švýcarská němčina. Obě děti navštěvují 3x týdně jesle (mladší) a školku (starší syn). Spolu partneři hovoří německy, matka vždy s dětmi hovoří česky, i v přítomnosti otce, kterému případně význam překládají. Sourozenci spolu komunikují v obou jazycích, v přítomnosti matky mají tendence spolu hovořit spíše česky, před otcem spíše německy. Obě děti se narodily ve Švýcarsku, s rodinou v Čechách jsou v kontaktu – několikrát do roka za nimi přijíždějí i příbuzní z Čech na návštěvu.

Způsob dvojjazyčné výchovy

Matka díky filologickým studiím měla povědomí o bilingvní výchově. Od narození dětí zvolili rodiče strategii OPOL. Jak matka zmiňuje, je podle ní důležité, aby se děti za svoji dvojjazyčnost nestyděly. Přiznává, že i přes své jazykové znalosti by své děti nechtěla vychovávat jinak než ve své mateřštině. Samozřejmě motivující bylo i to, aby děti byly schopné komunikovat s příbuznými z matčiny strany. S dětmi mluví matka česky i před otcem, který mnohým věcem již rozumí, ale v češtině není schopen komunikovat. Pokud je to nutné, matka okolí případně české sdělení tlumočí.

Jazykové kompetence dítěte/děti v českém jazyce

Starší syn zhruba do 4–4,5 let měl jisté problémy s českým skloňováním – morfologií češtiny (typické může být např. skloňování podle špatného paradigmatu: 1. *p. Dům*; 2. *p. Doma* namísto správně utvořeného tvaru jména v podobě *Domu*; skloňování podle vzoru *pán* – správné je užití vzoru *brad*). To se postupně ustálilo a nyní se již žádných zásadních chyb nedopouští. Pouze jeden čas tvořil ještě starší syn (zhruba do 4 let) věty v minulém čase pouze v ženském rodě. U staršího syna byla slovní zásoba obou jazyků vyrovnaná, po nástupu do školy (ve Švýcarsku je to obvyklé kolem věku 4,5–5 let) rodiče pozorují zvětšení německého slovníku. Také díky tomu využívá syn jazykových výpůjček z němčiny, pokud nezná dané slovíčko v češtině. Naopak, co se týče výslovnosti, syn hovoří zcela bez přízvuku. Artikuluje dokonce lépe, než jeho monolingvní český bratranec. Z hlediska tvoření správných větných konstrukcí můžeme u mladšího syna pozorovat přejímání pravidel z němčiny pro vyjádření záporu (*Já to chci ne.*). Chlapci přicházejí do kontaktu s českým jazykem samozřejmě díky komunikaci s matkou, jsou jim čteny české pohádky a stejně tak české pohádky sledují v televizi. Jednou za 2 měsíce se setkávají se svojí českou babičkou. Děti přicházejí zhruba třikrát či čtyřikrát do roka do kontaktu s bratrem matky a jeho syny, kteří hovoří pouze česky.

Mixování a přepínání mezi jazyky

Pokud starší syn hovoří na téma, co ten den prožil, kombinuje jazyky a přepíná mezi nimi. Ve škole se hovoří pouze německy. Mladší syn ještě jazyky příliš nerozlišuje a mixování je tak patrnější, stejně tak jazykové výpůjčky. Matka děti opravuje, dopustí-li se nějaké chyby. Větu jim celou znovu zopakuje. Staršímu synovi také vysvětlí, proč je to právě takto správně. Starší syn si je plně vědom své schopnosti hovořit dvěma jazyky a již chápe, že otec česky nehovoří. „*Starší syn si je tobo plně vědom a je pyšný na to, že umí dobře česky.*” (z dotazníku rodiny č. 9 – odpověď matky)

Výhody a nevýhody bilingvní výchovy

Výhody matka spatřuje především v tom, že děti budou perfektně ovládat oba jazyky a dále, že budou schopni bezproblémově komunikovat s oběma rodinami. Rodiče také očekávají, že díky bilingvní výchově budou děti později schopny lépe si osvojit další jazyk. Jedinou nevýhodu matka spatřuje pouze v náročnosti, která se pojí s komunikací ve dvou jazycích.

Vlastní zhodnocení a shrnutí případové studie č. 9

V dětské řeči je bezesporu patrný vliv němčiny – jazyk otce a jazyk společnosti. Ovšem děti komunikují česky nejen s matkou, ale velmi intenzivně i s jinými mluvčími češtiny, proto jsou jejich znalosti českého jazyka velmi dobré. Jak nám dokládají předešlé případy, důležitým mezníkem ve vývoji slovní zásoby (jazykové výpůjčky fungují ve směru z němčiny do češtiny) je u dětí nástup do školky či školy, kde se v kolektivu svých vrstevníků začleňují do skupiny a v rámci výuky jim jsou představována různá témata, která nejen rozvíjí způsob myšlení a rozšiřuje okruh znalostí – mají i zásadní vliv do obohacení jazykových kompetencí. Proto má i syn tendence hovořit o záležitostech týkajících se školy s matkou německy, ačkoliv rodina dodržuje metodu OPOL a syn si dva jazykové kódy zcela jistě uvědomuje.

Z hlediska artikulace matka pozoruje u staršího syna lepší výslovnost, než jakou slyší u svého monolingvního synovce. Nezbyvá než se zamyslet, zda přízvuk bilingvistů je opravdu ovlivněn druhým jazykem nebo zda v této věci hraje zásadní (neříkame výlučnou) roli nějaký fyzický předpoklad.

Zajímavostí je, že starší syn tvořil věty v minulém čase pouze v ženském rodě. Pro tento úkaz máme vlastní vysvětlení, podobné, jaké jsme uvedli u případové studie č. 7. Dítě nejčastěji přicházelo do kontaktu s matkou jakožto s mluvčím českého jazyka. Je tak docela možné, že odposlouchalo tvoření minulého času právě pouze z promluvy matky, a tím pádem v ženském rodě. Je tak možným vysvětlením, že když syn hovořil za sebe v 1. pádě, tak že zcela automaticky přijal do své promluvy i ženský rod.

U mladšího syna pozorujeme při tvoření české věty přejímání pravidel z němčiny. To zcela dokazuje domněnku o vlivu dominantního jazyka a aplikace jeho pravidel na druhý jazyk.

Případová studie č. 10

Tabulka č. 11

	Národnost	Věk	Jazykové kompetence	Povolání	Úroveň znalosti českého jazyka	Aktuální místo pobytu
MATKA	česká	37	anglický jazyk; německý jazyk	lektorka anglického jazyka	mateřský jazyk	Česká republika
OTEC	jihoafrická	41	anglický jazyk a afrikánština – mateřské jazyky; holandština; český jazyk	překladatel	pokročilý	

	Věk (počet let)	Jazyková kombinace	Jazyk společnosti
1. DÍTĚ	10	český jazyk; anglický jazyk	český jazyk
2. DÍTĚ	8		

Obecné informace o rodině

Matka Češka, je jí 37 let. S rodinou žije v České republice. Pracuje jako lektorka anglického jazyka pro děti i dospělé. Anglický jazyk ovládá plynně, německý jazyk jako pokročilý uživatel. Vyrůstala v monolingvní rodině. Manželovi je 41 let, národnost má jihoafrickou. Povoláním je překladatel. Jeho rodnými jazyky jsou angličtina a afrikánština. Jako jediný z respondentů je tak sám původem z bilingvní rodiny. Domnívá se, že ačkoliv angličtinu využívá více, jsou jeho znalosti obou jazyků pořád stejné. Manžel ovládá, mimo těchto dvou jazyků, plynně holandštinu. Co se týče českého jazyka, jeho znalosti jsou pokročilé úrovně. Děti (dcery) mají 10 a 8 let a jejich jazyková kombinace je český jazyk – anglický jazyk. V České republice žijí od narození, anglický jazyk (gramatiku) se doučují na soukromých hodinách. Dcery chodily do českých jeslí, poté do anglické školky, nyní jsou v klasické české základní škole. V angličtině komunikují s příbuznými z otcovy strany, nebo s bilingvními kamarády. Když spolu sestry komunikují, jazyky střídají, mnohdy se také stává, že každá v rámci jednoho rozhovoru mluví jiným jazykem. Komunikace v rodině probíhá v angličtině, manželé spolu v jiném jazyce nekomunikují. Pokud se v komunikaci objeví jiný mluvčí, jsou partneři schopni přepnout a vést hovor v češtině. Oba ale přiznávají, že jim mezi sebou nepříjde přirozené komunikovat česky.

Způsob dvojjazyčné výchovy

Rodiče počítali s dvojjazyčnou výchovou už od narození dcer, nicméně zvolili jinou strategii, než předcházející rodiny. V oblasti výchovy se řídili spíše intuicí, než odbornou literaturou. Protože věděli, že budou žít na území České republiky, oba mluvili na dcery od narození anglicky – český jazyk si děvčata osvojovala především díky širší rodině, kamarádům – potažmo jedná se o jazyk společnosti, proto s ním děti byly denně v kontaktu. Matka udává, že nyní užívá při komunikaci s dětmi češtinu i angličtinu. Tento stav nemá žádná pravidla, jednoduše matka i děti si v danou chvíli zvolí, co je pro ně nejjednodušší. Ovšem, například při řešení domácích úkolů probíhá komunikace výhradně česky. Otec udává, že starší dcera měla dříve tendence, když byla podstatně mladší, na něho hovořit česky. V tu chvíli předstíral, že jí nerozumí. Poté u mladší dcery tento problém nenastal – řídila se tím, jak se chová starší sestra. Otec se nikdy nepokoušel na dcery hovořit svým druhým mateřským jazykem – afrikánštinou. Děti žijí celý život na území České republiky, takže navštěvují klasické české vzdělávací instituce. Matka přiznává, že by uvítala, aby děti chodily do mezinárodní základní školy – bohužel poblíž jejich bydliště se taková možnost nenabízí. Anglickou gramatiku se učí děvčata na soukromých hodinách angličtiny – funguje to na podobné bázi, jako se vyučuje ve škole čeština.

Jazykové kompetence dítěte/dětí v českém jazyce

V rámci českého jazyka se starší dcera dopouštěla chyb během skloňování (typické může být např. skloňování zájmen: *Potkala něho před obchodem./Potkala ho před obchodem.*). Tento problém trval zhruba do jejích šesti let. V syntaxi matka nepozoruje u dětí žádné vlivy angličtiny, stejně tak slovní zásoba obou dcer je na stejné úrovni, jakou mají jejich vrstevníci. Rodiče pouze uvádějí, že starší dcera měla zhruba okolo 3. roku života tendence nahrazovat anglická slova českými. Jazyková výpůjčka tak fungovala ve směru z češtiny do anglické výpovědi. Tento stav nebyl dlouhodobý a dnes zmíněný jev nepozorují rodiče ani u jedné z dcer. Ani ve výslovnosti českých slov nepozorují tendence k anglické artikulaci (otec přiznává, že u nich pozoruje americký přízvuk – vlivem sledování americké televize), ale ani není patrný žádný přízvuk. Starší dcera chodila k logopedovi kvůli výslovnosti *r* a *ř*, nyní je situace vyřešena; mladší dcera nikdy logopedickou pomoc nepotřebovala. Vzhledem k tomu, že děti navštěvují české školy, komunikují s rodinou, kamarády, tak vytvořili rodiče anglické prostředí pouze doma. S rodinou z otcovy strany komunikují děti výhradně anglicky. Námi popisovaná rodina je multinárodní a to také vzhledem k situaci, že i jiní členové jsou bilingvní (například švagrová žije v Kanadě, pochází ale ze Srbska). Co se týče české literatury, vyhledávají ji děti stejně, jako anglickou. Pouze při sledování televize mají dcery tendence sledovat spíše anglické stanice.

Mixování a přepínání mezi jazyky

Jak bylo zmíněno, děti jsou plně schopné vést komunikaci v obou jazycích. Přepínání mezi jazyky využívají především pro snadnější komunikaci a jaký jazyk jim je v danou chvíli pro komunikaci přijatelnější. Rodiče děti upozorní, pokud utvoří gramaticky špatnou konstrukci věty nebo neznají ekvivalent určitého slova v druhém jazyce, nijak striktně ale na opravování nebazírují. Rodiče si jsou jisti, že si jsou dcery plně vědomy schopností hovořit dvěma jazyky, proto případné mixování jazyků a přepínání mezi nimi v nich nebudí dojem, že dcery nějakým způsobem ve svých jazykových znalostech tápou. Mladší dcera bere svoji znalost naprosto přirozeně a nijak to dále neřeší. Když byly menší, přišlo jim zvláštní, že jejich kamarádi anglicky neumí. Matka udává, že starší dcera velmi špatně snáší anglické hodiny ve škole. Paní učitelka nekomunikovala s dětmi v hodině anglicky a dcera navíc začala dostávat špatné známky z diktátů a překladů. To právě z důvodu, že dcera nebyla ještě schopná, vzhledem ke svému věku, překládat z jedné řeči do druhé. Z těchto důvodů nakonec vykonává jiné úkoly (zpracovává resumé ze článků v časopisech) a je hodnocena ze psaní, čtení a mluvení. Bohužel se také dcera setkala se šikanou kvůli své dvojjazyčnosti – stala se obětí spolužačky, které učení se angličtiny nešlo.

Výhody a nevýhody bilingvní výchovy

Výhodu dvojjazyčné výchovy spatřuje matka především v tom, že děti nabydou jazykových znalostí téměř zadarmo a bez učení. Vzhledem k tomu, že vyrůstají ve znalosti dvou jazyků, přistupují také jinak k učení se dalších jazyků a mají k tomu pozitivní vztah. Obě dcery se tři roky již učí německy a dělají neustálé pokroky, v budoucnu by si starší dcera chtěla osvojit další jazyk, studium jazyků ji bezesporu baví. Mladší je povahově introvertní, znalosti má, ale má ostych hovořit s cizími lidmi. Otec vidí výhodu v tom, že děti jsou schopné přemýšlet o problémech širěji. Díky znalostem, které jim dva jazyky přináší. Navíc, v učení vidí pozitivum, protože mozek bilingvního dítěte je díky přepínání mezi jazyky stále aktivní. Neopomíná ani to, že v budoucnu bude pro děti znalost angličtiny benefitem. Matka zásadní nevýhody v bilingvismu nespatřuje, otec pouze zmiňuje, že vychovávat děti bilingvně je dlouhodobý proces, kdy rodiče musí mít nastavená pravidla a být ve výchově trpěliví.

Vlastní zhodnocení a shrnutí případové studie č. 10

U této rodiny vidíme odlišný model výchovy, než tomu bylo v předchozích rodinách. Obecně můžeme konstatovat, že se bezesporu vyplatila výchova dcer v angličtině, protože nyní jsou schopny v jazyce komunikovat, jazyk není upozaděn a rodina vytvořila vhodné domácí prostředí, které v děvčatech podporuje možnosti hovořit oběma jazyky. Ovšem, to díky tomu, že matka Češka ovládá anglický jazyk plynně a je i lektorkou anglického jazyka. Protože, jak bylo zmíněno

v teoretické části, není doporučeno, aby rodič na dítě hovořil jazykem, který zcela neovládá a ve kterém není jeho projev přirozený. Že děti ve svých jazykových kompetencích mají jasno, dokládá tvrzení matky, že s dcerami je schopna hovořit v obou jazycích s ohledem na fakt, co je pro ně v danou chvíli přirozenější a přijatelnější.

Díky místu pobytu rodiny se děvčata denně pohybují mezi česky hovořícími jedinci, proto hovoří česky bez přízvuku a přízvuk je pozorovatelný spíše v angličtině, odkud děti přijímají pouze jeden vzor, případně vzory jiné díky televiznímu vysílání. Jak jsme zaznamenali i v rámci jiných rodin, jazyk společnosti velmi ovlivňuje bilingvní dítě. V tomto případě se fakt opět potvrzuje – pokud u děvčat docházelo k přejímání syntaktických modelů či jazykových výpůjček, bylo to z češtiny a češtinou byla angličtina ovlivňována. Považujeme tak u dětí zajisté češtinu jako jazyk dominantní. U dětí je také jasně vidět, že malý bilingvista nerovná se rozený překladatel a že bilingvní děti nemusejí mít znalosti slovníku v obou jazycích totožné. Je smutný paradox, že během výuky angličtiny na základní škole docházelo k posměchu ze strany spolužačky. I tento incident by mohl mít neblahý vliv u dítěte na jeho vztah k jazyku. Že bilingvista nerovná se vždy rozený tlumočník by měl být jeden z prvních mýtů, který by společnost měla opustit. Je na pováženou, že s tematikou šikany ve spojitosti s bilingvismem jsme se už setkali v případové studii č. 4. Jedná se také o rodinu, která žije na území České republiky. Zda se jedná o smutnou náhodu či alarmující skutečnost nám není hodno soudit.

25. Závěrečné celkové shrnutí případových studií

Závěrem empirické části diplomové práce shrneme na tomto místě získané poznatky ze všech případových studií. Poskytneme čtenáři ucelený přehled toho, s jakými fakty jsme se setkali a co všechno (a co nejčastěji) v rámci níže uvedených kritérií rodiče odpovídali a jakým způsobem komentovali. U příkladů také uvádíme věk dítěte, které výraz/větu vyslovalo a navíc jeho jazykovou kombinaci (zvýrazněný bude ten jazyk, který je považován za dominantní vzhledem k faktům plynoucím z případových studií). Na tomto místě je vhodné podotknout, že velké množství odchylek je typické i pro monolingvní děti. Z tohoto důvodu lze odkázat na opět na dílo Pačesové (1979) či Ohnesorga (1976).

Pro sumarizaci naší práce jsme vytvořili následující kritéria:

1. Důvod rodičů pro bilingvní výchovu dítěte a zvolená metoda;
2. Nejčastější odchylky tvořené v rámci českého jazyka v následujících lingvistických disciplínách včetně příkladů; jsou jimi:
 - a) morfologie;
 - b) syntax;
 - c) slovní zásoba;
 - d) artikulace a výslovnost;
 - e) gramatika/pravopis;
3. Přepínání mezi jazyky, mixování jazyků, jazykové výpůjčky;
4. Výhody bilingvní výchovy z pohledu rodičů;
5. Nevýhody bilingvní výchovy z pohledu rodičů.

1. Důvod rodičů pro bilingvní výchovu dítěte a zvolená metoda

Pro všechny rodiny bylo důvodem k dvojjazyčné výchově především to, aby jejich děti byly plně kompetentními mluvčími jejich mateřských jazyků. Pro tento typ výchovy se většina rodin rozhodla již během těhotenství. Pověštinou se řídili vlastní intuicí, pouze v několika případech rodiče uvedli, že o bilingvistu četli odbornou literaturu či se o všech možných aspektech bavili s odborníkem. V několika případech se také rodiče bavili o bilingvistu s jinými rodiči, kteří již v dvojjazyčném prostředí své děti vychovali.

Devět z deseti popsaných rodin zvolilo pro výchovu svých dětí metodu OPOL. Každý z rodičů hovořil na své děti svým mateřským jazykem. Co je již odlišné, je míra důslednosti, jak rodiče trvali/trvají na zvolené výchovné strategii. V popsaných případech jsme se setkali s benevolentnějšími rodiči, jiní jsou striktní. Můžeme objektivně posoudit, že v předložených

případech platilo, že pokud byl rodič hovořící česky ve výchově důslednější, tím méně dítě v českém projevu vykazovalo odchylek. Pouze jedna rodina uvedla, že doma utvořili rozdílné jazykové prostředí, než jaké bylo v prostředí kolem nich, a to s ohledem na jazyk společnosti. I v tomto případě jsme se setkali s dobrými výsledky této metody.

2. Nejčastější odchylky tvořené v rámci českého jazyka v následujících lingvistických disciplínách včetně příkladů

a) morfologie: Pokud děti vyrůstají v prostředí, kde čeština není jazykem společnosti, velmi často jsme se setkali s tvrzením, že v oblasti morfologie jsou ovlivňovány následujícím.

Špatné pádové koncovky při skloňování (*Byli jsme ve školka.* (4 roky, Čj-**Nj**-Aj) *Viděla jsem tam Marko.* *Hraju si nejradši s medvídekem.* (4 roky, Čj-**Aj**) *Chci dostat červenou autíčko.* *Mám nejradši hru s panenky.* *Na hřišti chodím s Anička.* (4 roky, Čj-**Fj**) *Pobádky mám nejradši o trpaslících a medvědech.* *Tyble bračky jsou sestřičkovi.*). (6 let, Čj-**Fj**) Zde vidíme, že pokud dítě skloňuje nové slovo a nemá povědomí o jeho správném paradigmatu, velice často se přikloní k nějaké formě, kterou považuje za nejbližší (další příklady: *Oni mají doma pesa; jsou bez doma*). Hana Klages (2015: 10)²⁹ tak hovoří o přílišných generalizacích. Osvojená pravidla dítě aplikuje na potencionálně správných místech. Tento druh chyb je velmi typický pro osvojování si českého jazyka. Je tak stejný pro monolingvní i bilingvní děti, ale i dospělí, kteří se češtinu začínají učit.

Chybné skloňování zájmen (*Potkala něho; naše dědeček; našeho společné bračky; bez mnou*). (8 let, Čj-**Aj**)

Špatná tvorba minulého času – tvorba nesprávné podoby slovesa (*Já jsem přdla.* (4 roky, Čj-**Nj**-Aj) *Já byli venku.* (3 roky, Čj-Šj-**Fj**) *Maminka chodila a tatínek do školky.* (3 roky, Čj-Šj-**Fj**) *Já jsem tam byl ne.* (2,5 let, Čj-**Nj**) *My jsme tam běhala.* *Nevím proč dnes do školy Thomas nepřijít.*). (6 let, Čj-Šj)

Problém s rozlišováním rodů u rozlišných slovních druhů – sloves (*běžel/běžela*), příslovci (*rád/ráda*). (4 roky, Čj-**Nj**-Aj) Také přiřazení špatných rodových koncovek (*maminkovo; sestrův*). (3 roky, Čj-Šj-**Fj**)

²⁹ KLAGES, Hana. In *Začínáme učit češtinu pro děti-cizince*. Praha: UAČCJ, 2015. Str. 10
[online] Dostupné dne 2016-3-26 na
<<http://www.auccj.cz/wp-content/uploads/2015/01/zaciname-ucit-cestinu-pro-deti-cizince-predskolni-vek.pdf>>

Problém s tvorbou předložkových (*Chodím ve školku. (6 let, Čj-Nj-Aj) Kreslení máme každé v pondělí. Půjdu v obchod koupit s maminkou papání. Při domu nám stojí auto. Nad chata je brášť.*) a slovesných vazeb (*Pastelky a fixy používám za malování*). (4 roky, Čj-Nj-Aj) Za vinu tvorby špatných tvarů můžeme dát znalost pravidel dominantního jazyka.

b) syntax: Zda česká syntax podléhá jiné, je závislé především na tom, jaký jazyk děti užívají při vzdělávání se ve školách, případně i školkách. Tento fakt jsme zaznamenali v mnoha případech a rodiče nástup do dětského kolektivu považují za zásadní v mnoha ohledech, v ovlivnění české syntaxe nevyjímaje. Pokud dojde k situaci, že děti na českou větnou stavbu aplikují pravidla druhého jazyka, vždy se rodiče shodli, že dítě na tuto skutečnost upozorní (*Já jsem tam byl včera sám a já jsem viděl Peter ne. Plyšák tam chybí žádný*). (5 let, Čj-Nj) Považujeme za správnou metodu, když rodič neupozorní na chybu, že by ji zopakoval, ale poví větu dítěti již ve správném znění. Tím dítěti nedává přímo najevo, že se dopustilo chyby a navíc, v dítěti podvědomě neutvrzuje špatný příklad – díky tomu, že by ho dítě slyšelo z úst rodiče³⁰. Vlastní příklad uvádíme následující. Dítě: *Včera jsme jdeme do kina*. Rodič: *Ano, včera jste byli v kině*. Namísto: *Ne, neříká se, včera jsme jdeme do kina, ale včera jsme byli v kině*.

c) slovní zásoba: V několika případech jsme se setkali se skutečností, že dětská slovní zásoba je co do obsahu slov v obou jazycích, vyrovnaná. Životní milník v podobě nástupu do školy u mnohých dětí způsobil velmi silně pozorovatelné zvýšení kapacity slov v jazyce, v jaké probíhá výuka. Dalším častým tvrzením rodičů bylo, že i krátký pobyt na území České republiky způsobí, že si děti velmi rychle osvojují nová slova a výrazy – ty, pokud děti intenzivně nevyužívají, zapomenou. Ovšem pravdou také je, že si je později stejně rychle a dobře připomenou. Velice často rodiče zmiňovali, že děti chtějí znát vždy ekvivalent v druhém jazyce ke slovu, které právě slyšely. Naopak se setkáváme i s případy, kdy bilingvní děti neznají pro určitá česká slova jejich protějšek ve druhém jazyce, nemohou tak fungovat jako překladatelé.

d) artiklace a výslovnost: V této jazykové disciplíně jsme se setkali s nejvíce protichůdnými závěry. Na jedné straně má/mělo několik pozorovaných dětí logopedický problém, zejména v hláskách *r* a *ř*. (2,5 let, Čj-AJ-Alb); (7 a 9 let, ČJ-Arab.-Dánština) Víme, že tento problém trápí i české monolingvní děti. Zda se problém pojí s bilingvismem není možné bez dalších informací posoudit.

³⁰ KLAGES, Hana. In *Začínáme učit češtinu pro děti-cizince*. Praha: UAČCJ, 2015. Str. 14.

[online] Dostupné dne 2016-3-26 na

<<http://www.auccj.cz/wp-content/uploads/2015/01/zaciname-ucit-cestinu-pro-deti-cizince-predskolni-vek.pdf>>

Pouze v jedné rodině matka uvádí ovlivnění výslovnosti českého *t* anglickým *th*. (2,5 let, Čj-AJ-Alb) Jiní rodiče se nedomnívají, že by druhý jazyk výslovnostně děti v češtině ovlivnil. Někteří rodiče se dokonce domnívají, že jejich děti nemají žádný přízvuk.

U jedné rodiny jsme se setkali s faktem, že děti mají určité výslovnostní problémy v obou rodných jazycích. (7 a 9 let, Čj-Arab.-**Dánština**) Domníváme se tedy, že problematika výslovnosti a fonetiky se tak spíše nejvíce dotýká jiných předpokladů jedince, než aby pocházela z vlivu dvojjazyčné výchovy.

e) gramatika/pravopis: Při zjišťování znalostí gramatiky u dvojjazyčných dětí jsme se nejčastěji setkali s názorem, že kodifikovaná pravidla pravopisu dětí (s ohledem na věk) ne vždy úspěšně ovládají. Někteří rodiče se kloní k názoru, že pravidla se mohou naučit, až budou starší; protipól jim tvoří ti, kteří se do určité míry obávají, že neznalost pravopisu může děti omezovat při jejich projevu a pochopení jimi psaného textu případným čtenářem.

Z objektivního hlediska musíme dát oběma stranám díl pravdy. Podoba gramatiky a pravopisných pravidel je sice výtvorem člověka, ovšem – právě zanedbání pravidel může mít za následek dvojí čtení věty. Tím pádem obava rodičů z nepochopení textu může být reálná.

3. Přepínání mezi jazyky, mixování jazyků, jazykové výpůjčky

Většina dětí se dopouští přepínání mezivětného. Ve většině případů jsme se setkali s modelem, že když dítě během své promluvy přepne do jiného jazyka (nebo jej mixuje), rodiče dítě nechají domluvit a poté mu až vysvětlí, že zkombinovalo dva jazyky a poskytnou mu odpověď, jak by sdělení probíhalo, kdyby užilo pouze češtiny. Na příkladech také vidíme, že dítě vnímá, s kým má hovořit jakým jazykem a tuto skutečnost si všechny děti, které jsme popsali, uvědomují. Také, pokud děti zjistily, že na jednoho z rodičů mohou hovořit i druhým jazykem, nezřídka se to stává; či namixují dva jazyky dohromady. Ovšem code-switching je věcí, kterou nelze změřit či detailně popsat, kdy k němu a z jakých důvodů dochází. Mnohdy i v rámci rodiny pozorujeme, že některé děti k němu inklinují více, než jejich sourozenec. U starších dětí jsme popsali zcela záměrné přepínání – s ohledem na komunikační situaci a komunikačního partnera. (13 a 15 let, Čj-Aj); (8 a 10 let, Čj-Aj)

Ohledně jazykových výpůjček, téměř ve všech případech jsme zaznamenali schéma, kdy je slovo vypůjčeno z dominantního jazyka. Popsali jsme také případ, kdy si dcera vypůjčuje slova z nedominantního jazyka (v tomto případě z češtiny). (2,5 let, Čj-AJ-Alb) Tento případ byl ojedinělý. Při jazykové výpůjčce jsme také zaznamenali skutečnost, že k vypůjčenému slovu dítě připojilo koncovku a přidalo výslovnost typickou pro jazyk druhý. (7 let, Čj-Švédština-AJ)

Toto je jasný příklad interference – dítě se dopustí jazykového transferu a díky rozdílnosti jazykových struktur je interference velmi výrazně pozorovatelná.³¹

Setkali jsme se také s případem, kdy právě dlouhodobější pobyt v České republice jednoho z dětí má za následek skutečnost, že toto dítě upřednostňuje češtinu oproti svému sourozenci, u kterého není čeština dominantní. (6 let, Čj-Fj) naproti tomu (4 roky, Čj-Fj)

4. Výhody bilingvní výchovy z pohledu rodičů

Za hlavní výhody uvedli rodiče následující. Zejména osobní a pracovní benefity v budoucnu; možnost komunikace s rodinami rodičů z obou stran; možnost přirozeného projevu s rodiči; možnost navázat přátelství v obou zemích; rozšíření kulturních znalostí; pozdější snazší učení se dalších jazyků; širší způsob uvažování nad konkrétními tématy díky znalostem dvou jazykových kódů a s tím spojený neustálý kognitivní „tréning“; vyšší hranice tolerance v mezilidských vztazích.

5. Nevýhody bilingvní výchovy z pohledu rodičů

Za hlavní nevýhody uvedli rodiče následující. Nutná trpělivost a časová náročnost bilingvní výchovy; případné upřednostňování jednoho z jazyků a z toho plynoucí frustrace rodiče skrz vztah s dítětem; později náročnost v podporování nedominantního jazyka; případné momentální nedosahování jazykových znalostí oproti monolingvním vrstevníkům; počáteční nejistota v komunikaci; neustálé zdokonalování se v jazyce komunikace s partnerem cizincem; odlišné vnímání oproti vrstevníkům; terč posměchu jiných dětí; obtížnost udržet všechny jazyky na podobné úrovni. Mnozí rodiče ale v dotazníkovém šetření uvedli, že žádné nevýhody v bilingvní výchově nespatřují.

³¹ BORDAG, Denisa. In *Začínáme učit češtinu pro děti-cizince*. Praha: UAČCJ, 2015. Str. 19.

[online] Dostupné dne 2016-3-26 na

<<http://www.auccj.cz/wp-content/uploads/2015/01/zaciname-ucit-cestinu-pro-deti-cizince-predskolni-vek.pdf>>

ZÁVĚR

Naším cílem bylo popsat způsob a metody osvojování českého jazyka u simultánních bilingvistů, kteří vyrůstají v bilingvní rodině. Hlavním zájmem diplomové práce bylo přispět dalšími poznatky do tohoto pole vědeckého zkoumání a díky výsledkům plynoucím z empirické části prohloubit znalosti o bilingvistu. V rámci tohoto typu výzkumu nebylo možné stanovit přesné cíle, které očekáváme jako výsledky našeho šetření. Zjištěná data totiž slouží pro vytvoření konkrétních představ, na základě kterých můžeme odvozovat výsledky, nikoliv ale vždy platná a neměnná pravidla.

O dílčích i celkových výsledcích praktické části pojednáváme v příslušných kapitolách, kde poznatky shrnujeme. Nyní se zaměříme již na závěrečné poznámky, ve kterých okomentujeme poznatky z části teoretické a do jaké míry byly naše výsledky stejné, případně v čem se lišily v rámci empirické části.

V teoretické části jsme pojali v rámci několika kapitol téma jazykové akvizice a bilingvistu v širokém spektru. Za hlavní důvod jsme považovali vhodné seznámit čtenáře s tematikou z obecného pohledu, později jsme teorii směřovali a specifikovali do témat, na která jsme se zaměřili v rámci druhé části diplomové práce. Tímto způsobem jsme vystavěli teoretické poznatky, na základě kterých bylo možné provést náš výzkum.

Úvodem dotazníkového šetření jsme se tázali respondentů na obecné údaje, jež se týkají jejich osob. Ačkoliv, znát odpovědi na všechny otázky v rámci této kapitoly pro nás nebylo bezpodmínečně nutné co do výsledku šetření (např. povolání), i přesto je vhodné informace tohoto typu v šetření mít zjištěné. Naší snahou bylo utvořit jednotný obraz o konkrétní rodině, byť je celý výzkum anonymní. V první kapitole nás také zajímalo, zda rodiče–cizinci pocházejí z monolingvní či bilingvní rodiny.

Další část dotazníkových otázek se týkala způsobu dvojjazyčné výchovy. Zde se rodiče v drtivé většině případů shodli, že pro výchovu následují metodu *Jedna osoba – jeden jazyk*. Tato strategie je v odborné literatuře také zmiňována jako *Grammontovo pravidlo*, a jak i naše teoretické poznatky dokládají, jedná se o nejčastěji užívaný způsob dvojjazyčné výchovy.

Rozsáhlou kapitolou pro nás tvořilo zaměření se na jazykové kompetence v českém jazyce. Všechny děti popisované případových studií vykazovaly opravdu dobrou znalost českého jazyka. Tento stav připisujeme péli a důslednosti rodičů, s jakou k výuce jazyků přistupují. Ohledně nabývání znalostí slovní zásoby se rodiče shodují, že s ohledem na místo pobytu se slovní zásoba rapidně zvětšuje. I několika týdenní pobyt na území České republiky je na slovní zásobě dítěte znát. Za významný mezník shodně rodiče uvádí nástup do školky/školy na území daného státu.

Žádné dítě nevykazovalo známky zpomalení jazykového vývoje v souvislosti s bilingvismem. Nejčastěji se děti dopouštěly odchylek při skloňování a časování českých slov. To zejména, pokud v rámci jejich druhého rodného jazyka tato jazyková pravidla neznaly. Z jazykových disciplín byla nejčastěji ovlivňována syntax. Na toto téma se nám pro budoucí výzkum nabízí další otázka, na kterou jsme nyní nenalezli odpověď. Proč, když je česká větná struktura do určité míry volná, není právě dominantní co do výběru jazykového schématu? Vysvětlením nám může být to, že dítě si primárně vybírá model, který kolem sebe častěji slyší. Velice zajímavým faktem bylo zjištění, že žádné z dětí nevykazuje v českém jazyce přízvuk. Zvuková stránka jazyka nebyla v souvislosti s bilingvismem nikterak ovlivněna a prokázána.

Co všechny bilingvní děti spojuje, je mixování a přepínání mezi jazyky, kterého se všechny bez výjimky dopouštějí. Bylo zjištěno, že starší děti (kolem věku 10 let a starší) již přepínají vědomě. Na základě námi zjištěných faktů se přikláníme k názoru, že se jedná o jev spíše sociolingvistický. Máme ještě navíc pro toto jednání dvě hypotézy, které dávají prostor pro další vědecké zkoumání. A to, zda:

1. dítě do určitého věku jazyky nerozděluje, tím pádem se tato schopnost naplno rozvine až později (nejsme ale nyní schopni určit přesný věk);
2. dítě drží oba jazykové systémy separované, code-switching a code-mixing v útlém věku slouží jen pro snadnější vyjadřování či upevňování nabytých znalostí v obou jazycích.

Stejně tak jsme se setkali a popsali v rámci empirické části jevy známé pod názvy interference a dále jazyková výpůjčka. Tak, jako děti nevykazovaly jednotné odchylky například v oblasti morfologie nebo fonetiky, v těchto čtyřech zmíněných oblastech mluvního projevu ano. To je pro nás jasným důkazem, že právě *code-switching*, *code-mixing*, *jazyková výpůjčka* a *interference* jsou skutečnosti, které zcela evidentně dohromady určují rozdíl mezi bilingvním jedincem a monolingvistou a při jejich jazykovém vývoji a také jej mohou do určité míry ovlivňovat.

Poslední okruh našeho zájmu – výhody a nevýhody bilingvní výchovy, nám potvrdil veškeré údaje, které jsme zmiňovali v rámci teoretické části. Osobní, profesní benefity, kognitivní rozvoj – to vše spatřují rodiče v dvojazyčné výchově. V této oblasti nepřinášíme žádný nový pozitivní ani negativní názor, pouze potvrzujeme již odborníky vyřčená a popsána fakta.

Ze získaných a prezentovaných výsledků nám tak vyplývají následující výsledky. Jazykový vývoj simultánních bilingvistů nebyl ani v jednom z předložených případů narušen. Osvojování českého jazyka probíhá naprosto plynule spolu s druhým jazykem. Dominance určitého jazyka nastává v okamžiku, kdy dítě přichází do kolektivu a začleňuje se do něj. S ohledem na český jazyk vykazují bilingvní děti v mnoha případech tvorbu odchylek, jako monolingvní děti; nicméně vliv druhého jazyka a vliv jazyka společnosti je, příklad od příkladu, znatelný. Velké množství příkladů tedy klasifikujeme jako odchylky, které jsou typické pro osvojování si českého jazyka. Většina dětí si

rozdíl v jazycích uvědomuje. Mladší především uvědomováním si toho, na koho mají v jakém jazyce hovořit. Ti starší již chápou jazykovou situaci a že v lidském společenství neexistují jenom dva jazyky, které děti ovládají. Rozvoj lexika byl přímo úměrný věku bilingvistů a také toho, zda žijí v českém jazykovém prostředí či nikoliv. Potvrdilo se, že jazyk společnosti má zásadní vliv, bez ohledu na to, zda je rodným jazykem, či nikoliv.

Věříme, že náš primární zájem byl naplněn. Doufáme, že práce podpoří vyvrácení mýtu ohledně škodlivosti bilingvismu na jazykový vývoj dítěte. Že tito jedinci nejsou z hlediska osvojování jazyka důvodem, pro vedení sporů; naopak, studium bilingvismu nám ukazuje další možnosti, jak uvažovat nad podstatou a funkcí jazyka. Jak je lidská schopnost komunikovat mezi jinými jedinci lidského druhu neprobádaná a stále překvapující oblast.

Použitá literatura

Sekundární literatura

- BAKER, Colin. *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism*. United States of America. [b.m.]: [b.j.], 2006.
- BAKER, Colin. *The Care and Education of Young Bilinguals*. [b.m.]: [b.j.], 2000.
- CRAWFORD, James. *Bilingual Education: History, Politics, Theory and Practice*. United States of America. [b.m.]: [b.j.], 1999. Fourth Edition.
- ERHART, Adolf. *Úvod do jazykovědy*. Brno: Masarykova univerzita, 2001.
- GARCÍA, Ofelia. – ZAKHARIA Zeena. – OTCU, Bahar. *Bilingual Community Education and Multilingualism. Beyond Heritage Languages in a Global City*. Great Britain. [b.m.]: Short Run Press Ltd., 2012.
- GROSJEAN, François. *Life with two languages: an introduction to bilingualism*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1982.
- HARDING-ESCH, Edith. – RILEY, Philip. *Bilingvní rodina*. Praha: Portál, s.r.o., 2008.
- HERFORTOVÁ-FILČÍKOVÁ, Marie. *Výchova řeči u dětí předškolního věku*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1961.
- KARLÍK, Petr. – NEKULA, Marek. – PLESKALOVÁ, Jana. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Lidové noviny, 2002.
- NEKVAPIL, Jiří. – SLOBODA, Marián. – WAGNER, Peter. *Mnohojazyčnost v České republice: základní informace*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009. Vyd. 1.
- OHNESORG, Karel. *Naše dítě se učí mluvit*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1976.
- PAČESOVÁ, Jaroslava. *Řeč v raném dětství*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1979.
- PAVLENKO, Aneta. (Ed.) *Bilingual Minds. Emotional Experience, Expression and Representation*. Great Britain. [b.m.]: MPG Books Ltd., 2006.
- SGALL, Petr. – HRONEK, Jiří. *Čeština bez příkras*. Praha: Karolinum, 2014.
- SGALL, Petr. – HRONEK, Jiří. – STICH, Alexandr. et al. *Variation in Language – Code Switching in Czech as a Challenge for sociolinguistics*. Amsterdam: John Benjamins, 1992.
- ŠTEFÁNIK, Jozef. *Jeden člověk, dva jazyky. Dvojjazyčnost u dětí – predsudky a skutočnosť*. Bratislava: AEP, 2000.

Online zdroje

ABDEL JALIL, S. *Grammatical perspective on Code-switching*.

[online] Dostupné dne 2016-2-1 na

<http://www.revel.inf.br/files/artigos/revel_13_grammatical_perspectives_on_code_switching.pdf>

The Advantages of Being Bilingual. In American Speech Language Hearing Association.

[online] Dostupné dne 2016-1-16 na

<<http://www.asha.org/about/news/tipsheets/bilingual.htm>>

DOCKRILL, Peter. *Bilingual people are twice as likely to recover from a stroke, study finds*. In Science Alert. .

[online] Dostupné dne 2016-1-22 na

<<http://www.sciencealert.com/bilingual-people-are-twice-as-likely-to-recover-from-a-stroke-study-finds>>

DOLEŽÍ, Linda. (Ed.) *Začínáme učit češtinu pro děti-cizince*. Praha: UAČCJ, 2015.

[online] Dostupné dne 2016-3-26 na

<<http://www.auccj.cz/wp-content/uploads/2015/01/zaciname-ucit-cestinu-pro-deti-cizince-predskolni-vek.pdf>>

GENESEE, Fred. *Bilingual Acquisition*.

[online] Dostupné dne 2016-1-20 na

<http://www.earlychildhoodnews.com/earlychildhood/article_view.aspx?ArticleID=38>

Gwynedd Nora Owen, Chong Seng Tong, Ng Yu Jin, Mohd Ariff Ahmad Tarmizi. *Child Language Acquisition Focusing On Bilingualism*.

[online] Dostupné dne 2016-1-14 na <https://globaljournals.org/GJHSS_Volume11/3-Child-Language-Acquisition-Focusing-on-Bilingualism.pdf>

HAMMINK, Julianne E. A. *Comparison of the Code Switching Behavior and Knowledge of Adults and Children*.

[online] Dostupné dne 2016-2-1 na

<<http://hamminkj.tripod.com/hamminkCS.pdf>>

LEE, CH. T. *Successfully Raising Bilingual Children An Analysis of Methods Used by Parents in the Fostering of Child Bilingualism*. University of Dublin, 2007. Diploma thesis.

[online] Dostupné dne 2016-2/1 na

<https://www.cs.tcd.ie/undergraduate/computer-science-language/bacsl_web/chlee0607.pdf>

LOWRY, Lauren. *Bilingualism in Young Children: Separating Fact from Fiction*.

[online] Dostupné dne 2016/1/15 na

<<http://www.hanen.org/Helpful-Info/Articles/Bilingualism-in-Young-Children—Separating-Fact-fr.aspx>>

MARCOS, Kathleen M. *Benefits of Being Bilingual*.

[online] Dostupné dne 2016-1-16 na

<<http://www.cal.org/earlylang/benefits/marcos.html>>

MORANDI, H. *An overview on Markedness Model*.

[online] Dostupné dne 2016-2-1 na

<http://www.worldwidejournals.com/ijsr/file.php?val=October_2014_1412680039__190.pdf>

POPLACK, S. *Code-switching*.

[online] Dostupné dne 2016-3-30 na

<<http://aix1.uottawa.ca/~sociolox/CS.pdf>>

The Sapir-Whorf Hypothesis. In The Linguistic List.

[online] Dostupné dne 2016-1-19

<<https://linguistlist.org/ask-ling/sapir.cfm>>

Sapir-Whorf Hypothesis: Examples and Definition. In Study.com

[online] Dostupné dne 2016-1-19

<<http://study.com/academy/lesson/sapir-whorf-hypothesis-examples-and-definition.html>>

Theories of Cognitive Development: Lev Vygotsky.

[online] Dostupné dne 2016-1-19 na

<<https://psychohawks.wordpress.com/2010/11/03/theories-of-cognitive-development-lev-vygotsky/>>

Seznam tabulek

Tabulka č. 1	Strana 44
Tabulka č. 2	Strana 48
Tabulka č. 3	Strana 52
Tabulka č. 4	Strana 55
Tabulka č. 5	Strana 59
Tabulka č. 6	Strana 63
Tabulka č. 7	Strana 66
Tabulka č. 8	Strana 69
Tabulka č. 9	Strana 73
Tabulka č. 10	Strana 77
Tabulka č. 11	Strana 80

Resumé

Osvojování češtiny u dětí v bilingvní rodině

Cílem předkládané magisterské diplomové práce je snaha rozšířit teoretické a praktické poznatky v oblasti výzkumu bilingvismu. Zejména, jak probíhá osvojování českého jazyka v dvojjazyčné rodině. Teoretická část přispívá do problematiky díky svému zpracování – pracujeme s dostupnou českou odbornou literaturou; ale také jsme pro tvorbu teoretické části čerpali z cizojazyčné literatury. Praktická část je vystavěna na vlastním výzkumu, který představuje 10 případových studií bilingvních rodin.

V teoretické části objasňujeme terminologii pojící se s tématem, dále věnujeme pozornost vývoji jazyka u dětí a vývoji bilingvismu, představujeme typy bilingvních rodin, poukazujeme na výhody bilingvismu. V dalších kapitolách se věnujeme fenoménu code-switching, spolu s ním termínu code-mixing, jazykové výpůjčce. Představujeme také metody bilingvní výchovy.

Praktická část obsahuje vlastní šetření; představuje a následně vyhodnocuje informace získané od respondentů – rodičů. Hlavními kritérii našeho výzkumu byla následující fakta. Vycházíme z rodinného modelu, kdy jeden z rodičů je Čech a český jazyk je jeho mateřským jazykem; dále se jedná o děti, které jsou tzv. simultánními bilingvisty a které český jazyk mají v kombinaci již od narození s dalším libovolným jazykem. Nejvyšší věková hranice dětí byla stanovena na 15 let. Výzkum probíhal formou dotazníkového šetření a byly osloveny také rodiny, které nežijí na území České republiky, ale splňují výše zmíněná kritéria. Kazuistiku považujeme za nejvhodnější postup při výzkumu tohoto typu. V kvalitativním výzkumu zkoumáme, jak si konkrétní jedinec osvojuje český jazyk a jak jej užívají; jak se vzájemně jazyky ovlivňují; dále popisujeme kompetence užívání jazyka, to vše z pohledu rodičů. Prostor je vyhrazen popisu odchylek, kterých se děti, v závislosti na znalosti dvou jazyků, mohou dopouštět v českém jazyce (v oblasti gramatiky, syntaxe, artikulace).

V závěru empirické části dochází ke shrnutí poznatků a jejich následné vyhodnocení.

Přílohy (dotazník)

(česká verze dotazníku pro rodiče)

(anglická verze dotazníku pro rodiče)